

heren - Pronomen in het Nederl-1906

Het Pronomen in het Nederlandsch der zestiende Eeuw.

R. VAN HALTEREN.

HET PRONOMEN IN HET NEDERLANDSCH DER ZESTIENDE EEUW.

PROEFSCHRIFT TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE, AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN, OP GEZAG VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS MR. P. PET, HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER RECHTSGELEERDHEID, TEGEN DE BEDENKINGEN DER FACULTEIT IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN, OP ZATERDAG 17 NOVEMBER 1906, DES NAMIDDAGS OM 3 UUR, DOOR

BRONGER VAN HALTEREN, GEBOREN TE WILDERVANK.

H. K. VAN HALTEREN. — 1906. — WILDERVANK.

AAN MIJN OUDERS.

De oude traditie, die den promovendus, wanneer hij aan zijn proefschrift de laatste hand legt, ook een afscheidswoord aan zijn leermeesters in de pen geeft, wordt door mij met volle overtuiging gehandhaafd. De heugenis van zoo menig boeiend college, de dankbaarheid voor de voorlichting, mij ten allen tijde met de grootste bereidwilligheid door mijn hooggeachten promotor Prof. VAN HELTEN *verleend, zouden mij daartoe reeds hebben gedrongen. Maar bovenal is het de herinnering aan den steun, mij in moeilijke omstandigheden van academische zijde verleend, welke mij een hartelijk vaarwel doet toeroepen aan de hoogleeraren der litterarische faculteit van de Groninger Hoogeschool.*

LIJST VAN AFKORTINGEN.

A. = Dboek der Amoreusheyt (Antw., 1580).
Ba. = M. de Casteleyn, Baladen van Doornijcke (Rott., 1612).
Bc. = Historie van Br. Cornelis Adriaensz van Dordrecht, Minrebroeder tot Brugge enz. (1628).
Bia. = De Biëncorf der H. Roomsche Kercke (Eerste uitg., 1569).
Bl. = Dat oude ende dat nieuwe Testament (Antw., J. van Liesveldt, 1526).
Bo. = Boccacio, Vijftigh Lustige Historiën, overgheset door D. Coornhert (Amst., z.j.).
Br. = Roemer Visscher, Brabbelingh (Leiden, 1612).
C. = De kleyne Catechismus, gemaeckt door Marten Micron (Londen, J. Daye, 1561).
Ca. = De Comedie van den bekeerden Coopman (Antw., 1583).
Cm. = De conste der Minnen (Brugge, 1581).
Co. = M. de Casteleyn, De const van rhetoriken (Rott., 1612).
Ds. = Dit is den duytschen souter (Antw., 1508).
H. = Handel der Amoureusheyt (Rott., 1621).
L. = Des. Erasmus, Lingua d. i. dye Tonghe (Antw., 1555).
M. = 't Loff van de Mutse ende van een blaeuwe Scheen enz. (Leiden, 1612).
Na. = Dat Nyeuwe Testament (Antw., Adr. van Berghen, 1524).
Nt. = Novum Testamentum Latinogermanum (Antw., Mattheus Crommius, 1539).
O. = De Christelicke Ordinancien der Nederlantscher Ge meynten Christi etc., door Marten Micron [Emden] (1560).
Pd. = De Psalmen Davids, door Petrus Datenum (Rowaen, 1567).
Pg. = De CL Psalmen Davids, door J. Gerobulum (Leyden, 1596).
Pg. o. t. = Oudere translatie der Psalmen (in het voorgaande werk).
Pl. I en II = Pegasides Pleyn, door Jehan Baptista Houwaert (Delft, 1614 en '15), deel I, II.

Pm. = Het Boeck der Psalmen, door Philips van Marnix (Middelb., 1591).
Pma. = Het Boeck der Psalmen, door Philips van Marnix (Antw., 1580).
Pu. = Hondert Psalmen Davids, door Jan Wtenhove (Londen, 1561).
Ra. = Refereinen van Anna Bijns (Uitg. van Helten).
Rb. = Nieuwe Refereinen van Anna Bijns enz. (Uitg. Jonckbloet en van Helten).
Rd. = Refereynen, gepronunchieert binnen Delft, 20 Junij Ao. 1581 (Delft 1581).
Rg. = Refereynen, vertooght binnen Ghendt den XX in April M.D. neghen ende dertigh (Ghendt, 1539).
Rh. = Rethoricale wercken van Anthonis de Roovere (Antw., 1562).
Rj. I, II, III = Refereinen en andere gedichten uit de XVIe eeuw (Uitg. Ruelens), dl. I, II, III.
S. = Roemer Visscher, Sinnepoppen (Amst., 1614).
Sb. = Die Souter wel verduytscht wt die heylige oft Hebreeusche Sprake (Bazel, 1526).
Sc. = Tscep vol wonders (Brussel, 1514).
Sp. = Spelen van Sinne, binnen der stede van Ghendt verthoont 12 Juny 1539 (Wesel, 1564).
Spi. = Spiegel der Minnen, door Colijn van Rijssele (Antw., 1561).
Sz. = Souter Liedekens [door W. van Zuylen van Nyevelt] (Antw., 1540).
Ter. = C. van Ghistele, Terentius Comedien (Antw., 1596).
Tr. = Tregement der ghesontheyt (Bruesel, 1514).
V. = Marcus van Vaernewiick, De Historie van Belgis (Antw., 1619).
Wg. = Den Wijngaert van Sinte Franciscus (Antw., 1518).

M. S. = van Helten, Middelnederlandsche Spraakkunst.
Vgr. = van Helten, Vondels Taal.
r. = recto.
v. = verso.
ps. = passim.

Het pronomen personale.

De pronomina van den eersten en tweeden persoon.

§ 1. De voornaamwoorden van den eersten en tweeden persoon vertoonen de volgende hoofdvormen:

Sing. 1.	*ick*	*du*	*ghij*
2.	*mijns* / *mijner*	*dijns* / *dijner*	*ws* / *uwer*
3. 4.	*mij*	*dij*	*u*
Plur 1.	*wij*	*ghij*	
2.	*ons* / *onser*	*ws* / *uwer*	
3. 4.	*ons*	*u*	

§ 2. Het gebruik van *du*, *dijn* etc.

Marnix, in de „Voirrede" van zijn Psalmvertaling, veroordeelt onvoorwaardelijk *voor de schrijftaal* het gebruik van *ghij* etc. voor het enkelvoud van den 2den persoon. Ten eerste ter wille der duidelijkheid: „wy hebben willen het onderscheydt houden tusschen de wijse van spreken diemen tot eenen persoon alleen gebruyct ende tusschen de ghene diemen gebruyct tot velen: stellende in de plaetse van dese by namen ghy ende u *(welcke hedens daegs in dese landen meestendeel gebruyckelijck zijn alsmen eenen persoon alleen aenspreect)* dese du ende dy" etc. Voorts omdat de traditie het wilde en alleen onedele motieven het nieuwe gebruik hadden ingegeven: „want dat is den ouden aert, wijse ende gebruyck die onse voirvaders van menige eeuwen herwaerts haeren kinderen hebben naergelaten. Ende hoewel het mettertijt, alsoo doir een seer quade gewointe, van *smeeckende pluymstrijckinge*, ingebroken is, datmen wanneer d'een d'ander aenspreeckt, dit onderscheydt geheel achterlaet: ende in stede van het getal van eenen, seer onbe-

quamelijck ende oneygentlijck gebruyckt, het getal van velen: Nochtans is sulcx in het schrijven ende boecdrucken daer dese smeekinge alsoo geene plaetse grijpen en mach, menige tijden ende eeuwen altijt ongeschendt ende onverandert gebleven, als dat men in alle geschrevene ofte gedruckte boecken het onderscheydt van den getaele altijts ghehouden heeft. Ja over dertich so veertich jaren herwaers in alle de boecken daermen de kinderen uyt plach te leeren lesen, en gebruyckte men anders niet dan du en salst ofte salt niet stelen, du en salst niet dooden, du en salst geen overspel doen etc. — gelijckmen bij de oude Vlaemsche oversettingen van Boetius, ende in vele gebede Boecxkens, ja oock in boecken van Fabelen, cluchten ende leugenboecken als S. Franciscus wijngaert*, Esopus fabelen ende andere sagen merckelijck sien can. Ende alle de Bijbels diemen over veertich ofte vijftich jaren gedruckt heeft, soowel in Brabandt ende Vlaenderen, als in Hollant ende Vrieslant, houden noch deselve wijse van spreken onverbrekelijck*" etc. Daarbij kwamen nog gemoedsbezwaren: „Ende noch souden wij geen groote swaricheyt gemaeckt hebben, om den gemeynen man, die heden ten dage gewent is anders te hooren, te gerieven, tenware dat wy gantzelijcke niet en sagen, hoemen Godes heylige eenicheyt (die met smenschen smeeckelijcke woirden niet en can verciert noch verhoogt worden) eenichsins conde uytdrucken oft te kennen geven dan met dit onderscheet des getaels van eenen ende van velen. Ja wij achten datmen Godes eenige ende onvergeselschapte hooge Majesteyt ende eenvoudich enckel wezen, niet en can met het getal van velen uytspreken, sonder grooten laster ende vercortinge sijnder eeren, welcke hij niemant mede wilt deelen" etc.

Marnix vocht echter voor een verloren zaak; het pronomen *du* etc. had in den loop der 16e eeuw reeds veel meer terrein verloren dan hij ons in het boven geciteerde wil doen gelooven, zooals blijkt uit de volgende chronologische tabel:

* Vgl. echter onderstaande tabel.

Pron. person. 2. pers. sing.

	Nom.	Gen.	Dat.-Acc.
Ds.	*du* ps.	*dijns* / *dijner* } ps.	*dij* ps.
Tr.	*ghij* ps.	ontbreekt.	ontbreekt.
Sc.	*ghij* ps.	ontbreekt.	ontbreekt.
Wg.	*ghij* ps. *du* 228 v.	*dijns* 32 v. *uw(e)s* 165 r. (3 m.), 166 r., 389 r.	*u* ps., *dij* 6 v., 7 r. (2 m.), 11 v., 18 v., 19 v., 23 r., 33 v., 46 v., 47 r., 84 r. etc.
Na.	*ghij* ps. *du* 26, 46, 75 (2 m.), 82 (3 m.), 112, 128 (2 m.), 132, 163, 214, 244, 247, 248.	*ws* / *uwer* } ps.	*u* ps., *dij* 21, 52, 55, 82 (2 m.).
Bl.	*ghij* ps. *du* 1000 (2 m.), 1013.	*uws* / *uwer* } ps. *dijns* 684 (2 m.).	*u* ps., *dij* 249, 295, 483, 660 (2 m.), 707, 1014 (2 m.), 1128, 1190.
Sb.	*ghij* ps.	*ws*. ps.	*u* ps.
Ra.	*ghij* ps.	*dijns* 355, *ws* 169, 268, 270.	*u* ps., *dij* 75, 96, 176, 265, 281, 387.
Rb.	*ghij* ps.	*ws* / *uwer* } ps.	*u* ps., *dij* 132, 167, 236, 280, 298, 299 (2 m.), 326, 343, 345.
Rj.	*ghij* ps. *du* II 91.	*dijns* I 148, *ws* II 193.	*dij* I 25, III 2, 26, 43, *u* I 25, II 153.
Nt.	*ghij* ps.	*ws* / *uwer* } ps.	*u* ps.
Rg.	*ghij* ps.	Ontbreekt.	*u* ps., *dij* 184, 210.
Sp.	*ghij* ps.	*dijns* 33, 130, *ws* 10, 14 (2 m.), 97, 372, 404.	*u* ps., *dij* 87.
Sz.	*ghij* ps. *du* 188 r.	*ws* 47 r.	*dij* 25 r., 36 r., 38 r., 46 v., 83 r., 91 v., 134 r. etc. *u* 2 r. (3 m.), 25 r., 25 v. 160 v. etc.
L.	*ghij* ps.	*ws* 124 r., 137 r.	ontbreekt.
O.	*ghij* 79.	*uwer* 69.	*u* ps.
Spi.	*ghij* ps.	*ws* ps., *dijns* 33 r.	*u* ps.

Pu.	*du* ps.	*dijns* / *dijner* } ps.	*dij* ps.
C.	*du* ps.	ontbreekt.	*dij* ps.
Rh.	*ghij* ps. *du* 10, 12, 16 (2 m.), 111 (2 m.) 134 (2 m.) 155, 166, 181.	*dijns* 10, 53, 96, 130, *ws* 82 (6 m.), 94.	*u* ps., *dij* 10 (3 m.), 13, 14, 16 (6 m. 19 (3 m.), 20 (4 m.), 29 etc.
Pd.	*ghij* ps.	*dijner** 72, 73, 75, *uwes* 132.	*u* ps., *dij** 58 (3 m.), 61 (2 m.), 6: 64 (3 m.), 66, 67, 72, 75, 77, 88 etc.
Bia.	*du* ps. *ghij* 187v.	ontbreekt.	*dij* ps., *u* 14 v.
Bc.	*ghij* ps.	*ws* 139.	*u* ps.
Pma.	*du ps.*	*dijns* ps.	*dij* ps.
Rd.	*ghij* ps.	ontbreekt.	*u* ps.
A.	*ghij* ps.	*dijns* 25, *ws* 17, 36, 63.	*u* ps., *dij* 68, 117.
Cm.	*ghij* ps.	*uwer* 67.	*u* ps.
Ca.	*ghij* ps.	*uw(e)s* 19, 22, 62, 68, 73, 121.	*u* ps., *dij* 12, 22, 90.
Pm.	*du* ps.	*dijns* / *dijner* } ps.	*dij* ps.
Pg.o.t.	*ghij* ps.	*dijns* / *dijner* } ps.	*dij* ps., *u* 14 r., 21 r, 69 r., 74 r., 74 v., 123 v.(2 m.), 280 r.
Pg.	*du* ps.	*dijns* / *dijner* } ps.	*dij* ps.
Ter.	*ghij* ps. *du* 144.	*ws* / *uwer* } ps.	*u* ps.
Co.	*ghij* ps.	*dijns* 81, 97, 131.	*u* ps., *dij* 12, 21, 35, 42, 96 (2 m., 97 (3 m.), 102 etc.
Ba.	*ghij* ps.	ontbreekt.	*u* ps., *dij* 7, 13 (4 m.) etc.
M.	*ghij* ps.	ontbreekt.	*u* ps.
Br.	*ghij* ps.	*uwer* 138.	*u* ps.
S.	*ghij* ps.	ontbreekt.	*u* ps.
Pl.	*ghij* ps.	*ws* ps.	*u* ps., *dij* 34.
V.	*ghij* ps.	ontbreekt.	*u* ps.
H.	*ghij* ps.	*ws* ps.	*u* ps., *dij* 124.
Bo.	*ghij ps.*	*ws* ps.	*u* ps.

* De bewijsplaatsen voor *dijner*, *dij* zijn alle uit den proza-tekst op de marge ; in de berijmde bewerking van Dathenus komen de vormen nergens voor.

De vorm *du* heeft zich, zooals blijkt, behoudens enkele op zich zelf staande gevallen nog slechts gehandhaafd in den Catechismus van Micron (d. i. C.), den Biëncorf (d. i. Bia.) en in enkele (lang niet alle) psalm- en bijbelvertalingen. *Dijns*, *dijner* en vooral *dij* zijn echter nog niet zoo heel zeldzaam. Dat deze vormen zich iets langer handhaafden dan de nominatief, moge ook nog blijken uit de volgende aanhalingen:

„wi gebenediden *dy* want *ghi* die werelt overmits dinen ghebenediden cruce hebt verlost", Wg. 7 r.; „dat *ghi dij* wilt gewerdigen", Wg. 104 v.; „*ghy* syt mijn sone, heden hebbe ick *dy* geboren", Pg. o. t. 3 r.; refl. *dy* (subj. *ghij*) Co. 12, Ba. 13.

Het tegenovergestelde geval vinden we trouwens in: „*du* stomme ende dove geest, ick gebiede *u*", Na. 128.

Maakte aldus de enkelvoudsvorm van het pron. geregeld plaats voor den meervoudsvorm, er valt ook (doch zelden) een neiging te bespeuren voor een beweging in tegengestelden zin. Een gen. *dijns (selfs)*, gericht tot meer personen, vinden we Co. 91; voor een dat.-acc. plur. *dij* zie Bl. 75, 177, 277, 636, 652, Pg. o. t. 53 v. („coemt herwaerts kinderen ende hoort my toe: ic wil *dy* de vreeze des Heeren leeren"), Co. 132 („ghylien schames *dij*).

§ 3. *Icke* (vgl. *M. S.* § 326 en *Paul und Braune*, *Beiträge* 28, 507), naast *ick*, ontmoeten we Ka. 371, 384, Rb. 157, 205, 214, Rj. I 117, Spi. 11 v., 87 r., Bc. 254, A. 33, 63, 83, 116, Ter. 19, 41, 44, 48, 54, 62, 68, 69, 70, 86, 113, 125, 152, 178 etc., Co. 7, 134, Ba. 21, Pl. I 676, 708, H. 222, 291 („Ja *icke*!"). De vorm wordt bij voorkeur in de emphasis gebruikt.

Eénmaal, nl. Br. 12, heb ik (vermoedelijk als drukfout) *icken* genoteerd.

Een uit het Middelfrankisch ingedrongen *ich* lezen we A. 4, 64, Pl. II 57.

§ 4. Proklitisch gebruikt, vertoont het pron. van den eersten pers. slechts zelden verzwakking tot *k* en wel alleen, wanneer het volgende woord met klinker begint:

„*ken* zalt niet laten", Rg. 153; „*ken* weet", Rg. 208, Rh. 77,

Ter. 442; „*ken* wiste wat zeggen", Rh. 82; „*ken* mochte niet meer", Sp. 34; „*ken* soecke gheen troost", Sp. 150; „*ken* cant niet verstaen", Sp. 185; „*ken* storte gheen bloet", Sp. 399; „*ken* can niet falen", Sp. 417; „*ken* sou niet ververen", Sp. 419; „*kontsie* mij der sonden", Sp. 401; „*ken* salt niet versmoren", Rd. 50.

Wegval van den klinker van het pronomen, wanneer dit staat vóór een met consonant beginnend woord (zooals we bv. vinden in Hooft's *Warenar*: *'k wil*, *'k was* etc.), kan ik voor de 16de eeuw niet constateeren.

Enklitisch gebruikt bewaart het pronomen behoudens één enkele uitzondering (*salck* A. 81) overal de vocaal, welke evenals in 't Mnl. de *-e* van 't verbum absorbeert: *hebbic* Rg. 2, *segghic* Rg. 4, 7, 10, *concluderic* Rg. 6, *blijvic* Rg. 8 etc.; *zoudic* Rg. 14, *gevoeldick* Spi. 25 v., *wildick* Spi. 34 r., Pl. I 140, *hoordick* Pl. I 71, *bemindick* Pl. II 37 etc.

§ 5. Waar het pron. *du* nog voorkomt, vinden we daarnaast, gelijk in het Mnl. (zie *M. S.* § 108 *d*), bij aanhechting aan een op een scherpe consonant eindigend woord *-tu*: *hebbestu*, *hebstu*, *hevestu*, *salstu*, *versmadestu*, *keerstu* etc. Ds. ps., *hebstu* Wg. 228 v., *heetstu* Na. 132, *meenstu* Na. 214, *bistu* Na. 244, 247, 248, Pu. ps., Bia. 203 r., Pma. ps., *heefstu* Pu. ps., C. 17 r., *salstu* Pu. 13 r., Pma. ps., Pg. 37 r., *sulstu* Rh. 134, *wilstu* Pu. 42 v., *hebstu* Rh. 111, Pma. ps., Pm. ps., Pg. ps., *wiltu* Pma. 237, *saltu* Pma. 49, 152, 248 etc. etc.; *dattu* Ds. 12, 14 (3 m.), 66, 70, 103, 130, 153 etc., Bl. 1000, 1013, *wanttu* Ds. 9, 20, 27, 30, 36 (2 m.) etc., *alstu* 119, 130.

Door verzwakking van de vocaal van het aan het verbum gehechte enkliticum ontstonden vormen als *hebste* Ds. 46, 69, *neemste* Ds. 117, *eetste* Rh. 113 (3 m.), 114; door daarop gevolgde apocope *heefst* Pu. 72 v., 95 r.; over de verdere lotgevallen van het aldus verzwakte pronomen, dat onmiddellijk na de verzwakking niet meer als pronomen gevoeld werd*, maar als uitgang, en dientengevolge een nieuw subject

* Getuige het overal naast elkaar voorkomen van bv. *hevestu* en *du heveste* tegenover de zeldzaamheid van den zooeven aangehaalden tusschenvorm.

noodig maakte (vgl. *Vgr.* § 54), zie men *Lub.* § 64, 65.

Vermelding mogen hier nog vinden *du hevestu* Ds. 7 en „op dat*tu*se *overghevestu* in dinen handen", Ds. 20, welke overigens geen schakel vormen in de besproken ontwikkeling, maar alleen slordigheden zijn van den schrijver des Ds.

Opmerk. Van een enklitisch *-stu* resp. *-ste* achter conjuncties, adverbia of pronomina (vgl. *M. S.* § 327) heb ik slechts één geval genoteerd: *datstu* Rh. 155.

§ 6. Het gebruik van *mijns*, *dijns*, *ons*, *ws* tegenover *mijner*, *dijner*, *onser*, *uwer* (vgl. *Vgr.* § 110).

A. De in het Mnl. nog maar zelden (vgl. *M. S.* § 328) naast *mijns* voorkomende genit. *mijner* verovert in den loop der 16e eeuw heel wat meer terrein; zoo ook de vorm *dijner* in de teksten, welke nog een afzonderlijk pron. voor den 2en p. sing. gebruiken. In verbinding met *ghelijck(e)* en *selfs* handhaaft zich uitsluitend de oorspronkelijke vorm:

mijns ghelijck(e) Na. 521, Bl. 727, Rb. 125, Nt. 234, 368, Ter. 461, Br. 122, 134, Pl. I 339, II 70, H. 348, 349; vgl. ook *mijns genoot* (=„gelijke") Co. 140;

mijns, *mijn* (zie § 7) *selfs* Wg. 38 r., 315 r., Nt. 338, Rg. 198, Rh, 142, Cm. 79, Co. 1, 196, Pl. I 101, 395, 626 (3 m.), II 143, 376, H. 124 (2 m.), Bo. 42 r., 43 r., 68 v.;

*dijns ghelijck(e)** Ds. 95, 196, 202, 208, 374, Bl. 684 (2 m.), Rh. 53, 96, Pg. 53 v., 136 v., Co. 81, vgl. ook *dijns ghenoot* (= „gelijke") A. 25;

dijns selfs Wg. 32 v., Pma. 72, 303, Pm. 177, 273, Co. 131.

B. Als gen. afhankelijk van een verbum, adj. of subst. wordt echter dikwijls de vorm op *-er* gebruikt, al is die op *-s* nog overheerschend:

„*mijns* (hem) ontfermen"** Ds. ps., Bl. 291, 1129, Ra. 348, 355, 356, 357, 358 etc., Rb. 161, 285, 320, Rj. I 69, 173, 174,

* Door invloed van het poss.: „o Godt, wie is *dijn ghelijck*", Pg. o. t. 136 v.

** In „*mijn ontfermen*" Sz. 78 v. hebben we waarschijnlijk een datiefvorm te zien; het ww. regeert dien naamval vaker en een dat.-acc. *mijn* komt in Sz. ps. voor (zie § 10).

179 etc., Nt. 94 (2 m.,) Sp. 326, 330, Sz. 3 r., 8 v., 26 r. etc., Spi. 55 r., 127 v., 142 r., 142 v., Rh. 26, 31, 42, 43, 75, 118, 167, Pd. 173, Pma. ps., A. 1, Co. 165, H. 148, 160, 192, 206, 220, „— ghedencken" Bl. 55, 267, 467, 475, 994, Sb. 89, Ra. 255, Rj. I 174, Sp. 23, 410, Pd. 73, Bc. 269, A. 86, Cm. 149, Pm. 53, 156, Pl. I 329, H. 206, „.... vergheten" Bl. ps., Sb 45, 109, Spi. 46 v., Ter. 436, Pma 110, Pm. 101, „.... achten" Ra. 387, Rb. 195, 215, 233 (2 m.), 235, 254, Spi. 63 r., 79 v., 125 v., 128 r., A. 83, H. 200, „.... (hem) scamen" Bl. 1117, Rj. I 150, A 36, „.... gade slaen" Rb. 131, 143, Ter. 253, H. 380, „.... machtich worden, sijn" Sb. 45, Pm. 35, „.... begheeren" Sb. 372, A. 5, „.... verloochenen" Bl. 1078, „.... verwachten" Bl. 1188, „.... onderwinden" Rb. 143, „.... ontsetten" Rj. I 177, „.... gelieven" Rj. I 123, „.... bescermen" Spi. 41 r., „.... sich aennemen Pm. 17, „.... deren" (onpers.) Pg. 132 r., „.... compassie hebben" H. 122, „.... hem ane draghen" Pl. II 403, „.... getrouwen" A. 90, „.... meester werden" Pm. 25, „.... willen" Pg. 162 v., „.... ware nemen" Rh. 101, „.... van doene hebben" Ter. 304, 420, 466, „.... verzoeken" Pl. II 555, „.... beclaghen" Ter. 315, H. 119, „.... hem beroemen" A. 40, Pl. I 233, „.... hem moeyen" Ter. 226, 294, 358, Pl. II 841, „.... lachen" Pm. 46, „.... spotten" Pm. 52, „.... swijcke slaen" Co. 139, „.... verwerven" H. 16, „.... waerdt, waerdich" Na. 31 (3 m.), Bl. 905, 1060 (3 m.), Rb. 120, Nt. 24 3 m.), H. 35, „.... ghenadich" Sb. 92, 107, 508, Rb. 166, Rj. I. 61, 62, Sp. 143, Sz. 3 r., 32 v., 46 r. etc., Spi. 143 r., A. 2, Cm 83, H. 149, „.... ghedachtich" Bl. 904, Rg. 149, Sz. 25 v., 90 v., Pd. 168, A. 56, Pl. I 273, II 443, „.... versmadich" A 2, 24, „.... verspouwelijck" Rb. 132, „.... moede" Rb. 148, „... sadt" Rb. 196, „.... behoedich" Rj. II 163, Cm. 44, „.... behulpich" Ter. 194, „.... begheerlijck" A. 75, „.... manslachtich" Co. 133, „.... quaet" Br. 2, „.... onseker" Cm. 50, „aengaende *mijns*" Ca.. 16, 23, 110, 121, „.... behoudt Rh. 31, „*mijns* en is gheen bate", Sp. 14, „hi en wert *mijns* gheen versmadere", Sp. 120, „wat sal *mijns* geschien", Sp. 13, Rh. 42, „wat 's *mijns* gheschiedt", Spi. 44 v., H. 161, en daaruit „wat is *mijns*", „wat's *mijns*", Sp. 163, Spi. ps., H. 108, 123, 148, 155, 189, 218, „tfij *mijns*" Ter. 59, 131, „wee *mijns*" Sp. 106, 111, 112, Ter. ps., Ca. 29, Br. 85, Bo. 90 v., waarnaast

„*mijner*, *mijnre*, *mijnder* (zie § 9) (hem) ontfermen" Ds. 6, 9, 55, 91, 123, Na. 49, 135, 223, 229 (2 m.), Bl. 1066, 1095 (2 m.), Ra. 393, Nt. 36, 155, 159 (2 m.), Sp. 325, Sz. 49 v., Ter. 323, Pma. 59, 139, 232, A 18, 46, Pm. 65, Pl. ps., H. 455, 464, Bo. 35 v., 87 v., 88 v., „.... ghedencken" Ds. 54, 177, Na. 248, Bl. 40, 475, Ra. 393, Pd. 283, Ter. 314, Bc. 230, Pma. 58, A. 59, Pg. o. t. 36 v., 218 r., Pg. 36 v., 177 r., 218 r., Pl. II 259, Bo. 75 r., 90 v., 129 v., „.... vergheten" Pu. 13 r., Pd. 35, Pm. 25, Pg. o. t. 17 r., 46 r., 74 r., Pg. 17 r., Bo. 25 r., 86 v., „.... hem scamen" Na. 126, 195, 587, Bl. 1092, 1259, Nt. 135, 414, „.... gade slaen" Sp. 329, „.... machtich worden" Pg. o. t. 17 v., „.... begheeren" Pg. o. t. 186 r., „.... willen" Pg. o. t. 162 v., „.... beroemen" Rj. II 180, „.... spotten" Pg. o. t. 31 r., 131 r., Pg. 31 r., Bo. 85 v., 88 v., 93 v., 104 r., „.... erbarmen" Pu. 44 r., 44 v., „.... ghesparen" L. 51 v., „.... hem bedancken" L. 77 v., Ter. 142, „.... behoeven" Pl. I 362, „.... aennemen" Bo. 27 r., „.... sorge draghen" Bo. 113 v., „.... hem moeyen" Bo. 122 v., „.... ghenadich" Sz. 90 v., L. 51 v., Pu. 24 v., 55 r., 118 r., „.... gedachtich" Nt. 173, Sp. 307, 411, Ter. 104, Pu. 21 v., „.... behoedich" Pl. II 165, „.... bermhertich" Sz. 28 r., „om *mijnder* adversanten" (= „propter inimicos meos") Sz. 28 v.;

„*dijns* ghedencken" Ds. 341, Pu. 137 r., Pma. 104, Pm. 100, 330, „.... vergheten" Ds. 341, Pma. 115, Pm. 105, Pg. 78 r., „.... begheeren" Spi. 33 r. „.... gebeuren" Rh. 130, „.... vermaen doen" Pma. 53, 110, „.... roemen" Pu. 75 v., „.... gade slaen" Co. 97, „.... gehenghen" Pma. 367, „.... in-, ghedachtich" Sp. 130, Pma. 110, Pg. 74 r., 251 v., „wt liefden *dijns*" Rj. I 148, „dies ben ick *dijns* radere" Sp. 33, „*dijns* lof" Rh. 10, waarnaast

„*dijner*, *dijnre* (zie § 9) ghedencken" Ds. 10, 100, 235, 338, Pu. 11 r., Pg. o. t. 7 v., 293 r., Pg. 119 v., 293 r., „.... vergheten" Pu. 137 r., Pg. o. t. 78 r., 293 r., Pg. 293 r., „.... belijden" Ds. 10, „.... verbeyden" Pd. 72 (proza-text), Pg. o. t. 36 v., „.... verwachten" Pd. 73, 75 (proza-tekst), P. g. o. t. 36 v., 37 v., 130 v., „.... ghedachtich" Ds. 141, Pu. 139 v., „.... vreese" Pu. 116 v., „.... geen gheheughenisse Pm. 12, Pg. 7 v.

C. Voor het gebruik van den gen. plur. 1. en 2. pers. (event. gen. sing. 2. pers.) gelden de volgende regels.

a. In verbinding met *ghelijcke, selfs* is, behoudens één enkele uitzondering (de eenige door mij genoteerde verbinding van den gen. plur. 1. pers. met *ghelijcke* luidt *onser ghelijcke* Sp. 170*), de kortere (onoorspronkelijke) vorm in gebruik:

ons, onses (zie § 8) *selfs* Ds. 407, 409, Na. 649, Ra. 3, Rj. II 185, III 183, O. ps., Bc. 152, V. (Opdracht);

ws (*uws, uus*), *uwes* (zie § 8) *ghelijck(e)* Wg. 166 r., Bl. 67, 206, 295, 331 (2 m.), 541, 1180, Sb. 125, Ra. 270, Rb. 125, 160, 203, Nt. 194, 199, 262, Rg. 89, Spi. 13 v., 80 v., 113 v., 145 v., Bc. 139, Cm. 5, Ca. 22, Ter. 252, Pl. I 133, 640, II 118, 293, 544, H. 81, Bo. 88 v.;

ws (uws, uus), uwes (zie § 8), *u* (zie § 7) *selfs* Wg. 21 r., 165 r. (3 m.), 389 r., Na. 388, 478, Bl. 681, 810, 1169, Ra. ps., Rj. I 79, 80, II 9, 84 (2 m.), Nt. 115, 331, 383, Sp. 10, 14 (2 m.) 97, 404, Spi. 11 r., 80 v., 111 v., Rh. 82 (6 m.), Rd. 87, A. 142, Cm. 33, Ca. 62, 68, Ter. 109; 311, Pl. I 124, 621, 738, II 457, 551, 639, 943, H. 132, 229 (2 m.), 461, Bo. 22 v., 30 v., 73 r., 87 v., 88 v., 110 v., 119 r.

b. In den genit. part. wordt geregeld de vorm op *-er* gebezigd**:

„*onser* vele" Na. 112, 477, 552, Bl. 1087, „.... gheen" Na. 411, „.... twee hondert en ses en tseventich sielen" Na. 411, „.... een" Bl. 5, „.... een yeghelijck" V 4 r., „elck *onser*" A 104; „*uwer* vele" Na. 526, Bl. 9, 353, „.... niet veel" Wg. 5 v., „.... somighe" Na. 238, „.... een" Na. 274, Bl. 234, „.... vive" Bl. 124, „.... thien" Na. 225, „.... twaelve" Nt. 193, „.... hondert" Bl. 124.

c. Ook in verbinding met *aller, alder, alre, beyder* is van het personale uitsluitend de vorm op *-er* in gebruik (zie intusschen Opm. 2.); voorts zij er op gewezen, dat somwijlen de aanwijzing des genitiefs alleen geschiedt door 't personale en *aller, beyder* vervangen wordt door een in de andere casus gebruikt *alle(n), beyde(n)*:

---

* De Ds. 407 voorkomende acc. plur. *onse ghelijcken* heeft klaarblijkelijk invloed v. h. poss. ondergaan.

** *onse vele* Bl. 256 staat geheel alleen eñ moet wel voor drukfout gelden.

„onser aller herten" O. 12, „.... vermoghen" O. 20, „.... nature" O. 77, „.... sonden" O. 165, „.... vader Pu. 156 r., Pma. 404, „... gerechticheyt" Pu. 160 r., „.... bloet" Rd. 33, „.... authoriteyt H. 451, *„onser alder* hoodt" Rb. 264, „.... voervechter Rj. II 176, „.... troost" Sp. 287, „.... Vadere" Sp. 398, „.... hooft" Sp. 436, „.... schult" O. 139, *„onser beyder* lijden" Rj. III 14, „.... vrientschap" Spi. 37 r., „.... salicheyt" Bc. 19 (2 m.), „.... staat" A. 69, „.... baten" A. 77, „.... zinnen" Pl. II 302, „.... namen" Pl. II 388, „.... lichamen" Pl. II 788; *„alle onser* sielen" Ds. 413; „de versoening *onser allen*" O. 72;

„uwer alder dienaar" Na. 129, „.... gehoersaemheyt" Na. 507, Nt. 358, „.... liefde" Nt. 403, „.... correctie" Spi. 2 v., *„uwer beyder* goetwillicheyt" Na. 469, „.... namen" Sp. 264, „.... moedere Pl. II 717, „.... goederen" Bo. 45 r.; „dat mijn vruecht *uwer alder* is", Na 497; *„alle uwer* bloet", Nt. 277; „met *uwer alre* talen", Nt. 344; *„uwer beyden* genoecht", A. 98; *„tuwer beyde* verstercken", A. 100.

Opmerk. 1. Naar het voorbeeld van *onser*, *uwer aller* onwikkelde zich een *onser*, *uwer gheender*, dat we vinden Na. 130 *„onser gheender*" leven en sal vergaen"; Na. 389 „ic en heb *uwer gheender* silver noch gout noch cleet begeert."

Opmerk. 2. Een verloop naar het poss. (zie *Vgr.* § 110) vertoonen *„ons alder* vader" Nt. 303, *„uwe alder* knecht" Nt. 93, „om *ons alder* verhueghen" Sp. 181, *„ons alder* troost" Sp. 181, *„ons beyder* vadere" Spi. 1 v., *„u aller* weghen" Pd. 91, *„ons alder* moeder" Rd. 57, *„u alder* page" Rd. 38, *„u beyder* bedde" Pl. II 903, *„tonsen alder* ghewinne" Rh. 90, *„ons beyder* profijt" Ter. 51, „van *onse beyder* minnekens" Bo. 57 v., *„ons beyder* begeeren" Bo. 63 v.

Vgl. ook ben. § 18 *C c* Opm.

d. Als gen. afhankelijk van een verbum, adj. of subst. is voor den 1sten persoon de vorm op *-er* nog bijna alleenheerschend, voor den 2den persoon wordt, vooral in de sing.-beteekenis, de vorm op *-s* het meest aangetroffen: *„onser*, *onsere* (zie § 9) (hem) ontfermen" Ds. 148 (2 m.), 279 (2 m.), 293 (6 m.), 400 (7 m.), etc., Na. 26, 64 (2 m.), 128, 225, Bl. 837, 908 (2 m.), 917, 976, 1059, 1071, 1093, Ra. 28, 54, 247, Rb. 320, Nt. 21, 46 (2 m.), 89,

156 etc., Sz. 83 v., 182 r., L. 197 v., 205 v., Pu. 127 r., Pma. 275, 344, A. 36, Pg. o. t. 158 v., Co. 60, „.... ghedencken" Ds. 265, 273, 277, 340, Na. 567, Bl. 831, Sb. 472, 558, Sz. 125 v., Pu. 94 v., 109 v., „.... verwachten" Na. 386, „.... verbeiden" Bl. 1187, „.... hem moeyen Rj. III 12, Ca. 124, „.... vergheten Pma. 225, „.... bedancken" Ter. 349, „.... spotten" Pg. o. t. 160 r., Bo. 81 r., 96 r., „.... gedachtich" Pu. 136 v., Pg. 291 v., „.... genadich" Bl. 538, Sz. 82 v., L. 212 r., Pu. 62 r., „.... kennisse" O. 69, waartegenover ik uit dezelfde bronnen slechts heb aangetroffen:

„*ons*, *onses* (zie § 8) (hem) ontfermen" Ds. 393, Pl. I 789, „.... gedachtich" Ra. 257, „.... erbarmen" Pu. 128 r., „wee *ons*" Ter. 167 (waarschijnl. gen., aangezien Ter. steeds *wee mijns* heeft);

„*uwer* (hem) ontfermen" Na 113, O. 48, Pu 72 r., Cm. 67, Nt. 42, 79, „.... ghedencken, ghedenckenisse hebben" Na. 534, 546, 587, 599, Bl. 139, 1198, 1240, 1244, 1251, Nt. 385, 397, 421, „.... behoeven" Na. 455, 483, Bl. 1211, 1221, Nt. 322, 341, „.... hem beromen" Na. 571, „.... hem beclaghen" Ter. 430, „.... hem bedancken" Ter. 428, „.... derven" Rb. 97, „.... kennen" Na. 81*, „.... ghedachtich" Na. 419, Nt. 297, 397, „.... kennisse" O. 69, waarnaast

„*ws* (*uus*, *uws*), *uwes* ghedencken" Bl. 511, 529, 537, 670, 947, 1018, Sb. 237, 560, Nt. 413, Sz. 47 r., „.... vergheten" Bl. 530, 660, Sb. 175, 560, Rb. 206, „.... verwonderen" A 36, „.... ghebruycken Na. 600, „.... verbeyden" H. 98, „.... derven H. 110, Spi. 37 v., „.... gebreken" H. 115, „.... achten" H. 199, „.... mercken" Bl. 488, „.... loven" Sb. 513, „.... beroemen" Sb. 79, „.... hem moeyen" Ter. 24, „.... jammeren" (onpers.) Ter. 185, „.... deren" (onpers.) Ter. 257, „.... verwachten" Bl. 540, „.... van doene hebben" Ra. 268, Ter. 70, „.... ontfermen" Bl. 756, 1087, Rj. II 193, „.... verdrach doen" Rb. 159, „.... begheeren" Rb. 139, Spi. 83 r., „.... versaden" Rb. 108, „.... vermanen" L. 124 r., „ ... beklaghen" L. 137 r., „.... aengaende" Ca. 19, 73, „.... ghewone" Cm. 41, „.... quyte" A. 17, „.... ghedachtich" A. 63, Pd. 132, Ter. 354, „.... verdrietich" Bl. 599, „.... moede" Rb. 217, „.... versmadere"

* Wanneer tenminste in „ick en kenne *uwer* niet" de genit. niet moet opgevat worden als genit. part., naar 't voorbeeld van „uwer gheen."

Sp. 372, „*ws* en is gheenen raet" Ter. 206, Ca. 121, „in 't middel *ws*" Bl. 843, „tfij *ws*" Spi. 140 r., Ter. 153, 189, 277, 374, 395, 466, „tbijwesen *ws*" Rh. 94.

Opmerk. In „*onser* ende onses saedts ghenadelicke aenneminghe" (acc.), O. 66 en „*uwer* ende der gantscher ghemeynten schult" (acc.), O. 71 vindt men een possessieven genit. v. h. pron., verbonden met een poss. genit. v. h. substantief.

§ 7. In verbinding met *selfs* ontmoeten we in plaats van *mijns* soms *mijn*:

Wg. 38 r., Rj. III 154, Rg. 198, Cm. 79, Pl. II 376, Bo. 68 v., en in plaats van *ws* zeer dikwijls *u*:

Wg. 165 r. (3 m.), 389 r., Na. 478, Bl. 810, Ra. 25, Rj. I 80, II 84, Nt. 331, 383, Sp. 97, 404, Spi. 11 r., 80 v., 111 v., Rh. 82 (6 m.), Rd. 87, A. 142, Cm. 33, Ca. 62, 68, Pl. I 124, 621, 738, II 457, 551, 639, H. 132, 461, Bo. 30 v., 73 r., 87 v., 110 v.

Zie voor de verklaring *M. S.* § 328; de aldaar voor het Mnl. geconstateerde vorm *dijn selfs* heb ik in de 16e eeuw niet meer aangetroffen.

§ 8. Naast *mijns* vertoont zich *mijnes* Pg. 132 r.; naast *ons* ook *onses* Ds. 393, O. 134; naast *ws* (*uws*, *uus*) ook *uwes*: Wg. 166 r., Bl. 681, Pd. 132, Ca. 19, 22.

§ 9. Naast *mijner* (in Pu. en Pma. dikwijls tot *mijnr* verkort; vgl. ook *dijnr* Pu. 11 r., 139 v.) een zeldzaam *mijnre* Ds. ps., Bl. 1036, Nt, ps., Sp. 325, 411;

en een zeer gebruikelijk *mijnder* Na. ps., Bl. ps., Sb. 422, Ra. 393 (2 m.), Rj. II 180, Nt. 173, Sp. 307, 329, Sz. 28 r., 29 v., L. 51 v. (3 m.), Bc. 230, A. 18, 46, 59, Pg. o. t. 74 r., 301 r., Ter ps. Pl. I, II ps., H. 455, 464, Bo. ps.;

naast *dijner* in Ds. ps. *dijnre*;

naast *onser* éénmaal *onsere* Ds. 400.

§ 10. De in het Mnl. vrij gebruikelijke dat. en acc. *mijn* (*M. S.* § 329) komt ook in de 16de eeuw dikwijls voor, en niet, zooals later (*Vgr.* § 116), bij voorkeur in de volkstaal, maar

evenzeer in deftigen stijl, zelfs in gewijde geschriften. Zie o.a.:

Ds. 11, 157, 299, Wg. 70 r., 149 r., 155 r., Rb. 32, 173, Rj. I 70, Sp. 195, 200, 215, 251, 253, 256, 262, Sz. 4 v., 5 v., 17 r., 33 v., 44 r. (2 m.), 45 r., 49 r., 57 v. etc., Spi. 105 r., Pu. 11 r., Bc. 100, 123 (2 m.), 283, Pma. 12, 59, Rd. 24, 40, 56, 85, 87, 103 (4 m.), Ter 115, Br. 13, 14, 29, 34, 38 (2 m.), 43 (2 m.), 45, 47, 79 (2 m.), 94, 96 (2 m.) etc., S. 12, Pl. I 478, Bo. 9 v., 25 r. (2 m.), 30 v., 39 v., 44 r., 50 r., 63 v., 78 v., 97 r., 107 v.

Voor den tweeden persoon heb ik alleen aangeteekend „tot *dijn*waerts" Pm. 310.

§ 11. Vormen met *ie* voor *ij* (vgl. *M. S.* § 330*a*) zijn over 't geheel zeldzaam: *die* Ds. 391, *wie* Pl II 489. Niet ongebruikelijk was evenwel *ghije*; zie:

Ra. 2, 48, 298, 385, Rb. 97, 205, Rj. I 61, 177, III 69, Spi. 60 r., A. 92, Cm. 125, Ter. 41, 59, 112, 123, 131, 137, 138, 179, 185 (2 m.), 242 etc., Co. 104, Pl. I 125, 137, 263, 341, 386, 472, 581, 586, 602, 639, 696, 731, II 9, 19, 21, 37, 48, 64 etc., H. 205, 228, 354, 357.

§ 12. Voor de ps. voorkomende verbindingen als *neemdi*, *naemdi*, *geefdi*, *gaefdi* (*M. S.* § 211), *sochti*, *loondi* (*M. S.* § 218), voor dusdanige vormen met verzwakte vocaal en de door achtervoeging van een nieuw pronomen ontstane combinaties zie men *Lub.* § 71.

Het algemeen gebruik v. h. enklitische *-i* verklaart het, dat ik slechts eenmaal, nl. A. 54, een enkl. *-ghe* heb opgeteekend.

§ 13. Vóór vocaal lieten *me*, *we*, *ghe* soms de *e* wegvallen: *m-* Pma. ps., *w-* Pma. 197, *gh-* Rg. 196, Sp. 407.

§ 14. Naast het ps. voorkomende *tuwaer(t)s*, *tuwaert* vertoont zich *touwaer(t)s* Rj. I 170, Rh. 23, 129, A. 62, Ca. 15, 27, (vgl. *M. S.* § 64 *b*; zie ook ben. § 48).

§ 15. De verbinding met *lieden*, *luyden* (vgl. *M. S.* § 337, Opm. 2, *Vgr.* § 112).

Voor den 1en pers. komt de combinatie met *lieden* etc. betrekkelijk weinig voor, om begrijpelijke redenen. De vormen zijn:

Nom. *wijlieden* Bl. 171, Nt. ps., Co. 24, Bo. 33 v., *wijlien* Rb. 343, Co. 130, 167, *wijluyden* Bo. 77 r.; gen. *onslieder* Nt. 400, Sp. 46, 292, 307, 381, Rh. 127, 129, Bc 154, waarn. *onslier* Sp. 333, *onser lieder* Sp. 390, 393 ; dat.-acc. *onslieden* Nt. 350, 400, Sp. ps., L. 100 v., 204 r., 208 v., Rh. 21, 42, 129, Bc. 264, Ter. ps., Co. 52, 63, Pl. I 125, Bo. 80 r., 95 v. (2 m.), *onslien* Sp. 184, 185, 398 (2 m.), Co. 87, 124, 143, 144, Ter. 169.

Voor den 2en persoon werd de verbinding met *lieden* etc. bijna algemeen gebruikt. Marnix kon er buiten, en was daar trotsch op (z. „Voirrede" der Psalmvertaling): „degene die also kittelachtige ooren hebben gehadt dat sij het woirt van du, dijn . . . niet en hebben kunnen lijden, . . . hebben haere gebreckelijckheydt ghenoech te kennen ghegeven, als sij geen ander onderscheyt tusschen het getal van eenen ende het getal van vele wetende te vinden, hebben liever gehadt de onbequame verdorvene wijse van spreken der Spaegnaerden van Nos otros, ende Vos otros, nae te volgen, seggende in stede van ghij, ghijlieden, ende van wij, wijlieden etc." We vinden ps. als nom. *ghijlieden*, *ghijlien* (Bc. 312 met dubb. uitgang *ghijliens*; in Bc. 80 met een ouden vorm zonder *-n ghijliede*, in Cm. 37 *ghijlie*), soms ook *ghiluden*, *ghiluyden*, of met een uit den gen. ingedrongen uitgang *ghijlieder* Bc. 88, 89, 96, 99, 109 (2 m.), 112, 118, 131, 136, 157 (2 m.), 161 etc. en *ghijlier* Sp. 179, Bc. 279;
gen. *ulieder*, *ulier*, *uluyder*, soms ook *uwelieder* Co. 155, 193, Ba. 7, 24 (Ba. 20 *huwelieder*), *uwelier* Sp. 376, Co. 166, *ulieden* L. 184 v., 208 r., Bo. 66 r.*; dat.-acc. *ulieden*, *ulien* (Cm. 69 *ulie*), soms ook *uluyden*, eenmaal *uwe lieden* Wg. 119 r., meer dan eens onder invloed v. d. genit. *ulieder* Ra. 204, Bc. 77, 98, 99, 110 (5 m.), 118 (2 m.), 125 (2 m.), 127, 162 (2 m.), 165 etc.

---

* „wt *ulieden* monde" L. 184 v., 208 r.; „dat ic hierinne niet anders dan *ulieden* wil ende beliefte doen soude", Bo. 66 r. Voor de verklaring van den vorm zie ben. § 32.

Het pronomen van den derden persoon.

§ 16. Het pronomen van den derden persoon vertoont in zijn oorspr. niet-enklitische verbuiging de volgende normale vormen:

	Masc.	Ntr.	Fem.		Comm. Gen.
Sing. 1.	*hij*	*het*	*sij*	Plur. 1.	*sij*
2.	*sijns* / *sijner*, *sijnder*	*sijns* / *sijner*, *sijnder*	*haers* / *harer*, *haerder*		*haers* / *harer*, *haerder*
3.	*hem*	*hem*	*haer*		*haer* / *hen* / *hem*
4.	*hem*	*het*	*haer*		*haer* / *hen* / *hem*

§ 17. Een nom. sing. fem. *soe* (*M. S.* § 336 *a*) heb ik nog alleen Rj. I 26 aangetroffen; den vorm *zu* (*M. S.* § 337 *b*) Rg. 216 (2 m.), Co. 31, 64, 65 (5 m.), 66, 70, 109 (7 m.), 120 (2 m.), 121 (3 m.), 125, 128;

zou komt voor Rg. 60, 126, 140, 146, 154 (2 m.), 155, 158, 159, 196, 201.

§ 18. Het gebruik van *sijns*, *haers* tegenover *sijner*, *sijnder*, *harer*, *haerder* (vgl. *Vgr.* § 110).

A. In overeenstemming met hetgeen § 6 *A* is opgemerkt vinden we in den singul.: *sijns ghelijck*(*e*) Wg. 16 v., 393 v., Bl. ps., Rb. 169, Sp. 272, 286, L. 199 r., Spi. 14 r., 31 v., 33 r., Bia. 199 r., Bc. 383, 384, Cm. 47, 48, Ter. 144, 377, 486, Pb. ps., H. 96, 348, Bo. 31 r., 95 r., 112 r., (door invloed v. h. poss. *zijn ghelijcke* V. 78 v.); *sijns*, *sijn* (zie § 19) *selfs* Wg. ps., Na. 531, 534, 560, Bl. ps., Sb. 1, 13, Ra. ps., Rb. 246, Rj. I 165, II 36, III 197, Nt. 303, 377, 383, Rg. 82, 95, Sp. 10, 16, 27, 182, 403, L. 50 r., O. 165, Spi. 126 r., Rh. 35, 61, 104, 106, Bc. 7, 61, Pma. 132, Rd. 71, 88, Ca. 140, Pm. 16, 133, 166, Ter. 38, Co. 17, 73, 90, 191, Ba. 10, 14, Pl. ps., V. 1 r. (2 m.), 53 r., 59 v., H. 187, 216, 295, 309, Bo. ps.; vgl. ook *sijns eygens* Wg. 274 r.;

haers, *heurs* (zie § 20) *ghelijcke* Rb. 175, Sp. 129, Spi. 14 r., 123 r., Rh. 88, Cm. 30, Pl. ps., H. 389, Bo. 21 r.;

haers, *haer* (zie § 19) *selfs* Sc. 21 v., Wg. ps., L. 182 r., Spi. 64 r., 137 v., Rh. 161, Rd. 8, Pl. ps., H. 150, 339, Bo. 9 v., 22 r., 95 v.

B. Bij afhankelijkheid van een verbum worden de vormen op *-s* nagenoeg even vaak aangetroffen als die op *-er* :

„*sijns* (ver)wachten" Wg. 29 r., Pm. 59, „.... ontfermen" Wg. 309 r., Bl. 40, 590, 664, Nt. 71, Sp. 127, „.... vergeten" Sb. 464, „.... ghedencken" Bl. 69, 634, Sb. 31, Pma. 17, Pm. 16, 85, „.... behoeven" Bl. 1095, Rj. I 80, Ter. 144, „.... sorg dragen" Pm. 343, „.... lachen" Sb. 140, 209, „.... hem verwonderen" Bl. 1097, „.... jammeren" (onpers.) Bl. 1119, Ter. 199, 230, „.... ghewaer worden" Na. 47, „.... acht nemen" Pg. 304 v., „.... hem ane trecken" Ter. 376, „.... hem moeyen" Ter. 464, „.... (hem) verblijden, bliscap hebben" Bl. 1013, 1104, Sb. 119, „.... sick beromen" Pm. 149, „.... verbeyden" Wg. 301 r., „.... gadeslaen" Na. 201, 202, Bl. 1119, Rh. 161, „.... waer nemen" Na. 235, „.... ontslegen werden" Bl. 1123, „.... gebreken" H. 106, „.... begheeren" Ter. 135, H. 158, „.... ontberen" Spi. 33 r., „.... deiren" (onpers.) Pma. 302, Pm. 176, „.... sick onderwinden, hebben onderwindt" Pm. 16, Pma. 17, „.... ghedachtich" Ds. 14, Sz. 7 v., Pu. 12 r., Pm. 16, Pg. 10 v., „.... machtich" Bl. 255, Pm. 25, Pg. 17 v., Ter. 178, 522, „.... weerdich" Sp. 415, Pl. I 503, H. 112, „.... onweerdich" Spi. 116 r., „.... beschuldich" Spi. 117 r., „.... begheerlijck" Bo. 51 r., waarnaast

„*sijnder*, *sijnre* (zie § 20) (ver)wachten" Wg. 28 v., Na. 494, Pg. 60 r., „.... ontfermen" Wg. 42 r., Ra. 374, L. 133 r., Ter. 325, 537 (2 m.), „.... vergeten" Wg. 44 r., Bl. 40, C. 7 r., Ba. 3, „.... ghedencken" Pg. o. t. 10 v., Co. 145, Bo. 53 r., „.... behoeven" Wg. 30 v., Na. 232 (2 m.), Sz. 41 v., „.... sorge hebben, dragen" Nt. 139, Pu. 12 r., Bo. 115 v., „.... lachen" Pg. o. t. 60 r., 99 v., „.... hem verwonderen" Na. 184, „.... jammeren" (onpers.) Na. 201, „.... gheware werden" Na. 230, „.... acht hebben" Nt. 291, Pu. 144 r., „.... hem verheughen" Pg. 51 v., „.... hem moeyen" Ter. 245, 317, „.... hem ontslaen" Ter. 358, Bo. 117 r., „.... erbarmen" Pu. 103 r., „.... achten" Wg. 377 r., „.... hem scamen" Na. 195, „.... los werden" Na. 212, „.... spotten"

Pg. 60 r., Bo. 75 v. (2 m.), 105 r., 108 v., „.... derven" Rb. 219, „.... messaken" Rb. 306, „.... ghedachtich" Sz. 109 r., Pd. 21, Bo. 31 r., „....werdich" Bl. 967, „.... beducht" Bo. 21 v., „.... berooft" Bo. 47 r., „.... wetenschap" Pu. 114 v., „.... kennenschap" Pu. 144 r.;

„*haers*, *huers* (zie § 20) gedencken" H. 40, „.... hem moeyen" Ter. 400, „.... ontslegen worden" Ter. 538, „.... verdrach crijghen" Ter. 540, „.... jammeren" (onpers.) Ter. 561, „.... ontfermen" Ds. 235, Sz. 108 r. „.... verwonderen" Bl. 22, „.... begheerlijck" Sp. 17, „.... weerdich" A. 140, „....genoegh" Rb. 251, „.... ghedachtich" Ter. 21, 587, „.... vrij" Rj. III 57, waarnaast

„*haerder*, *huerer* (zie § 20) ghedencken" Bl. 267, Bo. 68 r., „.... erbarmen" Pu. 85 r., „.... behoeven" Bl. 1071, „.... begheeren" Pl. I 290, „.... hem beclaghen" Bo. 73 r., „.... sat Bo. 131 v., „.... gebruyck" O. 117, 118.

Opmerk. Een possessieven genitief, volkomen beantwoordende aan den in § 6 *C d* Opm. besprokenen, vinden we Wg. 288 r.: „hi verhuede neerstelijck *sijns* ende sijnre ghesellinnen maechdelicheyt"; misschien is ook Sz. 36 r.: „geen rese en mach hem bouwen alleen op *zijnder* crachten bloot" = „et gigas non salvabitur *in multitudine* virtutis suae" als gen. poss. te beschouwen; vgl. ook Bl. 915: „ofter eenighe ongerechticheyt *haerder* is".

C. Voor den plur. gelden de regels (vgl. § 6 *C*):

a. In verbinding met *ghelijcke*, *selfs* wordt de kortere vorm gebruikt:

haers ghelijcke Rb. 171, Rj. III 41, L. 19 v., 26 r., Bia. 199 r., 368 v., Rd. 8, S. 114, Pl. I 687, 832, II 544 (2 m.), V. 127 r.;

haer(s), *heur(s)*, *hun(s)* (vgl. § 19, 20) *selfs* Tr. 8 v., Wg. ps., Bl. 660, 936, 1022, Ra. ps., Rb. 171, 184, 271, Rj. I 67, III 42, 188, Nt. 406, 462, Rg. ps., Sp. 18, 407, O. 95, Spl. 113 v., Rh. 66, Bia. 49 v., Pma. 163, Rd. 55, A. 140, Pm. 20, 85, Co. 164, 175, S. 136, Pl. I 220, 597, 656, II 638, 831, V. ps., H. ps., Bo. 121 v.

b. In den gen. part. is de vorm op *-er* regel:

„*haerder*, *ha(er)rer*, *huerer*, *hunder* (zie § 20) gheen" Wg. 81 v.,

Bl. 298, 353, Pd. 272, Pma. 23, Pm. 13, 253, Pg. 8 v., 112 r., „... een" Wg. 90 v., Bl. 43, 606, Pu. 139, Pma. 84, Pm. 77, Pg. o. t. 296 v., Pg. 218 v., „.... weynigh" Bl. 1057, Sb. 435, „.... luttel" Bl. 215, V. 83 v., „.... meer" Sb. 565, Pg. o. t. 69 v., 297 r., Pg. 297 r., „.... eenighe" Na. 346, „.... sommighe" Wg. 8 r., Na. 335, 445, 477, Bl. 1169, Bo. 91 v., „.... menige" Bl. 915, „.... vele" Na. 331, 334, 475, 477, 482, Bl. ps., Nt. 337, Pg. o. t. 104 v., 118 r., 196 r., Pg. 104 v., „.... een groot deel" V. 64 v., „.... elck" Pl. I 268, „.... elck een" Pg. 104 v., 110 v., 120 r., „.... XII" Wg. 6 r., „.... bi sessendertich mannen" Bl. 215, „.... tachentich" L. 42 v., „.... twee duysent" Bl. 1087, „.... vier dusent" Bl. 1091, „.... tien duysent" V. 32 v. (vgl. ook „in 't midden *haerder*" Pma. 121); daarnaast echter nog „*hair* een" Wg. 90 r., Bl. 204, „*haer* veel" Na. 103, „*haer* som" Rd. 17, „*haer* twaleven" Na. 180 (zie § 21).

c. In verbinding met *aller* (*alder*), *beyder* vinden we ook hier uitsluitend den vorm op *-er* (zie echter de Opm.):

„*haerder*, *harer aller* (*alder*, *allen*) ghetal" Bl. 485, „.... herten" Sb. 119, Sz. 35 v., „.... stemmen" L. 9 v., „.... oratie" L. 34 v., „.... hoot" Ca. 122, „.... zielen" Co. 67, „dat aensichte *haerder allen*" Bl. 916;

„*haerder*, *harer beyder* suverheyt" Wg. 293 r., „....schouderen" Bl. 9, „.... gebeden" Bl. 905, „.... ordineringhe" L. 131 r., „.... moeder" L. 170 v., „.... eere" C. 14 v., „.... handen" Pl. I 417, „.... schoonheyt" Pl. I 734, „.... profijt" Ter. 325, „.... manieren" Ter. 539;

„*hunder beyder* namen" Pl. II 495, „.... liefde" Pl. II 791; „.... sprake" H. 19, „....schoonheyt" H. 96, „....doot" H. 102, „.... suster" H. 273.

Opmerk. Verloop naar het possessief komt ook hier voor: (vgl. § 6 *C c* Opm. 2): „*haer alder* knecht" Na. 135, „*haer alder* aensichten" Bl. 838, „*haer alder* inventie" Rd. 9, „door *haer beyden* lichamen" Pl. II 718, „*haer beyder* saecken" Bl. 73, „*haer beyder* verdriet" A. 34, „*hare beyder* oogen" Bl. 5, „*hun beyder* sinnen" H. 413, „*hun beyder* hant" Bo. 34 v., „*hun beyder* groote vruechde" Bo. 49 r., „*hun beyder* doot" Bo. 54 r., „*hun beyder* boden" Bo. 101 v. etc., „*heur beyder* vrienden" Bo.

45 v., „*haer beyder* ooghen" Bo. 68 r., „*hun alder* name" Bo. 116 r., „*hun alder* tegenwoordicheyt" Bo. 132 v.

d. Bij afhankelijkheid van een verbum of adj. wordt de vorm op *-er* geregeld, die op *-s* slechts bij uitzondering gebruikt:

„*haerder*, *harer*, *hunder* ontfermen" Na. 447, Bl. 708, Ra. 128, Nt. 22, Pma. 53, Pm. 48, Pl. I 462, „.... machtich werden" Na. 383, „.... sorge draghen" Bl. 912, „.... ghedencken" Bl. 475, Sz. 8 r., „.... lachen" Pg. o. t. 3 r., 112 r., „.... spotten" Pg. o. t. 3 r., 121 r., „.... achten" Pg. o. t. 141 r., 234 v., „.... quyt worden" Pma. 285, Pm. 159, „.... kennen" Wg. 11 r., „.... jammeren" (onpers.) Pg. 220 v., „.... verwachten" Bo. 45 v., „.... deelachtich" Sb. 23, Nt. 382, „.... genadich" Pg. o. t. 206 r., waartegenover slechts „*haers* ontfermen" Ra. 374, Nt. 46, „*heurs* erbarmen" Pu. 97 r., „*heurs* een belovere sijn" Ter. 415.

§ 19. In verbinding met *selfs* staat in plaats van *sijns* dikwijls *sijn* (vgl. § 7 en *M. S.* § 328): Wg. ps., Na. 560, Ra. 50, 69, 271, 331, Rj. II 36, Nt. 303, 383, Rg. 82, 95, Sp. 182, 403, Spi. 126 r., Rh. 35, 61, 104, 106, Bc. 7, Rd. 71, 88, Co. 90, 191, Pl. ps., V. 1 r., H. 187, 216, 295, 309, Bo. ps.;

in plaats van *haers* dikwijls *haer*: Wg. ps., Ra. 47 (2 m.), Rb. 171, 184, Rj. I 67, III 42, Nt. 406, 462, Rg. ps., Sp. 407, Spi. 64 r., 137 v., Rh. 161, Pma. 163, Rd. 8, 55, A. 140, Pm. 20, 85, Co. 164, 175, S. 136, Pl. ps., V. 49 v., 63 v., 102 r., 105 r., H. 139, 150, Bo. 9 v., 95 v.;

in plaats van *heurs* een paar maal *heur*: Rj. III 188, Bo. 121 v.; en in plaats van *huns* soms *hun*: Spi. 147 r., H. 14, 338, 339, 343.

§ 20. Naast *sijns* heb ik éénmaal *zijnes* ontmoet: „*zijnes* kennisse draghen" Pg. 304 v.

Naast het algemeen gebruikte *sijnder* vinden we *sijn(e)r* in Pu. 12 r., 103 r., 114 v., 144 r. (2 m.), Pd. 21, Pg. o. t. en Pg. ps., *sijnre* Wg. ps., Bo. 31 r., 115 v.

Naast het algemeen gebruikte *haerder* staan *ha(e)rer* (plur.) Wg. 11 r., 81 v., Pd. 272, Pg. o. t. ps., *haerrer* (plur.) Wg. 6 r., *haerdere* (plur.) Ra. 254 (zie voor deze vormen *M. S.* § 337 *f*, *Vgr.* § 110); *heurer* komt voor Pu. 85 r. (sing.), 139 r. (plur.), *heurs* (sing. en plur.) Rj. II 51, III 188, Pu. 97 r., Cm. 30, A.

140 (*M. S.* § 337 *d*, *Vgr.* § 114); *huns* Spi. 147 r., Pl. II 936, H. 14, 338, 339, 340, 342, 343, *hunder* Pm. 13, Pg. 8 v., 104 v. (2 m.), 110 v., 120 r., Pl. 268, 462, 495, 791 (*Vgr.* § 111).

§ 21. Als resten van den mnl. genitiefvorm *haer(e)* zijn te beschouwen de aan 't slot van § 18 *C b* genoemde partitieve genitieven; Na. 27, 45, 65 heeft wel *haer* (plur.) *ontfermen*, naast *haerder ontfermen* Na. 447, maar Na. 58 lezen we: „En soudt ghi dan oec niet *u medecnecht* ontfermen, gelijck ic *u* ontfermt hebbe", wat verklaring van bovengen. *haer* als datiefvorm waarschijnlijk maakt (vgl. bov. bl. 7 noot 2).

§ 22. Naast den dat.-acc. enk. *hem* is de door verzwakking daaruit ontstane vorm *hen* (vgl. *M. S.* § 337 *i*) niet al te zeldzaam: Bl. 72, 1110, Ra. 413 (2 m.), Rj. II 17, Nt. 34, Pu. 103 r., Bia. 306 r., 372 v., Bc. 59, 369, Rd. 94, Ca. 15, 48, 101, Ter. 55, Pl. I 791, 793, V. 23 v., Bo. 15 v., 16 r. (2 m.), 18 r., 19 v., 21 v., 28 v. (3 m.), 33 v., 55 r., 56 v., 132 v.

Een dat. sing. *him* (*M. S.* § 337 *e*) ontmoet men Sc. 30 v.

Opmerk. Voor het onzijdig geslacht was een datief *hem* nog regel: „opdat (nl. het kind) goet wasse en in *hem* gevesticht worde", Tr. 9 r.; Tr. 27 r. (8 m., telkens slaende op „'t kint"); „*hem* (nl. het vogelken) orlof gevende dat*tet* hen soude vliegen," Wg. 20 r.; „al hanctmen *hem* (nl. een doot lichaem) een purpuer cleet aen, *het* wort vele te lelicker aen te sien," Wg. 84 v.; „tvolc clapt nu, dat *hem* de tanden clateren,"* Ra. 36; „laet eens zien, of het gulde Calf der Joden ook alsulcke cracht ende ghewelt hadde. Dat was verre van huys. Oock en schreven *hem* de Joden sulcks niet toe," Bia 259 v.;

„dat groote wilde wout sonder genaden, welcken name die keyser Claudius *hem* ghegheven hadde," V. 90 v.; zie voorts Tr. 9 r., 27 v., Bl. 5, 1138, Rg. 78 (2 m.), 80; daarnaast begon de acc.-vorm *het*, *-t* op te komen, zie Br. 7, 19.

§ 23. Naast den dat.-acc. sing. fem. *haer*, welke vorm in de meeste bronnen met *huer* (soms als *hoer* of *hoor* geschreven)

* Dit *hem* kan trouwens ook als dat. plur. worden verklaard.

wisselt, vertoont zich nog sporadisch de oude vorm *ha(e)re*; zie Ds. 108, Wg. 129 r., 153 v., 291 v., 297 r., 319 r., 320 v., 326 r., 388 r., Bl. 512, 909, 922.

§ 24. Voor den dat.-acc. plur. (zie *Vgr.* § 113) is *hen* in bijna alle bronnen passim aan te treffen; niet genoteerd heb ik den vorm uit Rg., O., Cm., Ca., Br.

Ook het reeds in 't Mnl. (vgl. *M. S.* § 337 *k*) voorkomende *haer* (waarnaast *huer*, dikwijls ook als *hoor*, *hoir* of *hoer* gespeld, zie o.a. Wg. ps.) is in de 16e eeuw reeds algemeen verbreid; volgens mijn aanteekeningen ontbreekt het in Sc., Rb., Ca., Co., Ba.

De vorm *hem* verloor daartegenover terrein, maar is toch nog passim te vinden in Ds., Wg., Na., Bl., Sb., Ra., Rb., Rg., Sp., Co., Pl. I, II, V.; sporadisch in Tr. 22 r. (2 m.), 38 v., Sc. 23 v., 39 r., Rj. I 34, 182, 187, III 27, 47, 96, Nt. 16, 60, 66, 264, 284, 300, 349, 410, 416, Sz. 22 v., 40 v., 46 r., 139 v., L. 108 v., 120 v., 177 r., Spi. 2 v., 3 v., 94 v., 129 v., 146 r., Pu. 8 v., C. 29 v., Bia. 376 r., Bc. 360, Pma. 87, Rd. 8, 34, 46 (2 m.), 59, 62, A. 87, 107, 130, Cm. 62, Pg. o. t. 208 r., S. 106, H. 135, 261, 274 (2 m.), 310, 314, Bo. 8 r., 14 r., 24 v., 48 r.; nooit evenwel in O., Rh., Pd., Ca., Pm., Pg., Ter., Ba., M., Br.

Veel minder dan de andere vormen werd *hun* (vgl *M. S.* § 337 *d*) gebruikt; passim ontmoeten we het alleen in Pma., Ca., Pm., Pg., Pl. I, II, V., H., Bo. (dus over 't geheel in de jongere bronnen); sporadisch in Rj. I 133, II 25, 35, 37, 95, 96, III 28, 55, 82, 98, Spi. 147 v., Rd. 18, 62 (2 m.), 79, 80, Cm. 5, 78, Br. 88, S. 52, 73, 120; nooit in Ds., Tr., Sc., Wg., Na., Bl., Sb., Ra., Rb., Nt., Rg., Sp., Sz., L., O., Pu., C., Rh., Bia., Pd., Bc., A., Co., Ba., M.

Alle 4 vormen worden zoowel voor den dat. als den acc. gebruikt en wel voor alle geslachten:

„sommighe maechden gaven *hen* totter heyligher reynicheyt", Wg. 8 r.; „onse susteren verblijden *hen*", Wg. 20 v.; „dochters uyt Babiloniën, die *hem* lieten minnen", Pl. I 9; „dede sijn wijf ende ook vrou Britolle bij hem comen, *hun* beyden segghende", Bo. 10 v. zijn slechts enkele voorbeelden uit vele.

Afwijkende vormen zijn nog *huere* (dat. pl.) Bc. 282, en *heer*

in „broeder peter ende dye ander broeders hebben *heer* seer bedroeft", Wg. 66 v., het laatste zeker wel een drukfout.

§ 25. Het enklitisch gebezigde pron. (vgl. *M. S.* § 338—341) v. d. nom. sing. masc. heb ik slechts zelden ontmoet; het doet zich voor als *-i* of *-ij*, met geassimileerde of gesyncopeerde *h-*: *datti* Tr 6 v. (3 m.), 16 r. (2 m.), 23 r. (2 m.), 65 r. (3 m.) etc., Sc. 20 r., *ofti* Sc. 20 r., en na zwakke praeterita *seydy* Rj. I 102, *wildy* Rg. 126, *leefdy* Ba. 16, *wildy hy* (met nieuw toegevoegd pronomen) Ba. 18, *haddy* Ba. 5.

§ 26. Als enklit. voor den nom. sing. fem. en nom. plur. wordt soms het onverzwakte pron. aan het voorafgaande woord gehecht, b.v. Ra. 119, Ba. 22, Co. 61, Br. 133; in den regel vertoont zich echter de vorm *-se*, die passim voorkomt. Nog gebruikelijker is dit *-se* in den acc. sing. fem. en den acc. plur.; bij toepassing op zaken is het zelfs uitsluitend in zwang.

Uit den acc. sing. fem. drong dit *-se* een paar maal in den dat.: A. 4, 78, Co. 163, Pl. I 775, H. 62, 371; iets vaker uit den acc. plur. in den dat. plur.: Tr. 8 r., Rb. 270, Sz. 9 v., O. 6., C. 3 r., Bc. 75 (2 m.), 200, 206, 207, 208, 218, 228, 250, 273, 351 etc., Pl. I 555, 854, H. 375, 404, 447, 449, Bo. 17 v., 69 r.

Proklitisch gebruik vinden we in *zes* (= *se es*) Rg. 216, *ser* (= *se er*) Ra. 458.

Dezelfde afkorting van het enkliticum vóór vocaal of *h* komt in alle vier bovengenoemde casus voor; zie voor den nom. sing. fem. Pma. ps., voor den acc. sing fem. Pd. 145, Pma. ps., Pm. 135, voor den nom. plur. Pd. 4, 5, 14, 37, Pma. ps., Pm. ps., voor den acc. plur. Pd. ps., Pma. ps., Rd. 62, Pm. ps.

Ten slotte dient hier nog te worden gewezen op een nom. sing. fem. en nom. plur. *-s*, aangehecht aan *ja* of *neen* en fungeerende als onderwerp van een elliptischen zin, die antwoord geeft op de voorafgaande vraag of tot bevestiging dient van een voorafgaand gezegde: „Isse oudt?—Jae*s*", Rj. I 103; „zoudse gheveynst zijn, neen*s* zoo ick meene", Rg. 154; „sy beyter naer.—Jae*s* morghen en noene", Spi. 12 r.; „neen*s*, sy woude blijven in haer gemack thuys", Spi. 140 r.; „is trouwe op aerden? eylacen neen*s*", Rh. 146; „de Lutheranen zijn wijser jae*s*", Ra. 122.

§ 27. Het enkliticum voor den nom.-acc. sing. neutr. *-(e)t* komt ons overal in zijn beide vormen tegen; passim vinden we naast elkaar *dattet* en *dat* (= *dat-et*), *want(t)et* en *want* (= *want-et*), *heeftet*, *coemtet*, *sietet*, *settet*, *gatet*, *batet*, *latet*, *valtet*, *heetet* etc. etc. (= *heeft-et* etc.) naast *heeft*, *coemt*, *siet*, *moet*, *schijnt*, *laet*, *acht* etc. etc. of *comet*, *hevet*, *vercoelet*, *betamet*, *gevet*, *blivet*, *brenget* etc. etc.; in verbinding met zwakke praet. *verhoordet*, *hoordet*, *sterctet*, *gesciedet*, *verteldet*, *loechendet* etc. ps.

(Voor *sieghet*, *doeghet*, *gaget*, *staghet* = *siet-et* etc. zie *Lub.* § 30, 108.)

Het prokliticum *t-* is mede algemeen gebruikelijk: *tis* (ook *this* Sz. 96 r., L. 2 v., 4 r., 27 v., Ter. ps.), *ten* (= *t-en*), *theeft*, *tmoet*, *tsal*, *twil*, etc. ps.; met assimilatie van volgende *d*: *tocht* (= *'t docht*) Ca. 8, *tondert* (= *'t dondert*) Ca. 54.

§ 28. Het enkliticum voor den gen. sing. masc. en neutr. *-(e)s* is in de 16e eeuw nog in zijn volle kracht. We vinden het

a. afhankelijk van een verbum, adjectief of subst.: „vraghe*s* dinen vader ende hi salt di segghen", Ds. 381; „soedanyghen vrouwe sal scuwen droghe ende scerpe case, maer eest dat zij*s* lost heeft, soe sal *hi* gebraden worden", Tr. 25 r.; „riep hi S. Fransoys alleen metter harten aen, want metten monde en hadde hij*s* gheen macht", Wg. 39 v.; „yemant die*s* waerdich is", Na. 28; „ic heb*s* mi getroest", Bl. 487; „die Joden zijn*s* eens geworden", Nt. 284; „ick schaam*s* mij", Rg. 2; „ben ic*s* ghedenckende", Sp. 294; „ick bid*s* u", Sz. 6 r.; „die*s* niet gewent en sijn", L 25 r.; „ick heb*s* noot", Spi. 15 r.; „sij sullen*s* hen grouwen", Rh. 95; „ick ben'*s* te vreden", Pma. 14; „ick ben*s* almachtich", Rd. 24; „ick twijfel*s*", A. 2; „ick ben*s* te vreden", Ca. 98, Pm. 13; „ic derf*s* mij vermeten", Ter. 62, 115; „ick ghedraegh*s* mij aan alle die minnen", Pl. II 140; „hoewel hij*s* onweerdich was", Bo. 37 r.; „dat men noch gheen medecijn en hadde konnen ghevinden, die hem daeraf hadde konnen ghenesen, maer hadden*s* al tsamen verargert", Bo. 38 r. etc. ps.;

b. als genitivus partitivus:

„de heetste menschen van complexien behoeven den subtijlten ende den cleynsten wijn ende behoven*s* meerder quantiteyt",

Tr. 40 r. „als mens (nl. van den wijn) luttel drinckt", Tr. 65 r.; „ick sals uwen kemelen ook sceppen", Bl. 23; „alsoe veel, dat hijs ghenoech hebbe", Bl. 68; dies veel hadden", Bl. 68; „dies min hadden", Bl. 68; „dat hijs een deel losse", Bl. 123; „meer wil icks mij beromen niet", Rd. 7 „dijn goet ende versteken schat, dies hun haer kinderen eten sat, end latens noch hun erfgenooten", Pm. 132; „hebdy hem ghenoech ghewaerdeert? — Ick hebs al ghenoech", Ter. 275; „leest Josephus lib. VI cap. VI, daer hijs noch vele verzwijght, zoo hij belijt", V. 18 v. etc.;

c. als onechten gen. part., die in zinnen met een negatief praedicaatswerkw. als 2de nv. mannel. het object (*ene*, *en*) en als 2de nv. onzijd. het object of het praedicaatspronomen (*et*) verving, doordien men, het adverb. *niet* en het onbep. vnw. *niet* met elkaar verwarrende, de constructie met den genitivus partitivus, die bij het laatste thuis hoorde, ten onrechte ook bij het eerste was gaan toepassen (*M. S.* § 339).

Zoo bv.: „salich is hi, die..... Die heere behoude ende make hem levende ende salich inder aerden ende en overgevens niet in die siele sijnre vianden", Ds. 98; „die heer behoude hem ende maken levende ende maken salich inder arden ende en overgheves niet inden handen sijnre vijanden", Ds. 418; „men en sals (nl. den navel) oeck niet te stijf noch te slap binden, opdat*ti*" etc., Tr. 6 v.; „ende *hi* (nl. de onreine geest) badt hem seere, dat hijs niet wt denselven region driven en soude", Na. 112; „*den* indersten choor des tempels werpt wt ende en metes niet, want *hi* is den heydenen gegeven", Na. 693; — „verstont hijs niet", Ds. 114; „men en sals (nl. het kind) oeck niet dwinghen te gane", Tr. 8 v.; „ic en machs met genen woorden vertellen", Wg. 290 v.; „wij en wetens niet", Na. 67; „si en soudens niemant segghen", Na. 123; „rueres niet aen", Bl. 5; „hi en siets niet", Sb. 36; „acht icx niet een haer", Rb. 37; „si en hebbens niet gehoort", Nt. 30; „ick en cans verdraghen", Rg. 178; „ghij moges niet verhalen", Sp. 111; „mijn lippen en swigens niet", Sz. 45 r.; „die thonge heeft ghesworen, maer therte en meynes niet", L. 108 r.; „ick en seyds haer om al de werelt niet", Spi. 8 r.; „sy ghegrondens niet", Rh. 12;

„ick seyd*s* dy niet", Pma. 131; „Godt sal*s* nemmermeer ghehinghen", Pma. 95; „donbekende can*s* niet vaten", Rd. 41; „hy en verstaghe*s* niet", Ca. 110; „ick en seyd*s* dy niet", Pm. 119; „sy achten*s* niet", Pg. o. t. 164 v.; „de Heere en sal*s* niet sien ende de Godt Jacobs sal*s* niet mercken", Pg. 190 v.; „ic en weet*s* niet", Ter. 63; „ick en wijt*s* heur niet", Pl. I 193; „dat hij*s* niet en wist", Pl. II 462; „hij can seer vele, maer hij en vermag*s* niet al", V. 2 v.; „ick en sal*s* oock niet doen", Bo. 6 v.; — „ic en ben*s* niet", Nt. 220 (2 m.); „die segghen dat si Apostelen sijn, ende si en zijn*s* niet", Nt. 475; „die segghen dat si Joden zijn, ende si zijn*s* niet", Nt. 477; „al en sydy ghij*s* niet", Spi. 21 r.; „ick en ben*s* niet", Ca. 66.

§ 29. Als rest van het mnl. enkliticum voor den gen.-dat. sing. fem. -*(e)re*, -*er(e)* (*M. S.* § 338) heb ik alleen genoteerd: „si (nl. de porceleyne) besmet den appetijt, als*mer* (= *men-er*) dycwijls ghebruyct", Tr. 52 r.; „o God, patience, want ik behoev*ere*", Rb. 239; „leent u wijff oock uyt: wat schaet*er* dat?" Br. 50. Voorts nog Rg. 84:

„Al tooght al dit volcxkin een zot ghecry,
Ten es nogh bij 't zotste niet gheleken,
Maar die*r* in de waerelt meest tooghen, zijn zij
Die wanen wijs zijn, ende 't caproen versteken".

en met epenthet. *d*:

Al zijn deze al met veil zotheyts ghepijnt,
Ander thoogen*der* meer tes wel ghebleken.

§ 30. De gewone vorm voor het enkliticum van den acc. sing. masc. is *-en*:

ic, *hij*, *nammen*, *sallen*, *gaffen*; *du hevesten*, *hebsten*; *hi maecten*, *moeten*, *doeten*, *laeten*; *ghi sulten*, *wilten* etc.; zw. praet. sing., *ic*, *hij leiden*, *leerden*, *behoeden*, *hoorden*, *voerden*, *maecten*, *berispten*, *noemden etc.*; zw. praet. plur. *si worpenen* Nt. 215, *lietenen* Nt. 293 of met syncope *si leyden* Wg. 42 v., 339 v., *brochten* Wg. 38 v., *bezwaerden* Wg. 42 v., *vermaenden* Bl. 1035, *vermalendijden* Rb. 245, *quaertirden* V. 33 r., [vgl. de syncope in „Ic liet *henen* (= *henen-en*) gaen" Rb. 273, en in *men* (=

men-en) ps.]; voorts *datten*, *icken*, *hijen*, *ghijen*, *zijen*, *dyen* (= *die-en*), *suldyen** etc. ps.

Als dat. sing. masc. heb ik dit *-en* aangetroffen Co. 57 „wie dalderbeste nieuwe lied synghen sal . . . . , voor hoofdprijs werden hem geschoncken zes cannen, voor tweeden prijs salmer *en* drye schyncken"; „wilt-*em*" (acc.) vertoont zich Ra. 412. Naast *-en* komt nog soms *-en*(*e*) voor: *hi maectene* Rh. 73, *bemintene* Rh. 157, *noemtene* Co. 33, *heeftene* Co. 119, *geeftene* Co. 119, *si steldene* (= *stelden-ene*) Ba. 24, „*diene* bekent", Sp. 348; ook refl.: „niemant van mijnen clap en *stoorne*", A. 125.

§ 31. Als enklitische vormen voor den *gen. plur.* ontmoette ik in mijn bronnen alleen:

„so sal*re* veel in crancheden vallen", Tr 5 v.; „daer bleven*der* over", Bl 223; „dit lieve aenschijn van Veronica ..... is also wel ghewasschen ende vermenichtuldicht, dat men*der* met hoopen vint, die", Bia. 211 v.; „instede van eenen tempel Salomonis heeft sij*der* meer dan hondert duysend getimmert", Bia. 254 v.; „instede van dry oft vyer autaren heeft sy*der* met alsulcke hoopen opgericht, dat", Bia. 254 v.; „dat hij*der* alsulcke geene en kent", Bia. 352 r.; „die sal*der* zes (nl. ponden) moeten betalen", Bia. 357 r.; „sij sijn meestendeel tamme; doch vindt men*der* oock niet weynich, die van den wilden ende seldsamen aert sijn", Bia. 367 r.; „daar sijn*der* die", Bia. 370 v.; „men vindt*er* sommige die", Bia. 376 v.;

„alle vrouwen zijn van eenen slaghe ..... Al waer*der* duysent bijeen, deene is al ghelijck dander ghesint", Ter. 541; „tot dit geruchte van dese vrouwe sijn*der* vele komen loopen", Bo. 28v.; „hoedanich is dees ghesteente? Daar sijn*der* van alderly soorte", Bo. 79 v. (vgl. den enklit. gen. dat. s. fem.).

§ 32. De verbinding met *lieden*, *luyden* (vgl. § 15).

De samenstelling van het personale 3e p. plur. met *lieden* etc. was zeer in gebruik; ze komt voor in alle bronnen behalve Ds., Tr., Sz., O., Spi., Pu., C., Pa., Pd., Pma., Rd., Pm., Pg. o. t., Pg., M., Br.

---

* Ca. plaatst in deze positie uit vrees voor versmelting van het enklit. met 't voorafgaande woord een *t* tusschenbeiden: *ghyten* Ca. 48, 73, 93, 173, *hoordyten* Ca. 77, *dieten* Ca. 173.

De rijkdom aan vormen is bijzonder groot, bepaaldelijk door de variaties, welke flexie, apokope en synkope bij het toevoegsel hebben te voorschijn geroepen.

Nom. *sijlieden* ps.; *sijluyden* Pl. I 612, Bo. ps.; *selieder* (met aan den gen. ontleenden uitgang) Bc. 136.

Gen. *haerlieder* ps.; *haerlier* Rg. 118, 124, 125, 127, Spi. ps., Co. 60, V. 21 v., 47 v., 134 v.; *heurlieder* ps.; *heurlier* Rg. 99 (2 m.), 144, Cm. 144; *hunlieder* Bo. ps.; *henlieder* Bc. 6, Bo. ps.; *haerluyder* Nt. 258, Bo. 59 v.; *hunluyder* Bo. ps.; *henluyder* Bo. 26 v., 69 r.; voorts *haerliedre* Sp. 58 en, met dubbelen gen.-uitgang, *haerlieders* Bc. 76 (*Vgr.* § 112).

Daarnaast „voor *haerlieden* aensicht", Bl. 1014; „ doer *haerlieden* wercken", Sb. 5; „sy mochten naer believen maken *haerlien* cleeren", Pl I 196; „dat ghy wilt wederlegghen *haerlieden* raet", Pl. I 620; „hi veriaechde *heurlieden* coninck Lyre", V. 32 r.; „in *hunluyden* dienst", Bo. 38 v.; „de fortuyne sulcx *hunluyden* langhe ende groote vreugde benijdende", Bo. 41 v.; „van vele *hunlieden* vrienden ontvanghen", Bo. 58 r.; „sy hebben *hunlieden* roof genoten", Bo. 58 r.; „binnen *hunlieden* wooninge", Bo. 91 v.; zie voorts in dergelijke functie *haerlien* Ra. 146, 287, *haerlie* Rb. 103, *heurlieden* Bc. 236, *heurlie* A. 141, Cm. 27, 47, 79; dan nog „soo verblinden terstond *haerlien* ooghen", Pl. I 578; „*haerlieden* ouders wilden goet ront van beide zijden dees lieffde ontsetten ras", Pl. I 734; „ick hadde mij liever een wolvinne geweest dan *haerlieden* vrouwe", V. 75 v.

Wij hebben hier m. i., evenals bij het een paar maal (z. § 15) in dergelijke functie gebezigde *ulieden*, te doen met een possessief, waaraan het bij 't personale gebruikelijk *lieden* gehecht is, n i e t met een gevolg van handhaving of wederopleving v. d. oorspronkelijken gen. *haerlieden*. Reeds in het Mnl. toch was de anorganische vorm op *-er* algemeen.

Dat.-Acc. *henlieden* ps.; *henlien* Ra. 10, Co. 82, V. ps.; *hemlieden* ps.; *hemlien* Sc. 29 r., Rg. 83, 118, 123, 126, 214, Sp. ps., Co. ps., V. ps.; *hemliede* V. 75 r. (vgl. *ghijliede* in § 15); *haerlieden* ps.; *haerlien* Ter. 270, Pl. I 225, 472, 856; *hunlieden* Pl. II 157, 674, 719, H. 366, 453, Bo. ps.; *hunlien* Ba. 20; *heurlieden* Bc. 58, 76, A. 116; *heurlie* Cm. 3, 29, 38, 52, 62, 66,

70, 72, 87, Pl. I 408, (vgl. *ghijlie* in § 15); *haerlu(y)den* Na. ps., Sb. 256, 348, Nt. 482, Bc. 5 (2 m.), Bo. 20 v.; *henlu(y)den* Wg. 5 v., 6 r., Na. 108, 213, Nt. 202, 262, 263, S. 7, 163, Bo. 22 v., 23 v. (2 m.); *hemlu(y)den* Na. 119 (2 m.), Bl. 999, Sb. 278; *hunluyden* Bo. ps.; *sylieden* Ca. 138; *zijlien* Co. 67; en met aan den gen. ontleenden uitgang *haerlieder* L. 92 r., 182 v., Bc. 9, 74, 86, 90, 95, 116, 126, 138 (4 m.) etc. ps.; *heurlieder* Bc. 36, 70, 75, 78, 108, 109, 110, 114, 122, 135, 136, 140 (2 m.), 142 etc. ps., Cm, 64, 65, 69; *henlieder* Bc. 126, 149, 238, V. 135 r.; *henluyder* Bo, 104 v.; *haerluyder* Bo. 26 v.; *hunluyder* Bo. 97 r.

§ 33. Het reflexivum van den 3. persoon (vgl. *M. S.* § 335).

De gen. sing. en plur. wijkt in geen enkel opzicht af van dien op *-s* van het gewone personale.*

Ook de dat. en acc. onderscheidt zich in de meeste bronnen niet van het pers. vnw.*, behalve in den acc. sing. ntr., die geregeld *hem* luidt: „dattet (nl. het doode lichaam) *hem* niet en weert", Wg. 13 v.; „het schickt *hem* wel derwaerts", Ra. 413; „therte verblijt *hem*", Spi. 5 v.; „therte wilt *hem* offeren", Spi. 5 v.; „therte verneert *hem*", Spi. 20 r.; „therte verknaept *hem*", Spi. 37 r.; „twater laet *hem* drincken", V. 19 v.; „dat alle dat gesengde vleesch *hem* selfs opende", Br. 89 v.; zie voorts Ds. 226, Sc. 41 r. (*him*), Sc. 41 r (*-en*), Wg. 20 r., 38 v., 84 r., 252 r., Na. 110, 161, 266 (2 m.), Bl. 3 (2 m.), 5 (2 m.), 8 etc., Sb. 79, 95, 119, 213 etc., Rb. 17, 313, Rj. I 105, II 92, 97, Rg. 4, 6, 30, 33, 35, 47, 79 (2 m.), 80, 82, 83 etc., Sz. 73 v., L. 3 v., 8 v., 15 r. (2 m.) etc., Pd. 52, 68, 80, 99, 150 etc., Bc. 80, Pma. 61, 70, 93, 268, Cm. 4 (2 m.), Ca. 106, Pm. 56, 64, Pg. o. t. 17 v., 18 v., 20 v. etc., Co. 2, 27, 29, 45, 72 (2 m.), Ba. 20, S. 142, Pl. I 8, 16, 17, 129, II 655, V. ps., H. 13, 42, 227, 233, 291, 406, 412, 467.

Abnormale vormen zijn: een dat. sing. masc. *sijn selfs* Pl. I 341 („hij *sijn selfs* een ooghe uitsteken liet"); een acc. sing. masc. *zijn zelven* M. 21, *zijn eyghen selfs* Bia. 378 r. („een yeghelijck

* Het reflexief karakter wordt meestal aangeduid door toevoeging van *self*, over welks verbuiging men § 61 nasla.

die wat verstants heeft, sal het wt *zijn eyghen selfs* wel connen mercken"), over welke vormen men § 335 *b* der *M. S.* raadplege; een acc. sing. fem. *hem* Bo. 24 r. („de boomgaert daar *hem* de vrouwe hielt").

Een eigen vorm voor het reflexivum wordt slechts in enkele bronnen aangetroffen, nl. een dat.-acc. sing. en plur. *sick* in Pu. ps., C. ps., Bia. ps., Pma. ps., Pm. ps., Pg. ps., overal echter met den vorm v. h. personale naast zich; voorts een dat.-acc. sing. *sich* Pu. 34 v., Br. 14, 109, 134, Bo. ps., dat.-acc. plur. *sich* S. 50, 65, Bo. 6 v., 8 r., 8 v., ook deze overal naast het personale. Zie voor deze vormen *M. S.* § 335 *c*.

Een eigenaardig reflexivum vertoont „elck beeter *eenen*" (= elk betere zich) Rb. 91.

Het possessivum.

§ 34. De possessiva zijn: Sing. 1. *mijn*, 2. *dijn*, *uw*(*e*), 3. *sijn*, *ha*(*e*)*re*, *haer*, *huer*(*e*); Plur. 1. *ons*(*e*), 2. *uw*(*e*), 3. *ha*(*e*)*re*, *haer*, *huer*(*e*).

Het gebruik van *dijn* als poss. voor den 2. pers. sing. tegenover *uwe* loopt vrijwel parallel met dat van het personale *du* etc. tegenover *ghij* etc. (zie § 2). Waar dus enkel- en meervoudsvorm van het pron. pers. nog scherp worden onderscheiden, is dit ook met het possessivum het geval; waar de enkelvoudsvorm van het personale in meerdere of mindere mate plaats maakt voor den plur.-vorm, gebeurt dit evenzeer bij het poss.*; waar de enkelvoudsvorm van het personale niet meer wordt aangetroffen, is over 't algemeen het poss. *dijn* ook verdwenen. Over 't algemeen: in enkele bronnen toch treden verschillen op, die er op wijzen, dat de sing.-vorm van het poss., hoezeer ook in verval geraakt, toch nog wat meer levenskracht had dan die van het personale. Zoo vinden we

1°. dat Rj., Rg., Sp., Spi., A. en H., waarin *du* etc. nog slechts sporadisch voorkomen, van *dijn* een druk gebruik maken en

2°. dat Sc., Sb., Nt., O., Rd. en Bo., welke *du* etc. absoluut niet meer gebruiken, het poss. *dijn* nog niet geheel hebben afgeschaft, blijkens Sc. 38 r., 39 r., Sb. 575 (2 m.), 584, Nt. 15 (2 m.), 54, 131 (2 m.), 180, 223 (2 m.), 282, 283, 285, O. 81 (2 m.), Rd. 34, 84 (2 m.), 90, Bo. 74 v., 119 r.

* Hoezeer door sommige schrijvers beide vormen op gelijke lijn worden gesteld, moge blijken uit enkele voorbeelden: „ghebenedijt moet sijn *u* siele ende *dijn* lichaam, *u* woorden ende *dijn* wercken", Wg. 67 r.; „steect *uwe* hant in *dinen* boesem", Bl. 55; „neemt *dijn* roede in *u* hant", Bl. 69.

[Daartegenover staan Ca. met driemaal *dij* en Ter. met één *du*, doch zonder een enkel poss. *dijn*].

Ook vergelijke men nog zinnen als: „wild*i* cuereren *dijn* sieck hooft", Sc. 38 r.; „dat berrende water doe*t* in *dinen* mont", Sc. 39 r.; „ist dat *ghi* weder valt in *dijn* oude leven", Wg. 26 v.; „dat cruys Christi dat *u* in den beghinne *dijnre* bekeeringhen voergheleedt was", Wg. 33 r.; „de wonden, die *ghi* in *dijnen* vleesche ontvanghen hebt", Wg. 33 r.; „*dijn* moeder ende *dijn* broeders die staan buyten ende willen *u* sien", Nt. 131; „wij en connen noch *dijne* opgeblasentheyt ende wtnemende hoveerdije ghelijden, noch *dijne* giericheydt versaden. Daerom de Duyvel sy met *u*", Bia. 14 v.; „weder *ghij* laet douwen *dijn* gratie oft niet", A. 25; „in *dijn* rechte hant haudt *ghij* de Lelie zoet", Co. 10; „hoe *ghij dijn* redenen bet packt", Co. 23; „*ghij* kort *u* selven *dijn* jeuchdich leven", H. 132 etc. (waartegenover éénmaal een zin als: „*dij* te schrijven ten is niet t'*uwer* oneeren", Ba. 18).

In overeenstemming met hetgeen § 2 omtrent het gebruik van den sing.-vorm van het personale in den plur. is medegedeeld vinden we ook *dijn* soms met betrekking tot meer personen: „mijn lieve broeders aensiet ende bekent die soete weldaden *dijns* moeders", Wg. 77 v.; „keert u tot onsen gelove ende ic sal u (nl. 5 martelaren) geven dese vrouwen tot *dinen* wijven", Wg. 180 v.; „alder liefste broeders, ic soude seer gheerne *dijns* oordens habijt ontvangen", Wg. 212 v.; „ghi Godes kinderen groot van famen brengt *dinen* offer tot God den Heer", Sz. 30 r.; „ghijlieden, die dit bedwanck erffelijck ontvanghen hebt van *dijnen* ouderen", V. 101 r.; zie voorts nog Bl. 71, 139, 170, 173, 174, 176, 233, 239, Rj. II 93, Rg. 129, 130, Co. 58, 81, 82, 83, 86, 91, 92, 93, 101, 193.

§ 35. De gewone vorm voor het poss. van den 3. pers. plur. comm. gen. was *ha(e)re*, *haer*, waarnaast *huer(e)* (ook *hoor(e)*, *hore*, *hoer(e)* geschreven, vgl. § 20, 24); in de meeste door mij geraadpleegde bronnen heeft *haere* c. a. geen andere vormen naast zich, in bijna alle overige is het verreweg overheerschend.

Niet onbelangrijk is echter reeds de uitbreiding, die een in mnl. periode opgekomen poss. *hun* (*M. S.* § 342, *Vgr.* § 118)

had ondergaan; zie Rj. II 96, III 20, 93, 98, 138, Spi. 147 v., Bc. 38, 90, Pma. 25, 36, 49, 128, 192, 222, 253, Ca. ps., Pm. 32 (2 m.), 45, 46, 60, 148, 165, 188, 205, 242, Pg. 166 v., M 10, S. 4, 10, 15 (2 m.), 103, 107, 117 (2 m.), 144, Pl. I, II ps., V. 10 v., 58 v. (4 m.), 61 r. (2 m.), 77 v. etc., H. ps., Bo. ps.; ook voor het fem. werd het gebruikt: Cm. 70, Ca. 110, Pl. I, II ps., V. 49 v., Bo. 20 v., 26 v. (2 m.).

Een possessief *hen* heb ik, behalve voor Tr. en Sc., waar het absoluut overheerschend is (zie de Aanm. beneden), alleen genoteerd uit Rj. I 33, 34, Nt. 236, Bc. 125, Cm. 11, S. 155; voor het fem. uit Tr. 25 r. (2 m.), 26 v., 27 r., Pl. I 323.

Een poss. *hem* vinden we Tr. 11 r., 38 r.: „lieden, die lichtelijck *hem* cleederen vuyl maken", en „sodanighen fruyten sijn seer bequaim den ghenen die eenighe hette in *hem* maghe gevoelen".

Aanmerk. Voor de declinatie van het poss. *hen* vergelijke men: „*hen* huyt" Tr. 7 r., „*hen* blase" Tr. 7 r., „*hen* kele" Tr. 8 r., „*hen* maghe" Tr. 8 r., „*hen* leden" Tr. ps., „*hen* lichamen" Tr. 7 r., „*hen* zenuen" Tr. 9 v. etc. ps., zoowel in nom. als acc.; „*hens* buycx" Tr. 11 r., „*hens* smaecx" Tr. 52 r., *hennen* buyc" Tr. 89 v., „*hennen* lichaam" Tr. 89 v., „dmelc *hender* eighen moeder" Tr. 7 v., „wt *hender* natueren" Tr. 52 r., „*hender* spisen" Tr. 79 r., „dat *hen* leden mits dien de was benomen soude worden", Tr. 9 r. etc.

§ 36. Een reflexief *sijn*, met betrekking tot een fem. sing. gebruikt (vgl. *M. S.* § 342), vinden we V. 21 v.: „heeft Danaus zijn dochteren gheïnformeert, ..., dat sy in den eersten nacht, als sy bij haer bruydegoms sliepen, ..., henlieden souden vermoorden ende de kele afsnijden, te weten een yeghelijck *sijnen* bruydegom".

§ 37. De onverbogen possessiva vertoonen in 't Mnl. in den nom. sing. masc. en nom.-acc. sing. ntr. naast de oorspronkelijke vormen *mijn*, *dijn*, *sijn*, *onse*, *uwe*, *hare* tengevolge van wederzijdschen analogischen invloed ook als onoorspronkelijke *mine*, *dine*, *sine* en *ons*, *u*, *haer* (*M. S.* § 343). In de 16.

eeuw komen al die dubbelvormen nog voor; toch wordt daaruit al zeer beslist de stand van zaken voorbereid, die in de 17. zou gelden en aan het hedendaagsche „*onze* vader" tegenover „*ons* kind, *uw* vader, *uw* kind" ten grondslag ligt: de vorm zonder *-e* in genoemde gevallen regel, behalve voor den nom. sing. masc. van het pronomen van den 1en pers. plur.

Zoo lezen we in de 16e eeuw passim :

„*mijn*, *dijn* (voorzoover gebruikelijk), *sijn*, *u*(*w*), *haer* Godt, heere, salichmaker, ontfermer, verlosser, coninck, vader, sone" etc. etc., maar „*onse* heere" etc.; „*mijn*, *dijn*, *sijn*, *ons*, *u*(*w*), *haer* lant, broot, leven, rijck, ghetal, huys, werck, vermoghen, lijf, vleesch" etc. etc.

Daarnaast echter nog in den sing. masc.:

„*mijne* viant" Ds. 24, 127, „.... vrient" Bl. 612, 614, „.... getuyge" Na. 677, „.... verlosser" Pm. 33, Pg. 23 r., „.... weldader" Pg. 304 v.;

„*dijne* dienaar" Bia. 119 r., „.... naem" Pma. 16, 126, 401, „.... loff" Pma. 147, „.... toren" Pma. 215, „.... Godt" Pg. o. t. 82 r., Pg. 93 r.;

„*sijne* wille" Wg. 148 r., „.... Christus" Na. 330, „.... sone" Bia. 319 r., „.... secretaris" Bia. 334 v., „.... meester" Bia. 337 r., 337 v., „.... naem" Pma. 201;

„*uwe* coninc" Na. 65, „.... knecht" Sb. 445, 510, „.... God" Bia. 78 r., „.... Stephanus Lindius" Bc. 153;

„*hare* vader" Bia. 376 v., „.... verlosser" Pg. 154 v. en

„*ons* behouder" Wg. 35 r., Rh. 9, „.... heere" Wg. 59 r., Spi. 99 r., Rh. 8, V. 5 v., Bo. 133 r., „.... vader" Wg. 63 r., 65 v., Sb. 26, Rg. 24, Ter. 378, „.... gesontmaker" Wg. 65 v., „.... prelaet" Wg. 79 v., „.... Godt" Sb. 468, Rh. 30, Pd. 51, 148, 207, 274, „.... Keysere" Rg. 19, 68, „.... verlosser" Sp. 43, „.... iuge" Sp. 169, „.... salichmaker" Sp. 191, Rd. 90, 102, „.... verlichtere" Sp. 319, „.... broedere" Sp. 429, Rh. 30, „.... priester" Sp. 435, „.... behoedere" Rh. 30, „.... meester" Pd. 33, „.... coninck" Pd. 288, „.... vyandt" Pma. 218, „.... sone" Ter. 322, 441, „.... ontfermere" Ter. 378, „.... ghebuere" Ter. 231.

En in den nom.-acc. sing. ntr.:

„*mijne* verbont" Bl. 14, „.... woort" Bl. 173, „.... volck" Bl.

532, 547, Sb. 577, „.... vee" Bl. 48, „.... offer" Bl. 242, „.... kint" Bl. 947, „.... leven" Bl. 520, „.... vleesch" Bl. 537, „.... eynde" Bl. 488, 499, „.... gebeente" Pg. o. t. 296 v.;

„*dijne* huijs" Ds. 8, „.... geloove" Bia. 178 v.;

„*sijne* leven" Wg. 34 v., „.... bloet" Wg. 152 v., „.... hooft" Bl. 104, 299, „.... vleesch" Bl. 110, „.... saet" Bl. 234, 484, 878, „.... rijc" Bl. 305, „.... voornemen" Bl. 482, „.... volc" Bl. 484, „.... leven" Bl. 486, „.... huys" Bl. 487, „.... licht" Bl. 500, „.... woort" Pd. 102, „.... goetduncken" Bia. 56 r., 159 r., „.... welvaren" Pma. 5;

„*onse* lant" Ds. 201, Bl. 49, Bia. 268 v., Pg. o. t. 169 v., „... broot" Na. 16, Bl. 218, 1055, Pu. 33 v., 35 r., Bia. 135 v., „.... leven" Na. 163, O. 65, 76, Pu. 33 r., Pma. 70, 246, Pg. o. t. 183 r., „.... hooft" Bl. 249, Bia. 92 r., 169 v., Pma. 169, Pm. 153, Pg. 124 r., „.... geloove" Nt. 468, O. 101, V. 136 v., „.... ghetuygenis" Na. 260, „.... hantwerc" Na. 384, „.... goet" Na. 452, Bl. 164, Pu. 10 r., „.... Evangelium" Na. 564, „.... gebot" Na. 616, „.... bloet" Na. 685, Nt. 482, „.... vee" Bl. 49, 69, 151, 164, 1018, „.... lijf" Bl. 49, „.... bedde" Bl. 611, „.... doen" Bl. 210, „.... voernemen" Sb. 4, „.... heyr" Sb. 231, Pg. o. t. 115 r., „.... rijck" Nt. 206, „.... huys" Nt. 355, „.... verdriet" Sz. 143 v., „.... ghebet" Sz. 96 r., „.... hanteren" Spi. 144 r., „.... aensicht" Pu. 49 r., „.... vermogen" Pu. 8 r., 8 v., 10 r., 27 v., „.... vagevyer" Bia. 169 v.;

„*uwe* gebrec" Na. 494, „.... huys" Bl. 8, 49, Nt. 72, „.... saet" Bl. 12, 14 (3 m.), 20 (2 m.), 23, 24, „.... huisgezin" Bl. 14, „.... vee" Bl. 30, 47, 124, „.... volck" Bl. 85 (2 m.), „.... leven" Bl. 46, „.... werc" Bl. 57 (2 m.), „.... gelt" Bl. 44, „.... onweder" Sb. 332, „.... woort" Sb. 497, 502, 506, Nt. 111, 396, L. 111 v., „.... welbehagen" Sb. 575, „.... pont" Nt. 160, 161, „.... geloove" Nt. 400 (4 m.), „....verwijt" L. 111 v., „....gebodt" Rh. 42, „....boeck" Bia. 2 v., „.... latijn" Bia. 164 r., „.... broot" Pg. o. t. 276 r.;

„*haere* aensicht" Wg. 233 r., Bl. 43, 105, 523, „.... vee" Bl. 47, 48, 49 (2 m.), 163, „.... erfdeel" Bl. 50, 168, „.... saet" Bl. 484, „.... inwendich" Bl. 511, „.... spinwerc" Bl. 87, „.... bruysschen" Sb. 376, „.... requiem" Bia. 3 v., „.... melck" Bia. 85 r., „.... vagevyer" Bia. 169 r. (2 m.), „.... kindeken" Bia. 212 v., „.... leven"

Bia. 172 r. (2 m.), „.... keelgat" Bia. 122 r., „.... gewissen" Pma. 112, „.... verderf" Pma. 47, „.... lant" Pma. 174, „.... geluck" Pma. 357.

§ 38. Bij praedicatief gebruik werden beiderlei vormen, met en zonder *-e*, gebezigd (vgl. *M. S.* § 343 *b*, *Vgr.* § 119).

In het door mij verzamelde materiaal wegen beide kategorieën van vormen vrijwel tegen elkaar op:

„*mijn* sijn alle die beesten", Ds. 117; „*mijn* is die wrake", Ds. 385; „mijn leeringhe en is niet *mijn*", Na. 276; „dat woert en is niet *mijn*", Na. 301; „al wat ghi hebt is *mijn*", Bl. 32; „uwe twee sonen sullen *mijn* sijn", Bl. 49; „si sijn *mijn*, Bl. 64; „die Levieten sullen *mijn* sijn", Bl. 130; „mijn vrient is *mijn*", Bl. 613, 614; „tsilver is *mijn* en tgout is *mijn*", Bl. 844; „alle dieren in die wildernisse sijn *mijn*", Sb. 196; „den aertbodem is *mijn*", Sb. 196; „Gilead is *mijn*, *mijn* is Manasse", Sb. 231, 437; „dat is *mijn*", Sb. 499; „dat *mijn* was", Nt. 58; „al dat *mijn* is", Nt. 153, 218; „mijn leeringhe en is *mijn* niet", Nt. 193; „die wrake is *mijn*", Nt. 317; „sij en sijn *mijn* niet", Spi. 94 r.; „alle boschdieren sijn *mijn*", Pu. 54 r.; „*mijn* sijn der berghen voghels al", Pu. 54 v.; „*mijn* is de wereld", Pu. 54 v.; „al het vee der bosschen dat is *mijn*", Pd. 157; „tgedierte des velts is *mijn*", Pd. 157; „deertrijck is *mijn*", Pd. 157; „den coopman is *mijn*", Ca. 81; „dat sij *mijn* sijn", Ca. 136; „dat ghij *mijn* zijt", Ca. 138; „dat hij zal *mijn* zijn", Ca. 143; „ghij zijt toch *mijn*", Ca. 145; „deird is *mijn*", Pm. 119; „alle dat *mijn* is", Pl. II 432; „al dat *mijn* is", H. 127; naast

„mijne vrient es *mine*", Bl. 612; „gij sijt *mijne*", Rb. 107; „'t al waer *mijne*", Rb. 237; „zijn hertken reene dat was heel *mijne*", Rb. 274; „de schulden zijn *mijne*", Rb. 278; „de caetse is *mijne*", Spi. 21 r., 106 v.; „de schult is *mijne*", Spi. 56 r.; „doet af u handt van dat *mijne* is", A. 33; „ghij waert *mijne*", A. 67 (2 m.); „al heetick u *mijne*", A. 67; „al ware al tgoet *mijne*", A. 80, Cm. 148; „alle dieren in den woude zijn *mijne*", Pg. o. t. 93 r.; „den aertbodem is *mijne*", Pg. o. t. 93 v.; „Gilead is *mijne*, Manasse is oock *mijne*, Pg. o. t. 226 r.; „al het ghedierte des wouds is *mijne*", Pg. 93 r.; „de werelt is

mijne", Pg. 93 v.; „Galaadt zal *mijne* zijn ende Manasse zal *mijne* zijn", Pg. 114 v., 226 v.; „tgene dat *mine* is", Ter. 186; „de principael schult is *mine*", Ter. 228; „mijn kint dwelck *mine* is", Ter. 322; „dese sone *mine* niet en is", Ter. 333; „u dinghen sijn *mijne*", Bl. I 857; „dit 's *mijne*", Pl. II 733; „alle dat *mijne* is", H. 30;

„*dijn* sijn die hemelen ende *dijn* is die aerde", Ds. 208; „die schoonheyt is *dijn*", Bl. 684; „heel de werelt is doch *dijn*", Pma. 224; „*dijn* is 't rijck", Pma. 400; „*dijn* is de cracht end' macht", Pma. 400; „*dijn* is dat rijck", Pma. 402; *dijn* is alle heerlijcheyt", Pma. 402; „het hemelrijk is *dijn*, *dijn* is oock deird int ronde", Pm. 217; „ick ben *dijn*", Pm. 298; naast

„dontfermen is *dijne*", Ra. 280, Rb. 278; „mijn hertken is *dijne*", Rb. 153; „den tijdt es nu *dijne*", Rb. 186; *dijne* ben ic geheel", Rb. 248; „de schulde zijn *dijne*", Rb. 253; „ick ben heel *dijne*", Rb. 276; „ick ben *dijne*", Pu. 119 v.; „*dijne* is dat koningkrijcke", C. 33 v., 36 v.; „dach ende nacht is *dijne*", Pg. o. t. 145 r.; „hemel ende aerde is *dijne*", Pg. o. t. 179 r.; „ick ben *dijne*", Pg. o. t. 254 v.;

„die prije zal *zijn* zijn", Bl. 73; „alsof si *sijn* niet en waren", Bl. 507; „ick ben *sijn*", Bl. 613; „die hoochten der bergen sijn ook *sijn*", Sb. 381; „die zee is *sijn*", Sb. 381; „al dat *sijn* is", Rj. III 54; „de see is *zijn*", Pm. 232; „*zijn* is de zee", Pg. o. t. 193 r.; „dit kint sal nu *zijn* warachtelijck blijcken", Ter. 589; naast

„ic ben *sine*", Bl. 612; „eenich dinck dat *sijne* is", O. 38; „of ic ware *zijne*", Cm. 50; „wij en zijn *zijne* niet", Ca. 137; „de hoochten der berghen zijn ook *zijne*", Pg. o. t. 192 v.;

„so sal die erfenisse *ons* zijn", Na. 139; „opdat die erve *ons* si", Na. 235; „al wat si hebben sal *ons* sijn", Bl. 35; naast

„onse vee ende besittinghen sijn u, ende de uwe *onse*", Bl. 1018; „so sal die erfenisse *onse* sijn", Bl. 1097; „sijn heerlijcheyt worde *onse*", Rj. 168; „dat ons Godt geeft is *onse*", Rj. III 184; „opdat die erfenisse *onse* mach worden", Nt. 163; „Christus is *onse*", Sp. 185; „tis al *onse*", Sp. 185; „is sij *onse*, sij moet *onse* blijven", Ter. 442;

„*u* is dat rijc", Na. 16; „daer hebdy dat *u* is", Na. 82; „so

salt alle *u* sijn", Na. 172; „wie wil u geven, dat *u* is", Na. 222; „si sijn *u*", Na. 307; „alle dat *u* is", Bl. 13; „suect dat *u* is", Bl. 32; „die ghi na hen wint sullen *u* sijn", Bl. 49; „onze vee ende bezittinghen sijn *u*", Bl. 1018; „hemel ende aerde is *u*", Sb. 341; „alle dese sullen *u* wesen", Nt. 118; „dat is *u*", Nt. 153; „*u* is dat rijcke", O. 93; „is het huys *u*", M. 24; naast

„al wat mijn is, dat is *uwe*", Na. 221, Nt. 218; „het is al *uwe*", Na. 463; „al ist *uwe*", Na. 463; „die sullen *uwe* sijn", Bl. 47, 49; „dat geberchte sal *uwe* sijn", Bl. 228; „wi sijn *uwe*", Bl. 939; „dach ende nacht is *uwe*", Sb. 287; „ick ben *uwe*", Sb. 504; „gij sijt mijne en ic *uwe*", Rb. 107; „daer en es niet aen mij, ten es *uwe*", Rb. 248; „tes al *uwe*", Rb. 248; „ghi hebt, dat *uwe* is", Nt. 58; „al dat *uwe* is", Nt. 218; „sijn gerechticheyt, vasten en bedinghe, arbeyt en lijden sijn *uwe*", Sp. 39; „dat hij *uwe* is", Sp. 57; „waertoe sijn *uwe* de sacramenten", Sp. 63; „hemel en aerde sijn bey *uwe*", Sp. 380; „*uwe* is dat rijcke", O. 35; „ick vastelijck *uwe* begeere te blijvene", A. 47; „is daerom de bruyt al *uwe*", Ter. 32; „d'eertsche vreucht is *uwe*", Pl. I 93; „waer sy *ouwe*" (vgl. § 48), Pl. I 288; „*uwe* zijn mijn dinghen", Pl. I 857;

„so soude die werelt dat *haer* is liefhebben", Na. 303; „al dat *haer* is", Bl. 368; „dat hemelrijc is *haer*", Bl. 1054; „die werelt soude liefhebben, dat *haer* is", Nt. 215; naast

„dat rijcke der hemelen is *haere*", Wg. 3 r.; „dat rijc der hemelen is *hare*", Bl. 1054.

Men lette voorts op:

„Gilead is *mijne*, *mijn* is Manasse", Pg. o. t. 114 v.; „ghij hebt gheloochent *mijn* te zijne, doen ghij nochthans waert *mijne*", Pl. II 768; „sij en sijn *mijn* niet, en al warense *mijne*", Spi. 94 r.; „*dijn* is de dach, de duyster nacht is *dijne*", Pma. 198; „*dijn* is den dach, de doncker nacht is *dijne*", Pm. 179; „*dijn* is den dach, oock is de nacht *dijne*", Pg. 145 r.; „*dijn* is den hemel, oock is het eirtrijck *dijne*", Pg. 179 r.

§ 39. Van een onverbogen postpositum *mine*, *dine*, *sine*, zooals dat in het Mnl. zeer gebruikelijk was (*M. S.* § 343 Opm., *Vgr.* § 118 Noot), wordt nog maar een enkel spoor aangetroffen, nam. in Rh. 148: „die moedere *sijne*". Regel is de vorm zon-

der *-e*: „dleven *mijn*", Rj. I 119; „dat groot verlangen *mijn*", Rj. I 164; „dwoort *mijn*", Rb. 326; „de secreten *dijn*", Ba. 14; „tuyghnissen *sijn*", Pu. 21 v. enz. enz.

De enkele voorkomende gevallen van een poss. 1. pers. plur. als postpositum geven *onse*:
„vader *onse*" Ds. 39, 413, „den vader *onse*" (nom.) Rj. III 76, „het vader *onse*" O. 50.

Het eenige mij bekende voorbeeld van *uw* in postpositie luidt: „dat Mars in arm *uwen* laghe", H. 325, met declinatie; het poss. van den 3. pers. plur. (resp 3. pers. sing. fem.) komt niet voor achter zijn substantief.

§ 40. De reeds in het Mnl. zeer gebruikelijke vormen van het possessief, zonder uitgang, in den acc. sing. masc., nom. en acc. sing. fem., nom. en acc. plur. comm. gen. (*M. S.* § 305 *a*), waren in de 16e eeuw zoo algemeen geworden, ook in den dat. sing. en plur. comm. gen., dat het vermelden van bewijsplaatsen onnoodig is; „op elke bladzijde kan men ze aantreffen" (*Vgr.* § 99).

Alleen *ons*, voor *onse(n)*, is minder gangbaar; vgl.:

dat.-acc. sing. masc. „*ons* god" Wg. 156 v., „.... Keyzer" Rg. 14, Sp. 288, „.... trooster" Sp. 293, „.... sone" Ter. 324, „.... heere" V. 140 v. (2 m.), „.... meester Bo. 65 v.;

nom. sing. fem. „*ons* intencie" Tr. 43 r., „.... tonghe" Sb. 43, „.... toevlucht" Sb. 183, Pd. 292, Pm. 109, „.... bescuddinge" Sb. 185, „.... hope" Nt. 406, Pd. 138, Ter. 361, „ ... redene" Rg. 64, „.... vrientschap" Rg. 154, „.... partije" Sp. 48, „.... verlossinghe" Sp. 138, „.... blyscape" Sp. 298, „.... oorden" Sp. 315, 316, 317, „.... liefde" Spi. 128 r., „.... cracht" Pd. 59, „.... borcht" Pd. 144, Pm. 110, 111, „.... toeverlaet" Pd. 292, „.... vreucht" Rd. 11, „.... ionste" Rd. 25, „.... materi" Rd. 32, „.... intrede" Rd. 33, „.... habitage" Rd. 38, „.... bloem" Rd. 38, „.... sterckte" Pm. 109, „.... hulp" Pm. 144, „.... deure" Ter 230, „.... dochter" Ter. 322, „.... nichte" Ter. 505 (2 m.), „.... vrouwe" Ter. 540, „.... werelt" V. 3 r.; zie voorts Bl. 914 (2 m.), Ra. ps., Rb. ps., Rj. ps., Sz. 11 r., 95 r., 143 r., L. 208 r., Bc. 82, 91 (3 m.), 318, A. 18, 34 (2 m.), 96, Ca. 3, 116, Co. 33, 80, 128, M. 1, Pl. ps., H. ps.;

dat.-acc. sing. fem. „*ons* spise" Tr. 32 r., „.... materie" Tr.

40 v., Spi. 96 r., V. 36 v. 141 r., „.... moeder" Wg. 326 r., „.... wandelinge" Na. 535, „.... sprake" Rg. 2., „.... trybulacye" Rg. 23, „.... sonde" Sp. 39, „.... smerte" Sp. 141, „.... hope" Sp. 269, „.... bede" Sp. 293, „.... consciencie" Sp. 303, „.... eere" Spi. 29 v., 115 r., „.... liefde" Spi. 69 r., Ter. 240, „.... deure" Spi. 100 r., Ter. 71, „.... tonghe" Pd. 33, „.... sijde" Pma. 121, „.... chaert" Rd. 7, „.... camer" Rd. 13, „.... boosheyt Rd. 87, „.... baeystove" Ter. 275, „.... voorwaerde" Ter. 325, „.... dochter" Ter. 381, 497, Bo. 64 v. (2 m.), „.... stadt" V. 15 r., „.... voorreden" V. 25 v., „.... handt" V. 57 r., „.... meyninghe" V. 120 r., „.... vrouwe" V. 140 v., Bo. 96 v.; zie voorts Ra. ps., Rb. ps., Rj. ps., Sz. 20 r., L. ps., Bc. ps., A. 134, Ca. 37 (2 m.), 39, 125, Pm. 24, Co. 44, 102, 167, Br. 112, Pl. ps., H. ps.;

nom. plur. „*ons* lichamen" Tr. 3 r. (2 m.), „.... gewercken" Sp. 175, „.... leerders" Rh. 34, „.... lippen" Pd. 33, „.... vyanden" Pd. 59, 262, Ter. 571, „.... vaders" Pd. 64, 136, „.... herten" Pd. 163, „.... grootvaders" Pd. 247, „.... daghen" Pd. 294 (2 m.), „.... saecken" Ter. 359; zie voorts Wg. 170 v., 176 r., Na. 343, Bl. 914, Ra. ps., Rb. ps., Rj. ps., Sz. 48 v., Spi. 1 v., 48 v., Pu. ps., Bc. 194 (2 m.), 245, 347, Rd. 84, A. 10, 101, Ca. 84, Pm. 106, 141, Co. ps., M. 6, Pl. ps., V. 8 v., 101 r., 105 v., H. ps.;

acc. plur. „*ons* lichamen" Tr. 29 v., 32 v., „.... gebreken" Sp. 39, „.... verdiensten" Sp. 178, „.... sonden" Sp. 184, 194, „.... vaders" Sp. 226, Pd. 136, „.... gasten" Sp. 365, „ ... wercken" Sp. 390, „.... ooren" Pd. 135, „.... voorvaders" Pd. 135, „.... kinderen" Pd. 136, Ter. 508, „.... vijanden" Pd. 137, 187 (2 m.), „.... handen" Pd. 138, Ter. 270, „.... saken" Pd. 268, Ter. 446, „.... woorden" Ter. 240, „.... dinghen" Ter. 359, „.... boecken" V. 22 v.; zie voorts nog Ds. 214, 316, Wg. 103 v., 235 v., Ra. ps., Rb. ps., Rj. ps., Nt. 65, 278, Sz. 48 v., 100 v., Spi. 118 v., 144 r., Pu. 12 v., 48 v., 87 v. etc., Bc. 255, 310, 341, Pma. 168, Rd. ps., A. 57, 75, 130, Ca. 3, 37, Pm. ps., Co. ps., Pl. ps., H. ps.

§ 41. Als correspondenten van de *M. S.* § 344 *b* en Opmerk. besproken vormen kunnen worden aangehaald: „dat hi *sine* verwoeden vader te gemoete ginc", Wg. 3 r.; „lofsinget *onse* coninc", Sb. 186; „als oft ic *mijne* schuldenaer quijt scholde

alle sijne schult", Bia. 161 r.; „door *sijne* prophete", Bia. 78 r.; „met *sijne* getrouwen meester", Bia. 337 v.; „aan *onse* Heere", Bia. 133 v.; de accusatieven „*sijne* sone", Bia. 338 v.; „*onse* ganck", Pma. 115; „*haere* sanc", Wg. 20 r.; verder in den dat. sing. masc. *dijne* Pma. 326, *hare* Bia. 338 v., acc. sing. masc. *sine* Bl. 45, Bc. 155, *onse* Nt. 236, Pd. 96, Bc. 286, Rd. 95, M. 27, Br. 144, S. 55, *uwe* Nt. 12, Bc. 191.

§ 42. Zeer gewoon is het gebruik van den vorm voor den acc. sing. masc. in den nom.; van de hier onderzochte bronnen gebruiken alleen Pu., C., M., Br. en S. uitsluitend een nom. sing. masc. *mijn(e)* etc.; in veel teksten weegt het gebruik van *mijnen* etc. tegen dat van *mijn(e)* op, in enkele is het zelfs overwegend.

§ 43. De genitiefvormen (vgl. § 8, 9, 20, 21).

A. De gewone vorm voor den gen. sing. masc. en ntr. luidt *mijns*, *dijns*, *sijns*, *ons*, *ws* (*uws*, *uus*), *haers* (*heurs*).

De vorm op *-es* blijft daarbij ver in de minderheid:

mijnes Bia. 138 r., Pma. 65, 127, Pm. ps., Pg. ps.;

dijnes Pu. 69 v., 78 r., 117 r., 120 v. (2 m.), Bia. 114 r., 267 v., Pma. 59, 114, 140, 232, Pm. 16, 104, 106, 150, 221, Pg. ps.;

sijnes Pd. 39, 208, Bia. 140 v., 144 r., Bc. 148, Pma. 129, 201, 282, 310, 385, Pm. 104, 176, 219, 230 (2 m.), 279, Pg. 194 v., 196 r., Pg. o. t. ps., S. 107;

onses O. 26, 69 (2 m.), 71, 74, 154, 156, 166, 169, Pu. ps., C. ps., Pd. 34, 70, 145, 205, 247, 295, Bia. ps., Bc. 59, Pma. ps., Rd. 7, Pm. ps., Pg. ps., Pg. o. t. ps., V. 136 v., 143 v., 144 r. (2 m.), 145 r.;

uwes Na. 258, 333, 564, 602, O. 36, C. 37 v., Pd. ps., Bc. 188 (3 m.), 191, 261, Pma. 398, Pl I 21;

ha(e)res Pma. 119, Rd. 46, Pm. 41, 97, 108, Pg 89 v.;

hens Tr. 11 r., 52 r. en *huns* Pl. II 243, 526 kennen geen wisselvormen.

Opmerk. De nu en dan aangetroffen schrijfwijze „*u* svaders rijck" Sp. 205, „*u* sdrucx vercleyninghe" Sp. 306, „*zijn* svaders" Ra. 294, Rd. 93, „*zijn* slevens" Rd. 101, „*haer* sherten" Pl. I 674, „*haer* swijffs" Pl. I 837, „*huer* svaders" Pl. I 710 etc. is klaar-

blijkelijk ontstaan door de gedachte aan een in de constructie opgenomen proklitisch lidwoord. Zoo ook laten zich (vgl. § 53 *h*) verklaren: „*u t' s* vaders", Pl. I 314; „*u t' s* moeders", Pl. I 126; „*sijn t' s* wijfs", Pl. I 837; „*haer t' s* vaders", Pl. I 129, 315, 827; „*haer t' s* mans", Pl. I 189, 259, 260, 780, 828; „*hun t' s* vaders", Pl. I 613 en

„*sijn t'* liefs", Pl. I 188; „*haer t'* vaders", Pl. I 393; „*haer t'* hertsen", Pl. I 327.

B. In den gen. (en dat.) sing. fem. en den gen. plur. komen naast *mijner*, *dijner*, *sijner* de vormen *mijnre*, *dijnre*, *sijnre* en *mijnder*, *dijnder*, *sijnder* te veelvuldig voor om een opsomming van bewijsplaatsen noodig te maken. In Pu. en Pm. vindt men zeer dikwijls *mijnr*, *dijnr*, *sijnr*.

Volledigheidshalve vermeld ik voorts een gen. plur. *mijr* (drukfout?) Rg. 177 en een dat. fem. *sijndere* Pl. II 46.

De 1. en 2. pers. plur. hebben maar één vorm, n.l *onser* en *uwer*;

voor den 3. pers. sing. fem. en plur. zijn zeer gebruikelijk *ha(e)rer* (ook *heurer*) en *haerder* (ook *heurder*).

Voorts ook andere vormen:

ha(e)re Ds. ps., Wg. 43 v., 156 r., 309 v., V. 4 r., 100 v.;
haere Ds. ps.;
haerdere Tr. 22 v.;
hunder Ca. 18, Pl. ps., H. ps.;
hender Tr. 7 v., 79 r.

§ 44. Voor den passim voorkomenden mannel. genitief-vorm van het pronomen ter bepaling van vrouwelijke substantiva in genitivo vergelijke men Kolthoff* § 44—48; voor de verklaring *Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterk.* 20, 302.

Onregelmatigheden, zooals alleen Bo. zich die veroorlooft (zie ook bij het demonstr. en relat. pronomen), zijn een acc. sing. fem. „*mijnen* Cassandra" Bo. 57 v. en „d' ander, die eertijds *den uwen* (nl. vrouw) oock was", Bo. 134 v.

---

* I. B. Kolthoff, *Het Substantief in het Nederlandsch der 16e eeuw*, Groningen, 1894.

§ 45. De genit. plur. van het subst. wordt soms voorafgegaan door den genit. sing. van het bijbehoorende possessief. Bij „ouders" schijnt dit zelfs regel te zijn: „*mijns* ouders", A. 36, „*sijns* ouders", Wg. 211 v., Cm. 62, Bo. 49 v., „*uws* ouders", Bo. 57 v., „*haers* ouders", Sp. 167, Pma. 129; verder „*haers* heeren" (dominorum suorum), Nt. 36; „*mijns* vrienden thoren", Pl. II 70; „*mijns* vrienden haet", Pl. II 131; „d'acten en valiantie van veel weduwen, die sij thoonden naër *haers* mans doot", Pl. II 730; „hoe meer ander weduwen onsacht *haers* mans doot beweent al haer leven hebben", Pl. II 730; „'t lijen groot, twelck zij waren lijdende door *huns* mans doot", Pl. II 732; „al de vrouwen van de Indianen die maecten naer *huns* mans doot groot getier", Pl. II 679; „hoe dwaes zijn de vrouwen, die haer verwanen op *huns* mans staet", Pl. II 734; „dat alle geslachten van vrouwen neirstich zoecken zouden *haers* mans glorie", Pl. II 745; „'t is alle weduwen zeer groote blame, dat zij zoo schierlijcke naer *haers* mans doot een ander man vinden", Pl. II 781; „al hebben de princerssen van Amazoniën met meer ander gewroken *huns* mans doot", Pl. II 798; vgl. ook Pl. II 804, 809, 840, 844: „dit belech duerde X jaren, waeromme haerlieder huysvrouwen onwillich gheworden zijn, niet willende langher haer mannen derven, ende binnen *haers* mans levene weduwen zitten", V. 18 r.

§ 46. Eigenaardig is het indringen van den dat. plur.-vorm in den acc. en zelfs in den nom. plur., bv.:

„doe namen die ackerlieden *sinen* dienaren", Na. 68; „ende dan sal hi *sinen* engelen seynden", Na. 145; „om te bereyden *zijnen* weghen" Na. 163; „en (sij) hielden *haren* ooren toe", Na. 344; „du salt *mijnen* haren om hooghe steken, als eenen eenhoirne", Pg. 188 r.; „als *sinen* tacken teer sijn", Na. 78; „*haren* steerten waren den serpenten ghelijc", Na. 344; „dit haer doen is enckel dwaesheyt, noch lovent *haren* nacomelinghen met haren monde", Pg. o. t. 90 r.

§ 47. Marnix bezigt somwijlen een aan het Hd. ontleend *onser* en wel niet alleen als nom., maar ook als acc. sing.:

„bidden sij *onser* God dat hij" etc., Bia. 122 r.; „voor de

reste laten sij *onser* God sorgen", Bia. 131 r.; „na *onser* God", Bia. 161 r.; „van onser God", Bia. 164 r.

§ 48. Met overgang van *-uw-* tot *-ouw-* (vgl. *M. S.* § 64 *b* en boven § 14) treft men aan:

douwe (= de uwe) Ra. 171, Rj. I 6, Ca. 137, *touwent* (= te uwent) Rj. I 172, A. 99, 123, Ca. 57, *touwen* (= te uwen) Rh. 81, A. 127, Ca. 23, 27, 43, 175, *touwer* (= te uwer) Rh. 31, 49, 64, 89, 165, A. 104, 112, Ca. 1, 39, 67, 93 en „waer sij *ouwe*" Pl. I 288.

§ 49. De verbindingen met paragogische *-t* (*M. S.* § 136 *a*) zijn zeer algemeen: *om minent wille*, *om sinent wille*, *om onsent wille*, *om uwent wille*, *om harent wille* ps., *van mijnent wegen* Pl. II 301, Bo. 11 v., *van dijnent wegen* Pma. 65, *van sijnent wegen* Bia. 145 r., 254 r., Bo. 111 r., *van onsent wege* Bia. 303 v., *van uwent wege(n)* Na. 414, Bl. 1197, O. 79, *van harent wegen* Bia. 18 r., *mijnent halven* Bo. 113 v., *sijnent halven* Bo. 55 r., *uwent halven* Bia. 226 r., *tot minent* Ter. 257, 575, *te minent* Co. 93, *tuwent* Ba. 7, Co. 11, *tsinent* Bl. 16, Ter. 404, Co. 86, *tonsent* A. 49, 105, Pm. 64, Ter. ps., Co. 194.

§ 50 *a*. Het spreekt vanzelf, dat de uit voorafgaande en volgende eeuwen bekende constructie (*M. S.* § 305 *b* en Opmerk., *Vgr.* § 264 *a* en *b*), waarbij het possessief „blijkbaar beschouwd en behandeld werd als één geheel uitmakende met het in genitivo *vóór zijn bepaling staande* nomen" en dientengevolge niet verbogen werd, zich ook hier allerwegen voordoet. Enkele voorbeelden uit de groote massa mogen hier een plaats vinden: „*haer mans* hardicheyt", Wg. 3 r.; „*zijn moeders* lichame", Na. 165; „*u broeders* bloet", Bl. 6; „*uwe kinderen* kinder", Sb. 539; „*sijn lijdens* beswaren", Rj. II 164; „*zijn broeders* doot", Rb. 244; „*haer meesters* meenen", Ra. 333; „*zijn vijants* vervaren", Rg. 12; „*haer brugooms* arms", Sp. 398; „*u ooms* profijt", Spi. 36 r.; „*sijn monds* praten", Pu. 34 r.; „om *heur schandelicks gewins* wille", C. 11 r.; „*mijn vervolghers* (plur.) macht", Pma. 14; „*haer meesters* wtmeten", Rd. 8; „*mijn vaders* huys", A. 8; „*mijn broeders* raet", Ter. 502; „*zijn wijfs* borsten", Br. 9; „*haer soons* intentie", Pl. I 59; „*u broeders* macht", H. 36, etc.

Een dergelijke onverbogen vorm bij een substantief in andere positie is, als in het Mnl., zeldzaam:

„die verlossinghe *haer* gesontmakers", Wg. 386 v.; „wtwisinghe van S. Fransoys *haer* vaders, die etc.", Wg. 7r.; „van den dach *hair* doopsels", Wg. 146 v.; „en mocht hij *haer* wesens niet langher derven", Spi. 97 v.

b. De *M. S.* § 305 *c* besproken constructie vinden we terug in „van *haren moeder* buke", Ds. 132; „om *mijnen naams* wille", Na. 62; „met *sinen evenmenschen* salicheyt", Wg. 30 v.; „in *haeren ouders* tiden", Sb. 172; „van *mijnen voorvaders* tijd aen", Nt. 413; voorts in „si nam Ezau *haren grootsten soons* costelijcke kleederen", Bl. 26; „dat si nyet en hoorden die stemme *haren Heere haren God*", L. 110 r.

§ 51. Het zelfstandig gebruikte pronomen (*M. S.* § 323, 324, *Vgr.* § 105, 106) richt zich in zijn verbuiging in hoofdzaak naar het zwakke substantief.

Toch ontbreken ook de sterke vormen niet, bv. nom. -acc. sing. ntr. *het zijn*, *dat zijn*, *tsijn* Wg. 373 r., Na. 219, 478, 482, Nt. 217, Pma. 23, Rd. 7, 68, 108, Ca. 117, Pm. 86, Pl. I 867, II 453, V. 51 v., *het mijn*, *tmijn* Pm. 48, 119, 173, Bo. 140 v., *thaer* Rd. 9, Br. 118, Pl. II 780, *thun* Pm. 23; gen. sing. ntr. *des hoers* Wg. 41 v., *des sijns* Bl. 588; gen. plur. *der dijnre* Ds. 275, *der onser* Bl. 1137; nom. acc. plur. *de mijne*, *sijne* etc. ps.

Als abnormale vormen zijn me nog opgevallen: een acc. sing. fem. *de sijn* Rj. I 6, A 95, Br. 29; een nom. plur. *die mijn* Wg. 27 r.; en een acc. plur. *die sijn* Bl. 1045.

Het demonstrativum.

Het demonstr. *die*, *dat*.

§ 52. Werd in het Mnl. aan *die*, *dien* enz. als artikel in alle naamvallen, behalve den genitief, de voorkeur gegeven boven *de*, *den* enz., in de 16e eeuw raken de vormen met *ie* in deze functie op den achtergrond. Na. kent nog een gen. sing. fem. van het artikel *dier*; overigens komen de vormen met *ie* nog maar alleen voor in den nom. en acc. sing. en plur. Sommige auteurs, als die van Spi., Bia., Pm., Pg., Pg. o. t., Bo., vermijden ze zelfs geheel; andere, als die van Rg., Sp., Rh., maken er slechts bij uitzondering gebruik van. Alleen Sz., Pu. en C. kennen in nom. en acc. uitsluitend de vormen met *ie*.

Met deze wijziging gaat gepaard de vervanging van het lidwoord *dat* door *het*; behoudens zeer ondergeschikte verschilpunten loopt beider ontwikkeling volmaakt parallel.

§ 53. De buigingsvormen van het pronomen zijn in hoofdzaak dezelfde, die ons uit het Mnl. bekend zijn (*M. S.* § 346). Ook vertoonen zich nog tal van bijzonderheden als resten uit het voorafgaande tijdperk.

a. Het gebruik van een substantief pronomen *de*, *den* Ds. 160, Tr. 20 v. (2 m.), Sc. 38 r., 41 r., Wg. 17 r., 83 v., 295 v., 311 r., 352 v., Bl. 253, 310, Pu. ps., Bo. 44 r., en van een zelfst. gen. plur. *der* in Pu. 6 v., 36 r., 85 v., 95 r., 97 r., 118 r., 122 r. (*M. S.* § 347).

b. Een gen. plur. *diere* Ds. 60 en *dierre* Ds. 75 (*M. S.* § 347).

c. De vorm van het lidwoord in *in tzee* Pl. I 483, 614, 692, *over tzee* Pl. I 696, *van tmisdaet* Pl. I 433, *in tstadt* Pl. I 525, *naer t' stadt* Pl. I 696, *naer tzonne* Pl. I 814, *in 't slape* Pl. I 483, en in *donzuver dracht* Rg. 63, *daerde* Rg. 3, *dooghen* Spi. 6 r., *doverwinning* Rd. 21, *dander* (plur.) Rd. 9, *daerdtwercken* Rd. 14, *dooge* Pm. 5, *dher* (= de heer) V. opdracht ps., *dheydenen* Pm. 2 en *dzee* Rg. 5, Pm. 51 (*M. S.* § 347 slot).

d. Voor een zeer zelden optredend *di*, voor *die*, zie Sz. 81 v., Na. 139, Ds. 373, Wg. 418 v. (*M. S.* § 347 Opmerk.).

e. De neutra *deerste* Tr. 3 r., Sp. 8, *dlichaem* Tr. 5 v., 19 v., Sc. 22 v., Rh. 13, *dwerck* Tr. 7 v., V. 2 r., *dbat* Tr. 34 v., *dleven* Sc. 17 r., Rh. 35, *dbloet* Sc. 22 v., *dlant* Na. 9, V. 19 v., 31 v., *dwoort* Sp. 2, 221, *devangelie* Sp. 15, 19, *deertrijck* Pm. 3, *dwater* Pm. 250, 353, Pg. o. t. 271 r., V. 17 r. (2 m.), 25 r., *d' Oosten* Pm. 279, *d' Westen* Pm. 279, *dlijck* Ter. 7, *dmisbaer* Ter. 7, *dwijf* V. 21 r. etc. en eene assimilatie als in „in *dal* van spoleten" Wg. 7 r. (*M. S.* § 348).

f. Het lang niet ongewone *datte* Wg. 350 r., Na. 514, Bl. 21, Ra. 39, 298, 467, Rb. 25, Sp. 182, 355, 413, Spi. 8 r., 39 r., 79 v., 81 v., 101 v. (2 m.), 114 r., Rh. 128, 179, A. 63, 123, Cm. 136, Ca. 16, 44, 140, 149, Ter. 9, 10, 25, 30, 32, 51, 68, 70 (2 m.), 79, 83, 87, 88 etc. ps., Co. 37, 41, 127, Ba. 12, V. 12 r., H. 69, 72, 120, 154, 197 (2 m.), 204, 205, 206, 228 (2 m.), 230 etc. ps., Bo. 51 v., 75 r., 105 r., 108 v. (*M. S.* § 349).

g. De gen. sing. masc. (ntr.) *dis*, te vinden Tr. 6 r., 32 r., 64 r., 75 r., 81 v., Sc. 37 r. (*M. S.* § 350 *b*).

h. De door synkope uit *des* voortgekomen vormen in „ic betrou*ts* u", Spi. 42 v.; „ick waer*ts* wel weert", Spi. 133 v.; „ick en ken*dts* niet", Ca. 96, 123; „hij en sal*ts* niet veranderen", Pg. 19 r.; „ick en wil*ts* niet geven", Ter. 491; „ick waer*ts* mij een belovere", Ter. 478; „Piraems fonteyne en waer*ts* gheen comparatie", Co. 1; „wie*ts* wondert", Ba. 9; „dat sij*ts* niet en wist", Pl. I 673; „of ghij*ts* niet en saecht", Pl. I 728; „hadde hij*ts* van noode", V. 47 v. (*M. S.* § 350 *b*) ; in

tsavonts Wg. 17 v., Pm. 315, *tsnachts* Wg. 152 r. (2 m.), 238 r., 250 v., *tsmenschen* Rg. 5, Sp. 110, *tsprincen* Rg. 15, 72,

tsconynghs Rg. 7, *tsvijants* Rg. 30 (2 m.), Sp. 333, Rh. 10, *tsvolcx* Rg. 134, *tsvleeschs* Sp. 27, *tshertens* Sp. 298, *tshertsen* Pd. 22, 63, *tshemels* Spi. 55 r., *tseeuwichs levens* Rh. 10, *tswoordts* Rh. 12, *tsvaders* Rh. 15, Ter. 320, *tsheylichs gheest* Rh. 6, *tsdoots* Rd. 71, *tspaus* Ca. 82, 127, *tsheeren* Ca. 167, *tsherders* V. 124 v., *dsengels* Rh. 90 etc. naast de passim voorkomende assimilatie tot *sviants*, *smorgens*, *snachts*, *smenschen*, *shemels*, *sduvels*, *swaters*, *slichaems* etc. en de nog sporadisch aan te treffen genitiefvormen *tbriefs* Spi. 29 v., *tvijants* Ca. 174, *tconincx* Pl. I 359, 378, 383, V. 81 r. (2 m.), *tprincen* Pl. I 373, *twerelts* Pl. I 621, *twijfs* Spi. 27 r., *tlijens* Pl. I 258, *tgoets* Pl. II 27 (*M. S.* § 350 *d* met Opmerk.).

Opmerk. Als voorbeelden van de constructie, in het tweede deel der Opmerk. van § 350 *d* der *M. S.* besproken, haal ik aan „om *die sake* wille", Na. 595; „*de wevers* dochter", Br. 92; „in tschependom *dher Roelants* van Wedergrate", V. 127 r.; „*de kinderkens* schurfte", Bo. 93 r.; en „door *den hitten* brant", Wg. 126 v.; „in *den menschen* herten", Bc. 152; „naer *den maechden* usance", A. 84; „in *den minnen* acker ploeghen, Pl. II 403.

§ 54. Zijn er alzoo vele punten van overeenkomst met het Mnl., daarnaast doen zich de volgende min of meer belangrijke afwijkingen voor.

a. De gen. sing. ntr. *das* (*M. S.* § 350 *a*) is verdwenen; ook het gebruik van *des* en *dies* in den nom.-acc. ntr. komt niet voor (in *onder dies* Pma. 23 is *dies* gen.).

b. De 2. naamval *diens*, in het Mnl. nog uiterst zeldzaam (*M. S.* § 350 *c*), begint reeds eenige uitbreiding te krijgen, vooral in den sing. masc. van het zelfstandig gebruikte pronomen: Na. 611, Bl. 9, 14, 63 (2 m.), 85, 109, 119 etc., Nt. 482, Rd. 85, 86, Pg. o. t. 228 v., 235 r., 236 v., Pl. I 780, Bo. 31 r., 33 r., 40 v., 74 r., 89 r.

c. Een acc. en dat. sing. masc. *de*, *die* (lidw. en vnw.) treedt meer en meer in de plaats van *den*, *dien* (*M. S.* § 352), vgl. „als *de* mensche de siecte aencomt", Sc. 35 r.; Sinte Fransoys antwoorde *die* cardinael", Wg. 103 v.; ghi ghenaest in den

tempel *die* man metter dorrer hant", Wg. 172 r.; „ist dat ic doer den vinger gods *die* duvel wt drijve", Na. 204; „ick sach *die* duyvel van den hemel vallen", Nt. 138; „op *die* sone des menschen", Nt. 179; „die Vader heeft *die* sone lief", Nt. 187; „*de* mensche en maghmen niet stellen buten", Rg. 58; „dits meesten troost voor *de* mensche", Sp. 191; „dwelck *die* Coninck seer was vernoeyende", Sp. 225; „in *de* mensche", Sp. 266; „hoort *de* proophete spreken", Sp. 268; „voor *de* Prince", Sp. 348; „wat *de* mensche leeren sal", Spi. 53 v.; „dat ghij *de* siecke (nl. Dierick den Hollander) sout laten sterven", Spi. 117 r.; „thabijdt en maeckt *de* monninck niet", Rh. 169, 170 (2 m.), 171; de cappe en maeckt *de* monninck niet", Rh. 170, 171 (2 m.), 172; „dat men mach bemercken *de* God Jacobs", Pd. 184; „datmen *de* Paus niet en behoorde te noemen *de* alderheylichste vader dan slechts *de* heylighe vader", Bia. 53 v.; „dat men noch heden sdaechs *de* H. Vader *de* Paus noemt in latijn Pontifex", Bia. 77 v.; „voor *de* Sone Gods", Bia. 107 r.; „van *de* H. Vader", Bia. 117 r.; „van *de* Paus", Bia. 170 r.; „bij *de* Paus", Bia. 184 r. v.; „boven *de* eenighen sone Gods", Bia. 199 r.; „met *de* H. Vader", Bia. 204 r.; „om *de* Vader wt te drucken", Bia. 213 v. (2 m.) enz.; „door *die* mensch", Rd. 44; „op *de* levenden Godt", Rd. 97; „looft *de* Heere", Pg. o. t. 289 r.; „roept *de* man weder", Ter. 447; „niemant en kent *de* man", Ter. 498; „soo saen als den vader (subj.) *de* Keyzer (obj.) hoorde uyten dees woorden", Pl. I 345; „hij heeft *de* vader .... doen halen", Pl. I 387; „door *de* man", Pl. I 782; „al eest dat luxurie *de* mensch wat verheucht", Pl. I 821; „*de* coninck Bavo gheschiede victorie", V. 27 r.; „die coninck Cilperick , . . . gaf *de* Bisschop van Vermandoys de iurisdictie", V. 96 r.; „van *de* coninck", V. 1 v.; „hij wilde *de* knecht al naect bij haer int bedde legghen", V. 38 v.; „voor *die* aldermeeste Godt", V. 6 v.; „van *de* Sangmeester", V. 140 r.; „van *de* Coninck", Bo. 7 v.; „voor *de* schoonste, *die* aenghenaemste, *de* bevalligste ende *de* verstandighste ridder", Bo. 28 v.; „*de* grave te vertoonen", Bo. 32 v.; „heeft hij *die* grave doen opstaen", Bo. 32 v.; „werd *de* grave de wete ghedaen", Bo. 40 r.; nog andere bewijsplaatsen, ook

voor het zelfstandig gebruik, vindt men Wg. 19 v., 32 r., 171 v., 210 v., Na. 18, 30, 55 (2 m.), 139, 235, etc., Bl. 40, 357, 1057, Rb. 9, 81, 135, Rj. II 91, 93, III 43, Nt. 58, 63, 117, 188 (2 m.), 191, 201, 302, Rg. 41, Sp. 226, 244, Spi. 34 v. (2 m.), 68 v., Pd. 32, Bc. ps., Pm. 44, 143, Rd. 12, Ca. 51, 117, Pm. 77, M. 12, 22, Br. 7, 12, 16, 18, 48, 78, 81, 90, 131, Pl. II 85, H. 38, 198, Bo. 40 r., 67 r., 68 r.

d. In den dat. sing. fem. en den dat. plur. is *die* resp. *de* niet meer een zeldzaamheid, als in het Mnl. (*M. S.* § 353); zie voor den eersten casus o.a. Wg. 21 v., Na. 29, Rj. I 157, II 20, Spi. 25, Bc. 18, 319, M. 10, Pl. I 710, en voor den anderen Ds. 91, 114, Na. 9, 33, 239, Bl. 857, Sb. 189, Rj. II 202, Sp. 354, L. 44 r., Bc. 139, 198, 200 (3 m.), 293, 329, 376, 382, 383, Cm. 75, Pl. I 53, 249, H. 95.

§ 55. Voor genitieven als *des moeders*, *des dochters*, *des maghets*, *des bruyts*, *des machts*, *des bruylofts* etc. vergelijke men *Kolthoff*, *Het Substantief in het Nederlandsch der* 16. *eeuw*, § 44—47 en boven § 44. Opmerkelijk is nog *den vrouwe* (nom.) Bo. 13 v., *metten voester* Bo. 12 r., *van den hertoginne* Bo. 23 v., „dat *den vrouwe* betaemt" Bo. 33 r.

§ 56. Opvallend is ook hier de neiging om voor den nom. sing. masc. den acc.-vorm te gebruiken; in meer dan eene bron genieten *dien*, *den* beslist de voorkeur boven *die*, *de* (vgl. boven § 42).

Het demonstr. *dese*, *dit*.

§ 57. Omtrent de vormen van dit voornaamwoord valt het volgende op te merken:

a. In den nom. sing. masc., den nom.-acc. sing. fem. en den nom.-acc. plur. komt een geapocopeerd *dees* (*M. S.* § 354 *i*) bijna overal voor naast *dese*; Ds., Na., Sb., Nt., L., O., C., Pg. o. t. en Pg. zijn de eenige bronnen, die den vorm niet kennen. Pma. schrijft *dees'* of *des*, éénmaal *deess'* (26).

Het Brabantsche *deis* (*M. S.* § 61) leest men Rg. 31, 60 (3 m.), 63 (2 m.), 69, 71, 109 (2 m.), 111 (2 m.), 119 (2 m.), 190, 197, 205 (2 m.), 218.

b. Een nom.-acc. sing. ntr. *ditte* (*M. S.* § 354 *g*) is te vinden Bl. 870, Ra. 9, 39, Rb. 31, 214, Rj. III 75, 185, Rg. 59, 107, 155, Sp. 153, 208, 355, 358, 370, 376, Spi. 1 r., 41 r., 71 v., 102 v. (2 m.), Rh. 169, Bc. 105, A. 23, 24, 25, 85, 113 (3 m.), Cm. 121, 135, 136, 139, etc., Ca. 135, 155, Ter. ps., Co. 12, 14, 20, 23, etc., H. 50, 65, 84, 328, Bo. 4 v., 5 v., 9 v. (2 m.), 20 v., 37 r., 44 r., 55 r., etc., overal substantive gebruikt.

c. In den gen. sing. masc. en ntr. maakte *dees* (*M. S.* § 354 *b*) langzamerhand plaats voor *deses*; den eerstgen. vorm vinden we meer in de oudere bronnen, bv. Wg. 192 r., 205 r., 249 v., Na. 310, 363, 415, Bl. ps., Ra. 21, 330, A. 48, Pl. 72, 246, 257, Bo. 74 r.; den anderen in de jongere, bv. Wg. 333 r., Bl. 176, 625, O. 36, 113, 157, 165, C. 7 r., 34 v., 35 r., etc., Pd. 183, 244, Bia. 91 v., Bc. 381, 383, Pm. 32, Pg. o. t. 90 v., 200 v., Br. 64, V. 85 r., Bo. 22 r.

d. In den gen.-dat. sing. fem. en den gen. plur. zijn *desere* en *derre* verdwenen (*M. S.* § 354 *d*); *deser* wordt algemeen gebruikt. Echter treedt in den dat. sing. fem. reeds nu en dan de acc.-vorm op (vgl. Sb. 1, Nt. 60, Bc. 307, Rd. 24 (2 m.), Co. 42, S. 76, 166, Pl. I 129, 132, 244, 599, 675), gelijk ook in den dat. plur. *dese* somtijds *desen* vervangt (Bl. 16, O. 2, 30, Bc. ps., Cm. 6, Pm. 314, S. 84, Pl. I 554, 700, II 844 (2 m.), H. 451, Bo. 11 v.).

e. Een in den dat.-acc. sing. masc. te verwachten *dese* (*M. S.* § 354 *k*) vertoont zich o.a. Wg. 27 v., 29 v., 30 r., 41 r., 66 r., 211 r., Nt. 80, 171, 186, 220, 222, L. 151 r., Bc. 227, A. 94, S. 87, 173, V. 33 r., 84 v., 93 v.

f. Passim ontmoeten we den dat. sing. ntr. *midts*, *in*, *bij*, *door*, *met*, *van*, *boven*, *tot*, *na*, *voor*, *wt desen* etc.

g. Voor een nom. plur. van het zelfst. gebruikte pronomen *desen* (*M. S.* § 453) leveren Bl 904, Rj. I 81, S. 168, Bo. 75 v. bewijsplaatsen; voor een dergelijken acc. plur. zie Ds. 197.

h. Een nom. sing. masc. *desen* wordt in nagenoeg alle geraadpleegde werken in grooten getale aangetroffen.*

---

* Naast zulk een nom *desen*, zelfstandig gebruikt, is een gen. *desens* verklaarbaar, die te vinden is Na. 364.

i. Met een voorafgaand lidwoord (*Vgr.* § 120) lezen we een gen. sing. masc. *des desen* L. 148 v., een acc. sing. masc. *den desen* Ter. 131, 340, een dat. sing. ntr. *den desen* L. 21 r., 75 r., 130 v., een dat. plur. *den desen* L. 38 r.

k. Voor „*dese arme mans* begeerte", Wg. 6 v.; „*dese mans* armoede", Wg. 126 v.; „*dit diers* crachten", Rg. 41; „*dit diers* subtijlheyt", Rg. 43; „*dese vers* veersen" (= de vaarzen van dezen stier), Br. 40; „*dese mans* wijf", Bc. 127; „aen *dees dochter* kennis", Pl. I 184; „*van desen conincx* overlijden", V. 36 r. vergelijke men *M. S.* § 354 *m* en boven § 50 en 53 *h.* Opm.

Het demonstr. *gene*, *degene*.

§ 58. Bijvoegelijk gebruik van dit pronomen kwam in de 16. eeuw maar zeer weinig voor, vrij wat minder, naar het schijnt, dan in de middeleeuwen (*M. S.* § 355 *a* en *b*). Alleen Bl. vertoont passim *gene* ter begeleiding van het substantief; overigens staan de gevallen geheel geïsoleerd: een acc. sing. fem. *gheen* Na. 131, 255, 270, 271 (2 m.), 288, een dat. plur. *ghenen* Pu. 34 v., een acc. plur. *ghene* L. 18 v.; dan nog een dat. sing. fem. *der geender* Tr. 79 v. en een acc. sing. fem. *de ghene* Rg. 196.

Zelfstandig gebruikt ontmoeten we het pronomen overal in den door het lidwoord begeleiden vorm; als voorbeelden van een zelfstandig *gene* ken ik alleen een nom. sing. masc. *gene* Pg. 172 v., *geen* Pm. 213, een acc. sing. masc. *ghenen* Pg. o. t. 146 v., Pg. 146 v., een nom. plur. *gene* Pg. o. t. 5 v., 20 r., 29 r., een gen. plur. *ghener* Pg. o. t. 215 r., 241 r., een dat. plur. *ghenen* Pg. o. t. 140 r.

§ 59. De vorm met *ö* (*M. S.* § 355. *a*) treedt nog op in *de ghuene* Rh. 29, Sp. 67, *de gone* Sp. 226, *tghuendt* Rg. 194 (2 m.).

§ 60. De door mij opgeteekende buigingsvormen van *g(h)ene*, nl. nom. sing. masc. *geen*, *ghene*, acc. sing. masc. *ghenen*, acc. sing. fem. *gheen*, nom. plur. *gene*, gen. plur. *g(h)ener*, dat. plur. *ghenen*, acc. plur. *ghene* bieden niets opmerkelijks aan.

Directe voortzettingen der mnl. flexievormen zijn: nom. sing. *die*, *de*, *dat g(h)e(e)ne*, *g(h)een*; *tg(h)ene*; *tg(h)een*; *tgheent* Rj.

198, Co. 15, 19, 21 (2 m.), 22, etc., V. 124 r.; *tghuendt* Rg. 194 (2 m.); gen. sing. *des gheens* (*des ghenes* Nt. 377, Pu 50 v.); *des ghenen*; dat. sing. *den ghenen*; *der geender*; acc. sing. *den ghenen*; *die*, *de ghene*; *dat ghene*, etc.; nom. plur. *die*, *de g(h)ene*; *die gheen*; gen. plur. *der gheenre*, *gheender*, *ghener*; *der gheendre* Tr. 68 r.; *der gheendere* Bl. 857; *der ghene*, *ghenen*, *gheen*; dat. plur. *den ghenen*, ook soms *die ghene* S. 110, 172, Bc. 58, 281, C. 9 r., Sp. 430, Na. 163, of *den ghene* Tr. 61 r., Bo. 19 v.; acc. plur. *die*, *de ghene*, *ghenen*; *die*, *de gheen* Ds. 418, Wg. 267 r., 297 r. (3 m.), 332 v., Na. 117, Bl. 748, 827, Rj. II 208, Nt. 269, Sz. 134 r., Rd. 66, 67, Pm. ps., Br. 118.

Het demonstr. *self.*

§ 61. Uit passim voorkomende vormen laat zich het volgende paradigma opmaken (vgl. *M. S.* 356, *Vgr.* § 122):

nom. sing. masc. fem. en nom.-acc. sing ntr. *selve*;

gen. sing. masc. fem. ntr. in verbinding met een personale *selfs* (z. boven § 6, 18);

dat. acc. sing. masc. fem. *selven*;

nom. plur. *selve*;

gen. plur. in verbinding met een personale *selfs* (zie § 6, 18);

dat. plur. *selven*;

acc. plur. *selven*;

alles nog gelijk in het Mnl.

In afwijking van deze norm vinden we:

a. ter begeleiding van den acc. (ook dat.) sing. ntr. van het reflexief pronomen altijd *selven*, in aansluiting bij het masc. (een aansluiting, waarbij immers het reflex. zelf was voorgegaan, vgl. § 33); zie voor zulk een *hem selven* Wg. 38 v., Na. 36 (2 m.), 107, 204, Bl. 602, 1062 (2 m.), Rj. I 176, Nt. 27 (2 m.), 75 (2 m.), 77, 141, Rg. 4, 6, 62, Sp. 124, L. 8 v., 15 r. (2 m.), Bc. 23 (2 m.), 325, Pma. 268, Rd. 13, Co. 27, 29, 45, 72, V. 2 v. (2 m.), 108 r., H. 467;

b. in den dat. en acc. sing. fem. soms *selve* Wg. 87 r., Bl. 15, 612, Ra. 117, Rg. 38, O. 105, 133, C. 31 r., A. 20, 34, 37, Co. 103, Pl. I 125;

c. een genitief *sijns selven* Sb. 1 (vgl. ook *Christi selven* Bc. 342) en *onser selver* Wg. 86 v.;

d. een nom. plur. *selven* Ra. 42, Bc. 88 (2 m.), 89, 91, 101, 114, 128 (2 m.), 206, 221, 237, 249, etc., S. 157;

e. een acc. plur. *selve* Sz. 158 r., O. 54.

§ 62. Als niet gedeclineerde vormen (vgl *M. S.* § 357 en voor de verklaring *Vgr.* § 123) zijn aan te treffen *selven*, *selver*, *self(f)*, *selve*, *self(f)s*, *selfst.*

Zoo *selven* in den nom. sing. masc. Wg. 6 r., 6 v., 52 v., Bc. ps.; in den nom. sing. fem. Bc. 266; in den nom.-acc. sing. ntr. Bc. 236, 265, 371;

selver in den nom. sing. masc. Wg. 6 v., 35 r., 311 r., 400 v., Na. 284, 490, Bl. 25 r., Sb. 18, Ra. 9, 36, 46 (2 m.), Rb. 28, 84, 93, 264, Rj. I 106, III 19, 83, 179, 180, 181, 182, Nt. 185, Rh. 12, 17, 19, 132, Bia. 108 r., Rd. 51, 71, 89, Ca. 2, 25, 48, 85, 91, 130, Bo. 3 v.; in den acc. sing. masc. Rj. II 182, III 76, Rh. 149; in den nom. sing. fem. Wg. 399 v., Rb. 173, Rd. 47; in den nom. sing. ntr. Rb. 72, Rg. 66; in den nom. plur. Na. 73, Bl. 56, 57, 1185, Ra. 11, 47, Rb. 6, 7, Nt. 182, 185, Rd. 7, H. 105; in den acc. plur. Bl. 1258;

self(f) in den nom. sing. masc. (waar de vorm trouwens ook de gewone sterke kan zijn) Wg. 253 r. (2 m.), 351 v., Nt. 165, 176, 217, 246, Rg. 142, 143, Pu. 103 v., 130 v., 155 v., Pd. 123, 130, 212, 257, Pma. 16, 47 (2 m.), 80, 92, 114, 128, etc., Rd. 44, 90, A. 9, 33, Pm. 15, 30, 43 (2 m.), 49, 67, etc., Ba. 15, Br. 135, S. 83, Pl. I 149; in den gen. sing. masc. Rj. III 154 („meyndy dat ick wil wesen *mijn self* ontgoedere, weirt sijnde verwaten"); in den dat. en acc. sing. masc. Na. 284, Sz. 6 v., Pma. 38, 93, Pm. 15, 77, 249, 251, S. 143; in den nom. sing. fem. Wg. 257 r., Pu. 77 v., Rd. 61, Ter. 188, Br. 58, 129, Pl. I 243, 426, Bo. 12 v., 43 r., 59 v., 60 r., 72 r., etc.; in den nom sing. ntr. (ook hier misschien sterke vorm) Bl. 1086, Pd. 193, Pma. 366, Pm. 159; in den nom. plur. Sb. 396, Rg. 113, Sp. 104, Pd. 248 (2 m.), 253, Pma. 20, 22, 147, 180, 184, 193, Pm. ps.; in den dat. plur. Rj. II 28; in den acc. plur. Rj. II 28, Pu. 83 r., Pd. 27, S. 92;

selve in den gen. sing. masc. O. 113; in den dat. en acc. sing.

masc. Wg. 2 v., Bl. 619, 626, 906, 916, 1211, Ra. 236, 401, Rj. III 199, Sp. 42, 282, L. 115 r. (2 m.), O. 6, 7, Bia. 12 r., 26 v., 351 r., Ca. 100, Pg. 54 r., Pl. I 364, II 586, Bo. 13 r.; in den gen. plur. Na. 647;

self(f)s in den nom. sing. masc. Ra. 250, 282, 381, Rj. III 51, 169, 210, Nt. 100, Bc. 165, 180, 340, Pma. 87, 174, Rd. 54, 71, 72, 93, Cm. 55, Pm. 149, 306, M. 30, Br. 8, 36, 59, 75, 113, 125, S. 82, 96, 152, Pl. I 122, 164, 376, 595, II 21, 79, 213, 267 293, etc., Bo. 10 r., 15 r., 24 v., 25 v., 32 v., 33 v. (2 m.), 34 r., etc.; in den dat. sing. masc. Bl. 3, Rj. III 138, Bc. 183, Pma. 8, 314, S. 63, 179, H. 70, Bo. ps.; in den acc. sing. masc. Spi. 148 v., Rd. 71, 90, 100, S. 17, 65, 89, 116, 152, Bo. ps.; in den nom. sing. fem. Bc. 291, Rd. 8, Br. 31, 43, 66 (2 m.), Pl. I 677, II 366, 738, 769; in den dat. sing. fem. H. 70, Bo. ps.; in den acc. sing. fem. Rj. II 34, Bo. ps.; in den nom. sing. ntr. Pm. 159; in den nom. plur. Sb. 278, Ra. 432, Rj. II 58, Spi. 147 r., Bc. 62, 75, 123, 225, Pma. 64, 158, Rd. 9 (3 m.), 32, 53, 72, 87, 92, 108, Cm. 27, Pm. 164, Pg. o. t. 108 r., 202 r. (*selves*), Br. 139, S. 27, 128, 168, Pl. I 72, 122, 180, 397, II 218, Bo. 58 r., 122 r.,; in den dat. plur. Bl. 3, Rj. II 30, Pm. 144; in den acc. plur. Spi. 147 v., Rd. 75, Br. 143, Bo. 11 v., 56 v., 58 r., 61 v., etc.

§ 63. Voorafgegaan door een lidwoord of aanwijzend voornaamwoord wordt *self* behandeld als het bijv. naamwoord in dergelijke positie (*M. S.* § 358 *a* en *c*):

nom. sing. *de*, *die*, *dat*, *het selve*; gen. sing. *des*, *dies selven*, *selfs* (ook *des selves* Pu. 114 r.); *der*, *dier selver*; dat sing. *den*, *dien selven*; *der*, *dier selver*; acc. sing. *den*, *dien selven*; *de*, *die selve*; *het*, *dat selve*; nom. plur. *de*, *die selve*; gen. plur. *der*, *dier selver*; dat. plur. *den*, *dien selven*; acc. plur. *de*, *die selve*.
Als afwijkend van dit paradigma zijn te vermelden:

a. een nom. sing masc. *den selven* Sc. 30 v., Na. 319, 324, Bl. 486, 1080, Ba. 18, Pl. I 737, II 392, V. 17 r., 20 v., 21 r., 24 r., H. 281; ook *den selve* Bl. 832 (vgl. boven § 42, 56, 57 *h*);

b. een nom. sing. „*die self* sauce" Tr. 63 r.; acc. sing „*die self* sake" Sc. 23 v., 42 v., „*die self* plaetse" Sc. 35 r., „*die self*

sauce" Sc. 63 r., „*die self* side" Sc. 82 v., 84 r., 86 r., „*de self* ure" Pl. II 245; een nom. (of acc.) „*dat self* teecken" Sc. 9. v., 15 v., „*dat self* aspect" Sc. 13 v., „*dat self* huys" Sc. 15 r., „*dat self* watere" Sc. 40 v., „*tself* termijn" Pl. I 335, II 557, 585, 797, „*tself* gelt" Pl. II 495, acc. plur. „*die self* kleederen" Sc. 14 v., „*dese self* operacien" Sc. 77 v. (vgl. *M. S.* § 307); ook een zelfst. gebr. acc. plur. *de self* Pm. 127, 290 (vgl. *M. S.* § 323 *b*);

c. een dat. sing. masc. *den selve* Wg. 34 v., Pl. I 245; dat. sing. fem. *der selve* Bl. 1059, Pu. 53 r.; gen. sing. ntr. *des selve* Na. 546; gen. plur. *der selve* Nt. 350, Pma. 276 (vgl. *M. S.* § 308, 309);

d. een dat. sing. fem. *der zelven* (bijv.) Rb. 233 (vgl. *M. S.* § 306 Opmerk. *a*);

e. een zelfst. gebr. gen. plur. *der selven* Pu. 110 r., Bia. 119 v., Pma. 127, 165, Pm. 77, Pg. o. t. ps., Pg. 27 v., 54 r., V. 8 v., 78 v., 97 v., 100 v., Bo. ps. (vgl. *M. S.* § 324 *f*).

§ 64. Het in het Mnl. nog slechts zeer zelden gebruikte *de selfde* (*M. S.* § 358 *b*) is in de 16. eeuw bij verscheiden auteurs te vinden; vooral Bo. maakt er een druk gebruik van. Ik ontmoette de volgende vormen:

sing. masc. 1. *de*, *die selfde* Nt. 192, 195, 309, V. 77 r., Bo. 4 r., 10 r., 12 r. (2 m.), etc.; 2. *des selfden* Sb. 211, 259, 281, 289, 299, 302, etc., Bo. 7 v., 31 v.; *des selfdes* (subst.) Bo. 111 r., en, met dubbelen uitgang, *des selfdens* Bo. 9 r.*; 3. *den*, *dien selfden* Bo. 6 r., 24 v., 25 r., etc.; 4. *den*, *dien selfden* Bc. 88, 90, 114, 117, Rd. 95, Bo. 8 r., 10 r. (2 m.), 12 r., 27 r., etc.; ook *den selfde* Rd. 94, 95 (vgl. vorige § onder *c*); sing. fem. 1. *die selfde* Bo. 23 v., ook *de selfste* Pg. o. t. 27 r.; 3. *der selfder* Bl. 101, Bo. 27 r.; 4. *de*, *die selfde* Ra. 382, Nt. 139, 204, 230, 242, 387, O. 97, Bc. ps., Rd. 94, Bo. ps.; sing. ntr. 1. *dat*, *het selfde*, *tselfde* Na. 181, 603, 611, Bl. 63, Rj. III 55, 138,

---

* De passage, typisch voor Bo. (zie boven § 44) luidt: „de voester van vrou Britolle met *des selfdens* (nl. vrouwe Br.'s) twee soonkens"; vgl. ook „*des selfden* vrouwen sone" Bo. 31 v.

Nt. 138, 187, 351, 369, 390, L. 4 r., O. 101, Spi. 147 r., Bia. 56 r., 191 v., 308 v., Bc. ps., Pma. 137, 283, Rd. 21, 29, 42 (2 m.), Pm. 117, Bo. 3 r., 4 r., 8 r., 20 v., etc., ook *tselfste* Bc. 190, 252; 2. *des selfden* V. 110 v.; plur. 1. *de selfde* Bo. 14 r.; 2. *der selfder* Bl. 337; 3. *den selfden* Na. 48, 401; 4. *de, die selfde* Na. 88, Bc. 125, Rd. 67, Pl. I 859, Bo. ps.

§ 65. Een van onze oostelijke buren overgenomen *de selvighe* is vertegenwoordigd door een dat. sing. masc. *den selvighen* Pg. o. t. 27 r., een gen. sing. fem. *der selvighe* Pm. 322, een nom.-acc. sing. ntr. *het, dat selvighe* Bia. 87 r., Pma. 82, 246, een dat. sing. ntr. *den selvighen* Pu. 92 r., en een acc. plur. *de selvighe* Pg. 254 r.

Het demonstr. *sulck.*

§ 66. Van de in het Mnl. naast elkaar voorkomende vormen *selc* en *sulc* is de eerste bijna verdwenen: Tr. en Sc. gebruiken zonder uitzondering den vorm met *-e-*, Rb. vertoont daarnaast éénmaal (223), Ra. herhaaldelijk den vorm met *-u-*; alle overige bronnen kennen alleen *sulck.*

De verbinding *alsulck* wordt passim aangetroffen.

§ 67. De verbuiging van het pronomen *sulck* onderscheidt zich van die van het adjectief door de volgende eigenaardigheden:

a. De *M. S.* § 359 voor het Mnl. aangewezen en *M. S.* § 365 *a* verklaarde bijv. nom. sing. masc. *(al)sulcke* is te vinden Bl. 114; eenzelfde vorm als nom.-acc. sing. ntr. in „*sulcke* ghebet" Sb. 401, „*sulcke* gevoelen" Bia. 151 v., „*sulcke* volck" Pma. 128.

Wg. 228 v. vertoont zelfs in accusativo: „*alsulcke* leraer", „*alsulcke* patroon", „*alsulcke* man".

b. De zelfst. nom.-acc. sing. ntr. *(al)sulcks* (*M. S.* § 359; men lette ook nog op „*yet sulcx*" O. 15, „*sulcx yet*" O. 148) komt algemeen in gebruik, zie bv. Na. 67, 194, 215, 315, etc., Bl. 316, 331, 1064, 1072, 1074, etc., Sb. 10, 12, 26, 323, 373, 444, Rj. ps., Nt. 72, 147, Rg. 104, 113, Sp. 108, 434, L. 18 v., 22 r., 22 v., 25 r., 38 v., etc., O. 48, 97, Spi. 66 v., 118 v., Pu. 17 v.,

64 v., 119 v., Pd. ps., Bia. ps., Pma. ps., Rd. ps., A. ps., Cm. ps., Ca. 44, 120, 126, 136, Pm. ps., Pg. o. t. ps., Pg. ps., Ter. 1, 2, 9, etc., M. 2, Br. ps., Pl. I 109, 176, 369, II 596, 644, V. ps., Bo. ps.

Zelden vinden we hiervoor *sulckes*: Bl. 1137, Pu. 31 v., Bia. 138 v., 157 v., Pg. o. t. 104 r., 224 v.

Tengevolge van de omstandigheid, dat men in de *-s* geen genitiefuitgang meer zag, en dus met een onverbogen *sulcks* meende te doen te hebben, ontmoeten we dezen vorm ook: *a*) bij praedicatief gebruik Rj. I 33, 34, 35, 36, II 58, III 93, L. 22 v., 25 r., 38 v. (3 m.), 59 v., 88 r., 122 r., Spi. 147 v., Pma. 303, Rd. 47, A. 36, 113, Ca. 9, 115, Pm. 2, 177, 273, 326, Pl. I 391, V. 5 r., H. 210; *b*) als bijv. nom.-acc. sing. ntr. Na. 626, Rj. I 3, 142, Sp. 10, Bc. 384, Rd. 12, Ca. 22, 141, H. 7; *c*) in den bijv. acc. sing. fem. *sulcs een* Rd. 54, 100.

c. Uit (*al*)*selck een*, (*al*)*sulck een* was een vorm (*al*)*selcken*, (*al*)*sulcken* gegroeid, dien men aantreft als nom. sing. masc. Tr. 65 r., 67 v., 86 r., Wg. 152 v., 205 r., Ra. 271, Rb. 22, 171, 233, Rj. I 98, II 65, III 55, Nt. 443, Sp. 188, L. 32 v., 34 v., 42 r., 49 r., etc., Spi. 74 r., Bc. 91, 359, A. 76, Cm. 65, Ca. 172, Pg. o. t. 309 v., Ter. 53, 286, 548, 550, 584, 592, Br. 116, Pl. I 354, 763, II 258, 431, 457, 698, H. 27, 34, Bo. 32 r., 38 r.; als nom. sing. fem. Tr. 25 r., 89 r., Bl. 116, Ra. 409, Rb. 78, 157, 165, Rd. 30, 31, L. 7 v., 13 v., 41 r., 59 v., 79 v., etc., Spi. 66 r., Be. 76, 326, A. 76, Ca. 55, Pl. ps., H. 127, 200, 209, 293, Bo. 99 v.; als dat. sing. fem. Rb. 65; als acc. sing. fem. Tr. 14 r., 91 v., Sc. 40 v., 41 v., 42 r., Wg. 178 v. (2 m.), Na. 24, 500, Ra. 242, 462, Rb. 210, 297, Rj. I 166, III 153, L. 2 r., 9 v., 11 r., 12 r., etc., Spi. 5 v., 107 v., Bc. 32, 205, 269, 282, 352, A. 79, 99, 117, Ca. 48, Ter. 21, 137, 142, Pl. ps., H. 36, 187, 217 (2 m.), 219, 226, Bo. 35 r., 89 v., 113 r.; als nom.-acc. sing. ntr. Tr. 36 r., 59 r., 86 v., 87 r., 91 v., Na. 56, 131, 294, 500, 655, Bl. 16 (2 m.), 45 (2 m.), 102, 106, 107 (2 m.), etc., Ra. 140, 167, Rb. 36, 97, 101, 180, 275, 316, Nt. 100, L. 1 v., 2 v., 3 r., 11 v., etc., Spi. 69 v., 136 r., Pu. 99 v., Bc. ps., A. 5, 93, Ca. 5, Ter. 137, 346, Br. 112, Pl. ps., V. 1 r., H. 215, 216, 220, 223, 224, Bo. 12 v., 64 r., 66 r., 99 v.;

voorts ook in den nom. plur. Tr. 74 v., 87 r., 88 r., 89 r. (3 m.), Na. 115, 471, Ra. 103, 190, 463, Rb. 110, 173, 313, Rj. I 34, L. 79 r., Pl. 236, 237, 290, 326, II 468, 543, 636, 687, 805, en den acc. plur. Tr. 87 v., Sc. 52 v., Na. 31, 506, Ra. 173, 181, 337, Rb. 65, 108, 256, Rj. I 126, Nt. 299, L. 62 v., Spi. 65 r., Bc. 154, 230, 274, 363, A. 29, Pl. I 501, 803, II 135, 568, 614, 666.

Door voorvoeging van een onbepaald lidwoord ontstaat een bijv. nom. sing. masc. *een (al)sulcken* Bl. 207 (3 m.), 112, 206, L. 23 v., Rd. 21; nom.-acc. sing. ntr. „*een sulcken* betrouwen" Na. 499, „*een sulcken* habijt" Bia. 31 v.

Het pronomen interrogativum.

Het interrog. *wie*, *wat*.

§ 68*a*. Een vorm *wy*, voor *wie* (vgl. boven § 53 *d* en *M. S.* § 360 *c*) is door mij een paar maal, Co. 162 en Pl. I 866, opgeteekend.

b. Voor een gen.-dat. sing. fem. en gen. plur. *wier* (*M. S.* § 360 *b*) ontbreken voorbeelden. De zeldzame gevallen, waarin met zekerheid kan gezegd worden, dat naar een vrouwelijk persoon wordt gevraagd, hebben *wiens* in den gen. (H. 261, 3 m.), *wien* in den dat. sing. fem. (Cm. 68, Pl. II 324, 325, 326, V. 32 r., H. 262).

c. In den gen. sing. masc. is de jongere vorm *wiens* (*M. S.* § 360 *e*, *Vgr.* § 129) algemeen geworden; éénmaal slechts (Bl. 1161) vond ik nog *wies*. Voor het ntr. is de oorspronkelijke vorm nog niet zoo heel ongewoon; zie voor *wes* Spi. 46 r., 55 r., 128 v., Rh. 144, A. 136, Pg. o. t. 66 v., voor *wies* Co. 23 (2 m.), 31, 93, 99 (2 m.), 123, 128.

d. In den dat.-acc. sing. masc. leest men vrij vaak *wie* (*M. S.* § 361): Na. 51, 195, Bl. 658, 956, Ra. 57, Rb. 1, Rj. II 196, Nt. 211, 225, 230, 244, Spi. 60 v., 75 v., 80 v., Bc. 313, A. 16, 130, Ca. 138, Br. 91, Pl. I 161, 372, 492, 568, 676, II 302, 338, V. 97 r., H. 6., 184, 376, 378.

e. Een dat.-acc. sing. masc. *wiene* vertoont zich Rb. 283, Spi. 380, Co. 169, 175, 189.

f. Watte (*M. S.* § 360 *d*) schijnt iets meer voor te komen dan in het Mnl.: Ra. 39, 467, Spi. 27 v., 109 r., Bc. 259, A. 123, Ter. 12, 275, 360, H. 256 (3 m.), 260, Bo. 4 r.

g. In den acc. plur. leest men in plaats van *wie* soms *wien*: Spi. 107 r., Bc. 64, 293, 378, Co. 58.

§ 69. Uit *wat* + *een* ontstond *watten*: bv. „*watten* leelicke censure", Bc. 362; „*watten* armen cattijf bin ick geworden", Ca. 6; „siet *watten* gewelt", Ca. 6; „siet doch *watten*. apparentie", Ca. 7; „siet *watten* dinghen", Ca. 19; „*watten* abuyse", Ca. 31; „*watten* heylighen propheet", Ba. 31;

ook een mij raadselachtig *wadden*, bv. in: „*wadden* misval" Ca. 30, „*wadden* sententie" Ca. 45, „*wadden* ghetal" Ca. 53, „*wadden* hertsweer" Ca. 59, „*wadden* cueren" Ca. 61, „*wadden* wonder" Ca. 63, „*wadden* quellinghe" Ca. 66, etc. etc.

Men vergelijke voorts het door assimilatie uit *wat* + *dinghe* ontstane *wattinghe* H. 198, waarnaast ook *waddinghe* Ca. 57, 62.

Nog worde hier vermeld de assimilatie van *wat* + *is* tot *was* H. 207.

Het interrog. *welck.*

§ 70. Voor het zelfstandig gebruikte voornaamwoord geldt nog in hoofdzaak, wat *M. S.* § 362 *a* en *b* omtrent de voorafgaande periode wordt medegedeeld. Evenals toen, komt het pronomen ook thans nog veelvuldig zonder uitgang voor in den nom. sing. masc. en fem., den nom.-acc. sing. ntr. en den nom. plur.:

„opdat ghi moecht begrijpen, *welc* daer zij dye breyde ende dye lengde ende dye diepte", Na. 538; „daeraen kent men, *welck* die kinderen gods sijn", Na. 622; zie verder voor den nom. sing. masc. Na. 79, 202, 242, Bl. 506, 1093, Nt. 129, Sp. 53, Cm. 122, 140 (2 m.), Ba. 3, Br. 4, Bo. 7 r.; den nom. sing. fem. Bl. 915, Nt. 269, Cm. 117, 139, 140, 141, Pl. I 261, 298; den nom.-acc. sing. ntr. Ds. 93, Tr. 5 r. (2 m.), 8 r., Wg. 4 r., Na. ps., Bl. ps., Nt. 72, 98, 122, 165, Rg. 88, Sp. ps., etc.; voor den nom. plur. Tr. 16 r., 59 v. (2 m.), Bl. 146, 833, Sp. 113, Cm. 118, 119 (2 m.), 139 (2 m.), Pl. I 80, H. 227.

De gedeclineerde vormen zijn: nom. sing. masc. *welcke* Na. 241, Bl. 1076, 1133 (2 m.), V. 17 r., *welcken* Na. 68, *welcker* Na. 187 (zie *Vgr.* pag. 136); gen. sing. masc. *welcks* Na. 140, Bl. 1073, 1131, Ba. 3; dat. sing. masc. *welcken* Na. 315, 320, Bl. 1161, Nt. 423; acc. sing. masc. *welcken* Na. 324, 610, Bl. 276, 1080 (2 m.), Nt. 65, Ca. 112, Pl. II 545; nom. sing. fem. *welcke* Na. 534, Bl. 506, 690 (2 m.), 833, 915, Sb. 153, O. 77, Pma. 311, Pg. 66 r.; acc. sing. fem. *welcke* C. 19 r.; nom. sing. ntr. *welcke* Na. 143, 250, 534, gen. sing. ntr. *welcs* Bl. 1151; dat sing. ntr. *welcken* Bl. 1192; nom. plur. *welcke* Na. 274, 534, Bl. 798, 915, Nt. 466, O. 80, 84, C. 22 r., Bc. 114, 192, 216; dat. plur. *welcken* Nt. 426; acc. plur. *welcke* Na. 298, Bl. 1155, Nt. 44.

Daarbij nog enkele vormen met voorgevoegd lidwoord: dat.-acc. sing. masc. *den welcken* Na. 92, 93, 298, Cm. 122, H. 174; nom. sing. fem. *dwelck* A. 131; acc. sing. fem. *de welcke* C. 19 r.; nom.-acc. sing. ntr. *dwelck* Bl. 1084, *hetwelck* O. 7, *hetwelcke* Nt. 51, *twelck* A. 130; nom. plur. *de welcke* Bl. 146; dat. plur. *den welcken* Tr. 24 r.; acc. plur. *die welcke* L. 153 r.

Bovenstaande is alles, wat ik van het zelfstandig gebruikte pronomen heb kunnen noteeren; zooals men ziet, was het nog steeds niet zeer gewild. Voor zoover de vormen verklaring behoeven, zoeke men die *M. S.* § 365 en *Vgr.* § 130.

§ 71. Van het vrij gebruikelijke bijvoegelijke voornaamwoord wijken de volgende vormen min of meer van de norm af:

a. nom. sing. masc. *welcke* Na. 218 (2 m.), Bl. 1125 (2 m.); nom.-acc. sing. ntr. *welcke* Wg. 23 r. („*welcke* geloove"), Ca. 94 („*welcke* solaes") (vgl. *M. S.* § 365 *a*);

b. nom. plur. „*welck* spisen", Sc. 62 r.; „*welck* aderen", Sc. 81 v. (vgl. *M. S.* § 365 *b*);

c. een uit *welck* + *een* voortgekomen *welcken* (vgl. boven § 67 *c*) in den nom. sing. masc. Sp. 417, Cm. 139, Ca. 153; in den nom. sing. fem. Ca. 94, 100, 115, 162; in den acc. sing. fem. Ca. 44, 94; in den nom.-acc. sing. ntr. Na. 143, Ca. 164, Pl. I 270; in den nom. plur. Ca. 153.

Het pronomen relativum.

Het relatief *die*, *wie*.

§ 72. In den nom. sing. masc. wordt somtijds nog *de* gebruikt: Ds. 336, Tr. 37 v., 80 r., Wg. 1 v., 2 r., 6 v., 21 v., 29 r., 29 v. (2 m.), 31 r., 40 v., etc., Bl. 253, 845, 1007, Nt. 215, Sp. 142, O. 163, Cm. 139, Br. 68, Pl. II 642;

evenzoo in den nom. plur.: Ds. 134, 308, 354, Tr. 22 v., 30 r., 76 v., Sc. 26 v., 33 r., Wg. 6 r. (2 m.), 6 v., 27 v., 30 r., 33 v., 35 r., 41 v., etc., Bl. 249, 843, Nt. 145, Sp. 114, Bc. 148, 261, Pl. II 505; in den acc. sing. masc. een zelzaam *den* Sb. 422, Pu. 111 v., 141 r., 144 v. (vgl. *M. S.* § 363 *c*).

Voorts een nom. sing. fem. *de* Wg. 38 r., 39 r. (2 m.), 43 v., 47 r., 96 r., etc., Pl. II 685, een acc. sing. fem. *de* Wg. 16 v., 37 r., 38 r., 71 r., 95 v., etc., een acc. plur. *de* Ds. 377, Sc. 41 r., Wg. 46 r., 46 v., 60 r., 90 v., 351 v.

Een acc. sing. masc. *de* vindt men Wg. 3 r. („den goeden wille, *de* hi hem gegeven hadde").

Een relat. *di*, voor *die* (*M. S.* § 363 *c*), heb ik niet opgeteekend.

§ 73. Het gebruik der vormen met *w-* (*M. S.* § 363 *a*).

a. Regel is *w-* in den gen. sing. en plur. van alle geslachten; vooral *wiens* kan men passim aantreffen; minder vaak ook *wes* en *wies*, met name in den gen. sing. masc. en ntr. (vgl ben. § 74—77).

In den gen. sing. masc. vinden we nog somwijlen *dies*, *diens*: Tr. 22 r., Sc. 24 r., Wg. 38 v., Na. 162, 287, 364, 410, Bl. ps., Sb. 111, 335, 378 (2 m.), Rj. II 168, 182, Bc. 131, 236, Cm. 81, Pg. o. t. 190 r. (2 m.), Pl. I 276, Bo. 114 r.; in den gen. sing. fem. sporadisch *diens*: Tr. 7 v., 8 r. (5 m.), Bc. 73, Bo. 131 v.; in den gen. sing. ntr. vrij dikwijls *des*, *dies*, *diens*: Tr. 7 v., 10 r., 34 v. (3 m.), 86 r., Na. 439, Bl. 368, 529, 531, 1075, Sb. 162, 178, 579, Sz. 3 v., 139 v., Spi. 68 v., 136 v., Pu. 23 r., Pg. o. t. 51 r., 55 v., 305 v., Pl. II 472, 890, H. 32, 33, 199, 360; voorts passim *des*, *dies* in de beteek. „waarom, waardoor"; in den gen. plur. soms *dier*, *diens*: Ds. 243, 248, Tr. 7 r., 11 v., 37 r. (2 m.), 37 v., 38 r. (2 m.), 39 r. (4 m.), etc., Bl. ps., Bc. 380, Pl. II 80, 648.

b. In den dat. sing. en plur. van alle geslachten zijn, in tegenstelling met den gen., de vormen met *d-* regel, die met *w-* uitzondering. Zie voor zulk een naast *die(n)* optredenden dat. sing. masc. *wien* (nooit *wie*) Wg. 162 r., 348 v., Na. 172, Bl. 85, 347, 803, 804, 1147, Sb. 530, Rj. I 146, II 94, Nt. 202, 226, 259, 297, 311, 430, Rg. 13, 65, Sp. 51, 56, 64, 85, 95, 97, 318, L. 212 r., O. 97, Pu. 30 v., 131 v., C 42 v., Rh. 17, 82, Bia. 378 v., Bc. 193, Pm. 69 (3 m.), Pg. 48 r., 132 r., 308 v., Co. 49, 143, Pl. II 555, V. 20 r., H. 184; voor een naast *die*, *dier*, *dien* voorkomenden dat. sing. fem. *wien* (nooit *wie* of *wier*) Wg. 179 r., 315 r., A. 26, 47, 48, 91, Cm. 4, Co. 121, 122, 130, H. 74, 289; voor een naast *dien* aan te treffen dat. sing. ntr. *wien* Rb. 95, Rg. 140; voor een naast *die(n)* gebruikelijken dat. plur. *wien* (nooit *wie*) Nt. 288, Co. 46, 100, S. 56, Pl. II 764.

Opmerk. In plaats van den vorm *wien* gebruikt Co. soms *wiene* (vgl. § 68 *e*).

c. Bij afhankelijkheid van een praepositie wordt passim de vorm met *w-* aangetroffen, en wel, onafhankelijk van geslacht of getal, als *wien*; éénmaal slechts vond ik een plur. *door wie* Rj. I 4; éénmaal ook een sing. masc. *op wie* Nt. 49; zelden in Rg., Sp. en Co. *in*, *op*, *door*, *wt wiene* (vgl. § 68*e*).

De vorm met *d-* ontbreekt in de bewuste positie echter niet geheel: „mijn god, mijn onthout, *op dien* ick betrouwe", Sb. 60;

„mijn god, *op dien* ick hope", Sb. 367; „mijn heyl, mijn rotz, *op dien* ick vrij mach bouwen", Pm. 33; „mijnen vrient, *op dien* ick heb gebout", Pm. 99; „mijn Godt, *op dien* ick hope", Pg. o. t. 185 r.; „mijnen schilt, *op dien* ic betrouwe", Pg. o. t. 304 v.; meer bewijsplaatsen voor een sing. masc. *voor*, *op*, *in*, *van dien* kan men vinden Bl. 351, 362, 515, 1083, 1139, 1141, 1155, Pma. 37, Pg. o. t. 23 r.; voor een plur. *tot*, *met dien* zie Pm. 209, 291, voor een sing ntr. *boven dat* Pl. II 445.

d. Wanneer het antecedent een verzwegen demonstratief is, is het gebruik van *wie(n)*, *wat* in den nom. en acc. sing. en plur. facultatief, mits de beteekenis zij „al wie", „al wat": „*wie* ooren heeft om te hooren, die hoore", Na. 39, 108, 110, 218, Nt. 30, naast „*die* ooren heeft om te hooren, die hoore", Na. 43, Nt. 32; „*wie* met bedroch omgaet, die en mach in mijn huys niet blijven, *wie* daer liecht, die en mach voor mi niet blijven", Sb. 397; „*wie* den Heere dient, dienen sijn dienaers", Sp. 63; „*wie* op Gods beloften rust, verwerft dit al", Sp. 121; „*wien* god liefheeft, die castijt hi", Na. 655; „dat woort Gods is een schilt in alder maniere, *wier* op betrouwen", Sp. 155; „*wat* opten Vastendach geschiet", O. 3; „*wat* voor de verkiesinghe der dienaren gaen moet", O. 3 etc. ps., naast „*die* hem daer op verlaet, mach hem wel schamen", Sp. 123; „*die* deucht straft, is weert selve ghestraft te sine", Ter. 9; „*die* niet en weet, en derf niet verantwoorden", Ter. 27; „*die* hoeren verschalct is weert ghepresen", Ter. 141; „hi begeert, *dat* redelijck is", Ter. 92; „*datter* ghebeurt is, is sonder arch gheschiet", Ter. 112; „*dat* Pamphilus beloeft heeft, sal hij volbringhen", Ter. 49; „sy mach segghen *dat* si wilt", Ter. 146 etc. ps.

In zinnen als „*die* wonet in den hemel, salse bescermen", Ds. 3; „*die* die oore geplant heeft, en sal die niet hooren? *Die* die ooghe ghemaect heeft, en sal die niet sien? *Die* die heyden castijt, en sal die niet straffen? *Die* die menschen leert, wat si weten", Sb. 378; „voorwaer *die* Israël behoedt waeckt altijts", Pma. 341 etc., waar het pron. niet = quicunque staat, is de vorm *wie* natuurlijk buitengesloten.

Als zeer zeldzaam voorkomende gevallen haal ik nog aan:

„vader Francisces, verblijt u, *wien* Christus gemint heeft", Wg. 144 v., en „so vaste houdick mij aen Paulus woort, ... , als ick betrouwe, dat ghij daer staet, *wien* ick voor mij schouwe", Sp. 75;

„Trophimum van Ephesien, *wien* si gemeynt hebben dat Paulus in den tempel geleyt hadde", Nt. 280, en „Higinius, *wien* ick Fabuliste en Poëte hauwe", Co. 52;

„wanewijs zot, haudt voor tbeste zijn advijs, als een, *wien* Pallas met haer borsten zooght", Rg. 141, en „hola, ick sie daer wandelen alleene, een *wie* in doogen schijnt ootmoedich cleene", Spi. 124;

„hi heeft grooten loon, *wie*se (nl. de rechten des Heeren) hout", Sb. 71;

„wij beminnen God, seyt Petrus, *wien* wij nochtans noyt en hebben gesien", Sp. 147.

e. Na *so* wordt alleen de vorm met *w-* gebruikt (vgl. *M. S.* § 363 *b*).

f. Na *al*, *alle* (sing. ntr.), *alles*, *allet* vinden we naast elkaar *dat* en *wat*; naast *die* (sing. en plur.) komt echter maar hoogst zelden *wie* voor, bv. Pma. 313, 314.

De declinatie.

§ 74. De reeds in het Mnl. niet ongewone genitiefvormen *wiens*, *diens* (*M. S.* § 364 *a*, *Vgr.* § 129) zijn in de 16. eeuw zoo algemeen gebruikelijk voor den sing. en plur. van alle geslachten, dat de bewijsplaatsen voor het meer oorspronkelijke *wies*, *wes*, *dies*, *des* te tellen zijn. Ik vond:

in den gen. sing. masc. *wies* Ds. 97, Wg. 344 v., V. 29 v.; *wes* Ds. 199; *dies* Wg. 38 v., Na. 162, 287, 364, 410, Bl. 595 (2 m.), 720, 1092, 1105, 1121, 1206, Sb. 378 (2 m.), Bo. 114 r.;

in den gen. sing. fem. naast *wiens*, *diens* geen enkelen bijvorm (vgl. § 75);

in den gen. sing. ntr. *wies* Rh. 120, Co. ps., Ba. 7; *wes* Ds. 72, Rh. 42, Pg. 178 v.; *dies* Na. 439, Bl. 368, 529, 1075, Sb. 162, Pu. 23 r., Pg. o. t. 55 v., H. 32, 33; *des* Bl. 531, Sb. 178, Pl. II 472, 890, H. 199, 366; bovendien passim *des*, *dies* = „waarom", „waardoor";

in den gen. plur. naast *wiens*, *diens* en een zeldzamer *dier* (vgl. § 76) alleen nog *dies* Bl. 452, Sz. 3 v., 139 v.

§ 75. De gen. sing. fem. luidt, voor zoover ik heb kunnen waarnemen, altijd *wiens* of *diens*, nooit *wier* (vgl. *Vgr*. § 126, waar *wiens* als „in de 16. eeuw zeer gebruikelijk" wordt vermeld).

Vgl. „de wise natuere, *diens* wijsheyt gheen ynde en es", Tr. 4 r.; „een voestere, *diens* couluer tot swertheden declineert, *diens* aderen breet sijn, *diens* melck niet seer subtyl en es", Tr. 7 v., 8 r.; „in der sielen, *wiens* const", Tr. 8 r.; „als moedere, *wiens* liefde", Sp. 58; „een maecht, *wiens* saet", Sp. 222; „Katherijne, *wiens* blosende wanghen", Spi. 25 v.; „Katharina, *wiens* herte", Spi. 120 r.; „Marie, *wiens*", Rh. 185, 188, 192; „een huysvrouwe, *diens*", Bo. 131 v.; en verder Tr. ps., Wg. 8 v., 63 r., 77 r., 148 r., 260 r., 261 r. etc., Bl. 1090, Ra. 3, 4, 98 (2 m.), 129, 268, 273, 276, 277, 278 etc., Rb. 140, Rj. I 25, III 11, 159, Nt. 85, 103, 204, 266, Rg. 146, 147, 162, 163, 169, 175, 194 etc., L. 12 r., 91 v., O. 28, Bc. 73, Rd. 107, A. 48, 79, 80, Cm. 66, 148, Pm. 81, Ter. 79, 194, 236, 519, 552, Co. 122, 128, 130, 163, Br. 97 (3 m.), Pl. I 176, 521, 523, 544, II 103, 395, 696, 828, V. 107 r., H. 250, 274, Bo. 4 r., 25 v., 37 v., 47 v., 55 r., 59 v., 67 r., 131 v.

§ 76. Ook in den gen. plur. zijn *wiens* en *diens* overal te vinden, waarnaast enkel *dies* (zie boven § 74). Evenwel ontbreekt hier de vorm *dier* niet geheel, vgl. Ds. 243, 248, Tr. 25 r., Bl. 878 (2 m.), 913.

§ 77. Dat een in de voorafgaande en de volgende periode niet onbekende dat. en acc. sing. fem. *wien*, *dien* (*M. S.* § 364 *d*, *Vgr.* § 127) ook hier voorkomt, spreekt vanzelf. Zoo bv.: „bij onse beroeminghe, *dien* ic heb in Christo Jesu onsen Heere", Na. 490; „gave sij mij troost, ick waer verblijt; *dien* ick minne en seer vreese te verliesen", Rj. II 87; „haer, *dien* ick met herten minne", Rh. 95; „en so Hester in sconinx ghenade ontfanghen was om Coninginne te zijn *dien* hij sou ghenaecken

c. in den nom.-acc. sing. ntr. *datwelcke*, *hetwelcke*, *twelcke*, *dwelcke* ps.; *welck* ps.; *datwelck*, *hetwelck*, *twelck*, *dwelck* ps.; *welcke* Ds. 395, Wg. 37 v., 180 r., Na. 190, 214 (2 m.), 232, 256, 522, 525, 546, Bl. 164, 402, 632, 799, 886, 902 etc., Sb. ps., Ra. 175, Nt. 255, 360, 438, Pg. o. t. 114 v., V. 5 r., 7 r., 85 v., Bo. 114 r.; dan nog *hetwelcken*, *twelcken* Rd. 88, Bo. 50 r. en *welckes*, *welcx* Bc. 384, Rd. 56, 57;

d. in den nom.-acc. sing. fem. *diewelcke*, *dewelcke*, *dewlcke* ps.; *welcke* ps.; *welck* Wg. 178 v., Bl. 832, 843, Sb. 5, Nt. 189, 361, 479, L. 9 r., 133 r., Pma. 324, Rd. 32, 40, Ca. 112, Pm. 188, 244, Pl. II 361, H. 150; *diewelck*, *dewelck*, *dwelck* Rj. I 110, Nt. 110, 186, 384, Sp. 297, C. 13 v., Pl. I 11, 393, 447, 591, 782;

e. in den gen. sing. masc. en ntr. *welcx*, *welcks* ps.; *deswelcks* Na. 353, 557, Bl. 331, 380, 928 (2 m.), 1206; *deswelckes* Sb. 584; *welckes* Pu. 106 v.; *welckens* Wg. 74 r. („sinte Franciscus maecte terstont een cruys voor des wolfs muyl, door *welckens* cracht hi den wolf bedwanc"), Nt. 55, Pd. 155; *welckers* (*Vgr.* pag. 136) Pg. o. t. 48 r. („wel den mensche, in *welckers* geest gheen valscheyt en is"), 308 v. („wel dien, *welckers* hulpe de Godt Jacobs is, *welckers* hope op den Heere staet");

f. in den gen. sing. fem. en gen. plur. *welcker* ps.; *der welcker* ps.; *der welcken* Bia. 73 v. („van de Joden, in *derwelcken* tempel"), Bc. 141, Pma. 171, Pg. 108 r. („ic woone onder glimmende menschen kinderen, *der welcken* tanden zijn als spiessen"); *welck(e)s* (*M. S.* § 365 *d*) Wg. 319 r. („een ander suster, die Clara heet.... *Welckes* hare op haer hooft ende naghelen aen die vingheren ooc noch wassen"), Nt. 442, V. 27 r. („Cassandra des Coninckx Priami dochtere, *welcx* prophetien niet gheloeft en waren"), 27 r. („de iurisdictie der Troyanen, *welcx* stadt daernaer bij de Griecken ghedestrueert wiert"), 32 v. („veel kameren, *welcx* huysraet"), 121 v. („twee ionghe Griecksche philosophen, *welcx* namen waren Phidias en Praxiteles"), Bo. 41 v. („de vrouwe, *welcx* name Sigismunda was"), 119 r. („een dochter, *welcks*"); *der welckers* H. 31;

g. in den dat. sing. masc. *den welcken* ps.; *welcken* ps.; *welcke* Na. 520 („na den wille gods ons vaders, *welcke* si prijs

van eewicheyt tot eewicheyt"), Nt. 209, 379; *welck* Nt. 396; *de welcke* A. 117; in den dat. sing. ntr. *den welcken* ps.; *welcken* ps.; *den welck* Tr. 31 v.;

h. in den dat. sing. fem. *der welcker* ps.; *welcker* ps.; *welcke* Nt. 393, V. 13 r., H. 390; *welcken* Na. 188 („Magdalena, van *welcken* waren seven duvelen wt ghevaren"); *dye welcken* Nt. 130 („Magdalena, van *dye welcken* wtgegaen waren seven duyvelen"); *denwelcken* Bo. 39 r. („de vrouwe, *denwelcken* sij heurs heeren antwoorde overbrachten"), 72 v. („de vrouwe, *denwelcken* hij seyde");

i. in den nom.-acc. plur. *diewelcke*, *dewelcke*, *dwelcke* ps.; *welcke* ps.; *welck* Sc. 8 v., Bl. 907, Sb. 1, Nt. 67, 189, 250, Rg. 69, Ca. 67, Co. 47, Pl. I 255, 767, 772; *diewelck*, *dewelck*, *dwelck* Sc. 27 r., Na. 421, Bl. 799, 805, Nt. 98, 229, 259, 262, 299, Pl. I 52, 63, 75, 792, 801; *diewelcken*, *dewelcken* Nt. 41, Pu. 19 v.; *welcker* V. 5 r. („hij gaf alle dieren haren eyghenen name, ... welcker namen der dieren bij de Hebreen noch onderhouden worden"); *welcken* Na. 578 („Hymeneos en Alexander, *welcken* ic heb den Duvel gegeven, opdat si gheleert werden, voortaen niet meer te lachteren");

in den dat. plur. *denwelcken*, *dienwelcken* ps.; *welcken* ps.; *den welcke* Bo. 12 r.; *welcke* Na. 231.

Het relat. *hetgene.*

§ 83. Het gebruik van dit relativum was nog, als in het Mnl. (*M. S.* § 366), uiterst beperkt; ik ontmoette het alleen in den nom.-acc. Pma. 379, Rd. 40, 41 (2 m.), 61, Pm. 31, S. 74.

Het pronomen indefinitum en het onbepaalde lidwoord.

Het indefin. *men*.

§ 84. Algemeen gebruikelijk is een uit *men* + *er* voortgekomen *mer* (= mnl. *mer*): vgl. Tr. 43 r., 88 v., Sc. 18 r., 19 r., 23 v., Ra. 15, 55, 226, Rb. 8, 38, 110 (2 m.), 177, 210, 216, 231, Rj. I 110, II 41, Rg. 6, 69, 98, 99, 123, 199 etc., Spi. 118 v., Bc. 190, Rd 50, A. 139, Ca. 92, Ter. 187, Co. 9, 37, 40, 57, etc., Ba. 7, 11, Br. 92, 95, S. 14, Pl. I. 583, 649, II 247, 300, 609, V. 7 v., 12 r. (2 m.), 18 v., 20 v. etc., H. 23, 196, 209, Bo. 76 r., 107 r., 108 r.; *men* + enklit. *-en* wordt soms tot *men* (= mnl. *men*) saamgetrokken; zie bv. Tr. 64 v., 82 v., Ra. 66, 173, 227. Pma. heeft *m'* (voor *me* uit *men* door de bekende apokope achter een toonlooze voc. vóór elk woord, dat met een klinker begint: *m'in*, *m'achter*, *m'aenbidt* etc. Pma. 12, 40, 41, 43, 81, 95, 274, 275, etc. (vgl. *Vgr.* § 135).

De indefin. *iemant*, *niemant* (*M. S.* § 379).

§ 85. De vormen met verzwakte vocaal zijn nagenoeg verdwenen; *iemens* Tr. 4 v. en *iemendt* Rb. 318 zijn de eenige mij bekende gevallen.

De paragogische *d* (*t*) is overal doorgedrongen; de genitieven *iemens* Tr. 4 v., *ymans* Wg. 358 r., *niemans* Rj. I 77 zijn daarom op te vatten als staande voor *iements* etc.

§ 86. De meest voorkomende verbuiging is: nom. *(n)iemant*, gen. *(n)iemants*, dat. en acc. *(n)iemant*.

Lang niet zeldzaam was echter een dat. en acc. *(n)iemande*; vrij gebruikelijk ook een naar de pronominale declinatie gevormd *(n)iemanden* in dezelfde casus. Bv.: „mi dunct dat *niemande* bequaem en es de seer voedende spise", Tr. 37 v.; „dat hi *niemande* enighe medecinen en geve", Sc. 16 v.; „eermen *iemande* enighe medecinen en geve", Sc. 28 v. (2 m.); „als *iemande* siecte toecomt", Sc. 33 r.; „*iemande* bedrieghen", Na. 230; „*iemande* seynden", Na. 298; „sagen si *niemande* meer", Na. 127; „die vader en ordeelt *niemande*", Na. 267; „so en vraecht hi na *niemanden*", Sb. 36; „van *niemanden*", Rh. 7, Bo. 9 r.; „van *niemande*", Ds. 397; „van *iemande*", Tr. 78 r.; zie verder voor een dat. *(n)iemande* Na. 125 (2 m.), 156, 192, 196, 216, 260, Bl. 119, Ra. 27, Rb. 2 (2 m.), Nt. 356, Sp. 374, Rg. 200, Rh. 21, 111, 137, Cm. 73, Ter. 12, Co. 22, 194, Pl. I 102; dat. *(n)iemanden* Wg. ps., Na. 71, 570, Bl. 72, 146, 210, 276, 504, 536, 540, 581 etc., L. ps., O. 19, 49, 149, 175, C 35 v., 41 r., Rh. 60, Bia. 145 r., 163 r., 187 r., Bc. 37, 58, Cm. 23, Ca. 14, Pg. o. t. 112 r., 132 r., 236 v., Ter. ps., Pl. I 860, H. 39, 135, 229; acc. *(n)iemande* Tr. 84 r., Na. 114, 132, 199, Bl. 1088, Sp. 362; acc. *(n)iemanden* Wg. ps., Na. 349, Bl. 85, 151, 162, 166, 221, 238, 276, 280, 297 etc. ps., L. ps., Pd. 27, Bc. 102, 335, Pg. o. t. 89 v., Ter. ps., Pl. I 181.

Opmerk. In „*niemandts* anders en mach ik bij mij geluchten", Rb. 107 en „anders *niemandts* en scrijft in uwer herten briefken", Rb. 108 is de *s* achtergevoegd onder invloed van het volgende of voorafgaande *anders*.

§ 87. Ter versterking van de negatie werd deze soms verdubbeld: „*noyt niemant* so broosch een scerf sach", Sp. 268; „macher *niemanden niet* eyghens aencleven", Ter. 71; zelfs verdrievoudigd: „Hebdy oock oyt gehoort, ... dat yemanden so gheluckich yet is gheschiet als minen persoone nu? — *Noyt nyemant niet*", Ter. 283.

De indefin. *iet(s)*, *niet(s)*.

§ 88. In den nom. en acc. treedt reeds dikwijls in de jongere bronnen een vorm *niets* op: „Christus heeft in alle sijn lijden ende sterven *niets* ghedaen", Bia. 222 v.; „dat sij *niets* gelooven", Bia. 236 v.; „also en can oock *niets* ghedeylt worden", Bia. 229 v.; „vertrouwt en u wacht van discoort, so can u *niets* deren", Rd. 34; „so wie egheen vruchten draecht, dien salmen als onnut, daermet men *niets* wtricht, wtroeyen", Rd. 82; „ist mogelijck, dat dese *niets* verstaen", Pm. 27; „ghy en vindet *niets*", Pg. o. t. 21 r.; „u is *niets* ghelijck", Pg. o. t. 69 r.; „den ghenen die hem vreesen en ontbreect *niets*", Pg. 53 r.; dat sij *niets* en sien", Pg. 132 v.; zie verder Pu. 10 r., 12 r., 18 r., 18 v., 20 r., 35 v., 40 v. (2 m.) etc., Bia. 57 r., 232 v., 296 v., Pma. 21, 121, 369, 370, Ca. 28, Pm. 31, 96, 178, Pg. o. t. 6 v., 18 r., 19 r., 27 r., 33 v., 66 v., 67 r., 77 v., 90 v. etc., Pg. 21 r., 106 v.

Voor een nom.-acc. *iets* ontbreken mij de bewijzen; in „wie is er onder d'Englen sterck end goddelijck' heyrcrachten, Die sick mocht tegen God waerderen oft *yets* achten," Pm. 217 en „hem *yets* boertichs vroet te maken", Bo. 79 r. kan het pron. een genitief zijn.

§ 89. De datief luidt (*te*) *niete* Ds. 27, Wg. 18 v., 228 v., Na. 233, 338, 424, 460 etc., Bl. 7, 235, 260, 281, 321, 536, 548 etc., Sb. 9, 15, 65, 115, 162, 229 etc., Ra. 22, 45, 62, 165, 234 etc., Rj. I 118, Nt. 35, 302, 303, 371, 374, 472, Rg. 43, 90, Sp. 27, 157, 185, Sz. 45 r., 57 r., L. 55 v., 87 v., 97 v., 199 r., Spi. 143 v., Bia. 14 v., 22 r., 23 r., 110 v., 111 r. etc., Bc. 66 (2 m.), 269, 321, 343, A. 110, Pm. 242, Pg. o. t. 142 r., Pg. 24 v., 25 r., 50 v., 90 r., 135 v. etc., V. 6 v., 23 v., 47 v., 114 r., Bo. 108 v., of (met aanhechting van de negatieve partikel) (*te*) *nieten* Rg. 48, Sp. 255, 280 (2 m.), 414, Rh. 12, 46, 120, 141, 149, Pd. 234, Bc. 269, V. 18 r., 61 v., 139 v., 144 r.; soms nog (*te*) *nieute* Sc. 25 v., 37 r., Wg. 305 v., Na. 47, 106, 426, Bl. 16 (2 m.), 35, 60, 85, 148, 155, 161 (3 m.), 165, 170, 171 (3 m.), A. 132, of (*te*) *nieuten* Bl. 84, 144 (2 m.), 152, 156, 177 etc.

Een enkelen keer treffen we een datiefvorm aan na een ander voorzetsel: *van niete* Ra. 171, Rb. 304; *tot niete* Ra. 344; *van nieten* Rh. 13, 77; *in nieute* V. 119 r.

Niet zelden reeds door apokope *te niet*: Ds. 133, 135, 137, 170 (2 m.), 186 etc., Wg. 2 v., 71 v., 250 v., Na. 69, 286, 459, Bl. 387, 798, 851, 858, 927 etc., Sb. 410, Nt. 49, 63, 84, 240, 301 etc., Sz. 10 v., 13 v., 31 v. etc., O. 118, Pu. 31 v., C. 16 v., Pd. 18, 23, 61 etc., Pma. 26, 73, 84, 93, 96 etc., Rd. 47, Ca. 10, 24, 32, 123, Pm. 23, 44, 85, 88 etc., Pg. o. t. 50 v., Pg. 135 v., Pl. II 635, 818, V. 11 v., 22 r., 34 r., 35 r. etc.; voorts *te nieut* Sc. 1 r., Bl. 121, 314 en *te niets* (vgl. § 88) Rd. 54.

§ 90. Voor een dubbele ontkenning vergelijke men „hij can *niets niet*", Br. 105; „mijn erfgenamen *niets niet* en weten", Ca. 28.

§ 91. Passim lezen we *wat* in de beteekenis van „iets"; soms luidt de vorm *watte*, als bij het interr. (vgl. boven § 68 *f*): Ra. 410, Rb. 174, Spi. 69 r., Ter. 59, 299, 307, 336, 415, 420, 453.

Een en *gheen*.

§ 92. Naast *gheen* komt sporadisch nog *negheen* voor, bv. Rg. 190, Sp. 301; iets vaker *egheen*, zie Tr. 69 v., Rj. I 143, Rd. 82, A. 21, Ca. 9, 36, 37, 39, 111, 139, Pl. ps.; *engheen* heb ik nergens meer aangetroffen (men zie voor deze vormen *M. S.* § 83 *a* en 129 *h*).

Een paar maal vinden we *gheyn*: Pu. 75 v., 147 r., Rh. 24.

§ 93. De declinatie van *(gh)een* is in hoofdzaak gelijk aan die van het possessief (vgl. *M. S.* § 305, *Vgr.* § 99), zooals blijkt uit de volgende bijzonderheden:

a. Behalve in den nom. sing. masc. en nom.-acc. sing. ntr. wordt de vorm zonder uitgang passim gebruikt in den dat. en acc. sing. masc., den nom., dat. en acc. sing. fem., den dat. sing. ntr., den nom., dat. en acc. plur. (vgl. boven § 40).

b. Een acc. sing. masc. *eene* is zeer zeldzaam: „*eene* nieuwen

sanck", Ds. 191; „men vindt meer dan *eene* verwaehde dwasen", Rb. 283; „hij wilde *eene* van haren knechten vermoorden", V. 38 v. (vgl. boven § 41).

c. Het gebruik van een nom. sing. masc. *(gh)eenen* is bijna algemeen; Pu., Rh., Bia., Ter., M., Br., S. zijn de eenige teksten, welke den vorm niet kennen (vgl. boven § 42).

d. Naast den gen. sing. masc. en ntr. *(gh)eens* vindt men een enkelen keer *(gh)eenes*; zie Pd. 68, Pm. 307, Pg. 209 r., 276 v. (vgl. boven § 43 *A*). Voor „*een 's* Konincx" Pl. II 61 vergelijke men § 43 *A* Opmerk.

e. De gen. en dat. sing. fem. en gen. plur. luiden *(gh)eener*, *(gh)eender* of *(gh)eenre*; eenmaal trof ik een dat. sing. fem. *eendre* Tr. 7 v. aan, eenmaal ook een dat. sing. fem. *eer* Pl. I 259 (vgl. boven § 43 *B*).

f. Als voorbeelden van den mannel. genitiefvorm ter begeleiding van een vrouwelijk substantief (vgl. boven § 44) zijn te vermelden: „*eens* rijcke vrouwen herberghe", Wg. 151 v.; „*eens* vrouwe stemme", Wg. 348 v.; „*eens* Joetscher vrouwen sone", Nt. 265; „*eens* moeders kindt", Bia. 260 r.; „*eens* vrouwen", A. 92; „*eens* moeders", Co. 166, Pl. I 258; „*eens* princessen", H. 79; „*eens* vrouwe", Bo. 117 v.; (vgl. hiermee in Bo. 5 r. „oock was daar *eenen* van mijns jofvrouwe maerten").

g. Een nom. sing. masc. *eener* komt voor Pg. 18 r., 55 v., 90 v. (2 m.), 100 v., 142 v., 281 v., 299 v.; *gheener* Pu. 58 v. (vgl. boven § 47 en *Vgr.* § 134).

h. „*Een* anders welvaren", Rg. 82; „*een* mans herte", Spi. 28 r.; „*gheen* mensches sin", Pma. 383; „*een* ander mans goet", Ca. 49 (2 m.); „*een* ander mans wijf", Ca. 49; „*gheen* anders schoenen", Br. 106 en „in *eenen* vogels nest", V. 8 r. (vgl. boven § 50, 53 *h* Opmerk. en 57 *k*) vereischen geen nadere verklaring.

§ 94. Overigens valt nog het volgende op te merken:

a. In den nom. sing. masc. wordt nog vrij dikwijls, voor den

nom.-acc. sing. ntr. hoogst zelden de uit het Mnl. (*M. S.* § 367 *b*) bekende vorm (*gh*)*eene* gevonden: „(*gh*)*eene* molensteen, prince, krijgsman etc." Wg. 359 r., Bl. 114, 266, 471, 547, 609, Pma. 51, 128, 135, Pm. 47, Pg. 148 r.; *eene* (= iemand) Na. 681, Bl. 504, 527, 1083, 1123 (2 m.), 1124, Sb. 513, Ra. 251, Rj. III 206, Sp. 9, 50, 57, 210, L. 27 v., 191 v., Spi. 71 r., Pd. 120, Pg. 100 v., Pl. I 70, II 138, 293, 473, V. 7 r., 72 r., 74 v., 141 r.; *gheene* (= niemand) Bl. 232, 502, 514 (2 m.), 534, 583, 1109, 1159, Ra. 2, 234, Rj. I 143, III 57, 168, Rg. 3, Sp. 84, 281, Pd. 66, 190, 273, Bc. 273, Pma. 98, 99, Ca. 82, 160, 168, Pm. 74;

„bidt ghi bij den heere voer mi, op dat dies *gene* op mi en come daer ghi af geseyt hebt", Na. 347; „beeter leven noeyt *gheene*", Rb. 58; „veel kinder breeken thoodt, geen sorge soo groot; een opten schoot, nog *eene* int lijf, drije, viere om den heerdt", Rb. 102.

b. Voor een acc. sing. masc. *deen* zie Rg. 127, Br. ps.; voor *deene* in denzelfden naamval H. 54 (*M. S.* § 367 *c*).

c. De pluralis „*de eene .... de andere*" (*M. S.* § 367 *e*) is mij alleen bekend uit de „Voirrede" van Marnix' Psalmvertaling (Pm.).

d. Een nom.-acc. sing. ntr. *gheens* vinden we Bl. 1195: „ic achte, dat hem dier *geens* verborgen en si"; misschien ook Bl. 1188: „banden ende tribulaciën verwachten mijns aldaer, maer ic en achtte dier *geens*"; „ic en hebbe uwer *geens*, silver noch gout noch cleet begheert".

De indefin. *elck*, *ieghelijck*, *ieder*, *elckerlijck.*

§ 95. Van de in de *M. S.* § 370 opgenoemde pronomina met de beteekenis „unusquisque" zijn *ieghewelc*, *manlijc* of *malc* (als zelfst. pron.), *elckermanlijc* of *elckermalc*, *haer-*, *uwer- onser-* (*ge*)*lijc* verdwenen. Algemeen gebruikelijk, zoowel bijvoegelijk als zelfstandig, zijn *elck* en *ieghelijck*; *elckerlijck*, alleen substantive gebezigd, is te vinden Wg. ps., Ra. 1, 11, 18, 20, 150, 414, Rb. 93, Rj. II 41, Rg. 110, Sp. 36, 314 (2 m.), Spi. 16 r.,

65 v., Rh. 114, 165, A. 116, Co. 7, 87, Ba. 11, Bo. ps.; *ieder*, adjective of substantive gebruikt, komt voor Pu. 12 v., 75 v., Pd. ps., Bia. 154 r., 310 v., 312 v., Bc. 345, Rd. 12, 50, Pm. Voorrede, Pm. 46, Br. 49, 104, 122, S. 36, 55, 62, 63, 175.

§ 96. Het pronomen *elck* heeft bij bijvoegelijk gebruik hoogst zelden (ik noteerde alleen „*een elck* hooft", Ra. 168; „*elck een* schepsel", Pm. 159), bij zelfstandig gebruik vrij dikwijls *een* vóór of achter zich; regel is echter het onverzelde pronomen. Het wordt uitsluitend in 't enkelvoud gebruikt, afgezien dan van enkele sporadische analogieformaties naar *alle*: „van den regemente der crancheyt *elcker* leden", Tr. 15 v.; „meer vrueghts, solaes haddic wt eenen woorde van huer, dan van al dander *elcker* minnekins", Rg. 150; „in *elcken* scholen", Na. 395; „veranderinghen, die *elcken* landen ende persoonen overkomen", Pma. 292.

De declinatie is als volgt:

Nom. Het masc. heeft *elck* ps.; *elck een* ps.; *een elck* Rj. III 36, Ter. 188; *elck eene* (vgl. boven § 94 *a*) Rb. 340 vlg., Rj. II 178, Pl. I 553, 562; *elcke* (*M. S.* § 371 *c*) Bl. 263, 615; Co. 27; *elcken* (vgl. boven § 42, 56, 57 *h*, 63 *a*) Na. 7, Bl. 137, 336, Rb. 37, 237, Sp. 276, Spi. 21 v., Bc. 97, 270 (3 m.), 271, 332, A. 101, Pl. I 155, V. 9 r., 20 v., 27 v., 29 r.;

het fem. *elcke* en *elck* ps. (*M. S.* § 371 *a*); *elck eene* Pl. I 195; *een elcke* Pl. I 13;

het ntr. (nom.-acc.) *elck* ps.; *een elck* Ra. 168; *elck een* Pm. 159; *elcke* (*M. S.* § 371 *c*) Br. 115.

Gen. Het masc. en ntr. hebben *elcx* ps.; *een elcx* Pl. I 237, 568, II 35;

het fem. heeft *elcker* H. 30; *elcr* Cm. 68.

Het zij me vergund, hier ook een plaatsje te verleenen aan eenige voorbeelden van de *M. S.* § 371 *e* besproken constructie: „peerlen, gesteenten van *elcx* dusentfout", Rb. 237; „het fijn gout, want *elcx* hem daertoe went, om dat selffde te ghecrijghen", Rd. 42; „in ongheschicktheyt sou hem *elcx* verstijven", Rd. 50; *elcx* hem 't quaet schame", Rd. 80; „ghelijck Momus begrijpt

hij *elckx* bijsonder", Br. 104; „heeft hem van *elcks* bijsonder ondervraecht", Bo. 10 r.; „dat ghijlieden mij *elcx* u ghevoelen wilt verklaren", Bo. 115 v.; „als de edellieden van Pavien .... ghegaen waren *elcx* om wat te rusten", Bo. 126 v.; men vergel. ook *telcx* en *telckes* (= telkens) Pma. 210, Pg. 154 v.

Dat. Het masc. en ntr. hebben *elcken* ps. en *elck* (*M. S.* § 371 *b*) ps.; het masc. bij zelfst. gebr. ook *elck eenen* Pm. 122, 276, 306, *elck een* Rd. 39, Pl. I 412; *een elck* Pl. II 553; *elck eene* Rj. II 79;

het fem. heeft *elcker* ps. of, uit den acc., *elcke* Rj. III 164, Pma. 12, V. 29 r., 30 r.; éénmaal subst. *elck* A 38.

Opmerk. Uit *te* + *elcken* was het adverb. *telcken* ontstaan; zie Tr. 43 r., 79 r., Sc. 14 v., 22 v., 26 v., 50 v., 51 r., Bia. 363 v., Bc. ps., Rd. 16, Pl. I 222, V. 22 v., 31 r., 41 r.; soms ook reeds, met adverbiale -*s*, *telckens*, bv. in Pma. 210, Pm. 149 (2 m.), 160, 167, Pg. 13 v., 135 r., 220 r.

Acc. Het masc. heeft *elcken* ps.; *elck* ps. (*M. S.* § 371 *a*); *elck een* Pma. 15, 385, Pm. 10, 134, Pg. 6 v., Br. 49; *elck eenen* Pg. 110 v., 120 r., 128 r.; *elcke* (*M. S.* § 371 *d*) Bc. 128;

het fem. *elcke* ps.; *elck* (*M. S.* § 371 *a*) Sc. 13 r., Bc. 192, Br. 101; *elck eene* Pg. 310 r.;

voor het ntr. vergelijke men den nom.

§ 97. *Ieghelijck* wordt gewoonlijk door *een* voorafgegaan. De pluralis komt niet voor. De declinatievormen zijn:

Nom. Masc. (*een*) *ieghelijck* ps.; *een ieghelijcke* (*M. S.* § 371 §) Na. 325, Bl. 1141, 1165, 1278, Pd. 98, Pl. II 660; (*eenen, een*) *ieghelijcken* Bl. 1056, 1057, 1112, Nt. 355; fem. *een ieghelijcke* Na. 631, 716, Bl. 1062, 1156, Nt. 331, L. 167 r., V. 58 v.; (*een*) *ieghelijck* Wg. 111 v., Na. 469, Rb. 3, 12, Pl. I 13, V. 21 v.; ntr. (nom. en acc.) (*een*) *ieghelijck* ps., *een ieghelijcken* Wg. 400 v.

Gen. Masc. en ntr. (*eens*) *ieghelijcks* ps.; *een ieghelijcks* Wg. 7 v., 263 v., Na. 574, Bl. 14, 40, 44, 147, Nt. 338, 451; *eens ieghelijcken* Na. 463, 571, 602, Bl. 504, L. 53 r., O. 171, 172; *een ieghelijckens* Bl. 297;

vrouwel. vormen zijn me niet bekend.

Dat. Masc. en ntr. (*eenen*, *een*) *ieghelijcken* ps.; masc. subst. voorts (*eenen*, *een*) *ieghelijck* ps.; (*eenen*, *een*) *ieghelijcke* (*M. S.* § 371 *d*) Na. 325, 334, Nt. 471, Bc. 211, Pl. I 652, 788, 832, II 188, 190, 256, 650, 812, 933; fem. *ieghelijcker* (adj.) Sc. 23 v.

Acc. Masc. (*eenen*, *een*) *ieghelijcken* ps.; (*eenen*, *een*) *ieghelijck* ps.; éénmaal een zelfst. *ieghelijck een* Rj. I 77; fem. *een ieghelijcke* Ds. 397, O. 134, V. 85 v.; *ieghelijcke* Na. 257, Bc. 229; ntr. zie nominatief.

§ 98. *Ieder* en *elckerlijck* vertoonen weinig opmerkelijks. De nom. luidt (*een*) *yeder*, *elckerlijck*; éénmaal (Co. 7) *elckerlijcke*; de gen. (*een*) *ieders*, *elckerlijcx*; de dat. *een*(*en*) *ieder*, *elckerlijck*; éénmaal (Rh. 114) *elckerlijcke*; éénmaal (Ba. 11) *elckerlicken*; de acc. *een ieder* (*yeder een* S. 63), *elckerlijck*; éénmaal (Ra. 11) *elckerlijcken*. *Elckelijck* Bo. 108 r. zal wel drukfout zijn.

Nog wijs ik op de samenstelling *yederman*, als nom. voorkomend Pd. 231, als dat. Pd. 180, 217, 229, als acc. Pu. 57 v., Pm. 46; gen. *yedermans* Pm. Voorr.; en op den gen. *allemans* Rd. 102, Pm. 132, S. 164, 175.

Malckander, *elckander*.

§ 99. *Malckander* is een regelmatig verbogen voornaamwoord geworden, met gen. *malckanders*, dat. *malckander*(*en*), acc. *malckander*(*en*). De twee deelen van 't woord vindt men altijd vereenigd geschreven.

Elckander daarentegen wordt nog in zijn samenstellende deelen gevoeld, getuige de herhaaldelijk voorkomende schrijfwijze *elck anders* (Bo. 83 r. vindt men zelfs nog „sy saghen *elck op anders* aensicht"), *elck ander*(*en*) naast (vaker) *elckanders*, *elckander*(*en*). Men vergelijke ook de nog echt mnl. constructie: „als *elc ander* met gheduerigher liefde ziet", A. 106.

Als afwijkende van het gewone paradigma noem ik nog: een gen. *elcx anders* Rh. 40, 133, Co. 188, H. 166, 328, welks eerste lid ook den genitief *-s* heeft aangenomen, een dat. *malcandere* Rj. I 7, Bc. 285, een acc. *elcandere* Bc. 360, een dat.-acc. *melcanderen* Wg. 153 v., Rj. III 12.

(d') *Een* en *(d')* *ander*, die dikwijls gezamenlijk het wederzijdsche voornaamwoord vervingen, vertoonen een enkelen keer neiging tot een samensmelting, zooals die uit het Hoogduitsch bekend is: „*tot d' een d' anders* liefde", H. 375; „*in d' een d' anders* armkens", H. 395; „*over d' een d' ander*", Pl. I 38; „*op d' een d' ander*", Pl. I 40, H. 395; „*naer d' een d' ander*", Pl. I 249, H. 395, 402; „du haddest ons *van een ander* gescheyden, Pg. 114 r.; „du hebst het landt *van een ander* gespleten", Pg. 114.

Naar het Hoogduitsch zweemt ook de constructie: „gherechticheyt ende vrede cussen *haer*", Sb. 340, met het pronomen reflexivum in de beteek. „elkander".

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Ten onrechte bestrijdt SIEBS (*Grundriss der germ. Phil.* I² 1153 Anm.) het voorkomen van een ouden ablaut in de wortelsyllabe van den naam der Friezen.

II.

De idg. tenues en tenues aspiratae na een stemlooze spirans zijn in het Oergermaansch eerst stemlooze spiranten geworden en later weer tot den oorspronkelijken toestand teruggekeerd.

III.

De gronden, die KÖGEL (*Gesch. der deutschen Litt.* I, 2, 87 vgl.) tot de overweging der mogelijkheid hebben geleid, dat de auteur van het *Ludwigslied* van den Beneden-Rijn afkomstig zou wezen, zijn zeer zwak.

IV.

Nibelungenlied str. 915, 5 vv. (ed. Bartsch) = 138, 7 (ed. Zarncke) is te interpungeeren:

> Dô die vil ungetriuwen ûf geleiten sînen tôt
> — si wistenz al gemeine —, Gîselher unt Gêrnôt
> wolden niht jagen rîten etc.

V.

De door KLUGE (*Etym. Wörterbuch* s. v. *Sarg*) verdedigde ontleening van het os. *sark* uit *sarcophagus* is niet aannemelijk.

VI.

Het ndl. *kant* is niet, zooals KLUGE (*Grundriss* I² 335) wil, uit een lat. *canthus* af te leiden.

VII.

De in het *Mnl. Wdb.* voorgestane ontleening van een bij Kiliaen voorkomend *adebe* „pekel" uit het lat. *adipe(m)* is niet aannemelijk.

VIII.

Zeer onzeker is het in genoemd *Wdb.* geuite vermoeden omtrent een aan 't lat. *acte* ontleend mnl. *adec*, *adic* „wilde vlier".

IX.

Prof. TE WINKELS opvatting van *Moriaen* 3496 (zie diens Inleid. op de uitgave van dit gedicht, bl. 27) is min juist.

X.

Moriaen vs. 509–515:

Die smet, die hare wapine wrochte,
Ic secge, dat hise nine *mescochte*,
Hi verdiender meer goets an
Dan Artur nie gewan.
Elken man talselker noet.
Die riddere ende her Lanceloet
Deen wilde den anderen wiken niet etc.

Lees: *mesrochte.* — Na. vs. 512 zijn waarschijnlijk twee vss. uitgevallen (TE WINKELS „drie" berust blijkbaar op verschrijving). Des uitgevers onderstelling omtrent het rijm der uitgevallen verzen is niet voldoende gemotiveerd.

XI.

Ferguut vs. 2401—'5:

Ferguut versachne ende heft gesproken:
„Ridder, gi hebt u wel gewroken,
Dat ic mesvoerde uwen naene!
U lief staet ghinder in die mane.
Sidi moenc of wildi die crune?

Lees: *U lief staet ghinder*; *bi* die mane etc.

XII.

VAN VLOTENS *Merlijn* vs, 19655—'59:

. . . . . zijn te Logres in der stede
Gereden, ombe ridder te werdene daer
Van den Koninck openbaer.
Merlijn (*en*) es niet in dat lant,
Hi es toten koninge Leodegant.

Lees: ***Mer hyne.***

XIII.

Dr. EYMAEL heeft in zijn artikel over den berijmer van den *Schijnheilich* (*Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterk.* 14, 182 vlg.) het auteurschap van BREDERO niet aannemelijk kunnen maken.

XIV.

De *Lanceloet*-compilatie is niet van de hand van LODEWIJK VAN VELTHEM.

XV.

Te recht verdedigt J. Z. C. A. DE MEIJER (*Taal en Letteren* XVI Afl. 415, pag. 219, 220) het gebruik van *oer-* in het Nederlandsch.

XVI.

Ten onrechte beweert JORISSEN (*Historische Studiën* I[2] pag. 8), dat PHILIPS II bij zijn huwelijksvoorstellen aan ELIZABETH zich volkomen voldaan verklaarde met haar religieuse gevoelens.

XVII.

De corruptie in onze Republiek is in de 17de eeuw waarschijnlijk niet minder erg geweest dan in de 18de.

